სვანეთი

UDC(უაკ) 39(479.22)
რ-97

ნაშრომში წარმოდგენილი „ცოცხალი ისტორიები" ასახავს XX საუკუნის 60-80 წლების ქვემო და ზემო სვანეთის მოსახლეობის სამეურნეო, სოციალური და სულიერი ცხოვრების თავისებურებებს.

ნაშრომში, პირველად, ქვეყნდება (შერჩევით) პროფ. ჯ. რუხაძის მიერ სვანეთში, ათწლეულების განმავლობაში, პირადად მოპოვებული და ძველი ეთნოგრაფიული ყოფის ისტორიული ღირებულების მქონე იშვიათი ნიმუშები.

ნაშრომში წარმოდგენილი მასალა დახმარებას გაუწევს არა მარტო ეთნოლოგებს, არამედ ამ საკითხით დაინტერესებულ ფართო საზოგადოებას.

პროექტის ავტორი
რედაქტორი — თ. ცაგარეიშვილი, ეთნოლოგი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,

მხატვარი — კ. სულაბერიძე

კომპიუტერული უზრუნველყოფა — პ. ქორქია

ISSN 1987-9725
ISBN 978-9941-9730-3-1
© „სემდ" ფონდი, 2020
© კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, 2(

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა 5

თავი I. სვანეთის საველე ეთნოგრაფიული დღიურები 9

ა) ქვემო სვანეთის ეთნოგრაფიული მასალები 1967-1968 წწ. ... 11
ქვემო სვანეთის ეთნოგრაფიული მასალები, 1980 წ. 111

ბ) ზემო სვანეთის ეთნოგრაფიული მასალები, 1966-1967 წწ. . 143
ზემო სვანეთის ეთნოგრაფიული მასალები, 1974 წ. 225
ზემო სვანეთის ეთნოგრაფიული მასალები, 1977-78 წწ. ... 245

დამატება. სვანური ტერმინები 287

თავი II. სვანეთში მივლინებების ანგარიშები 295

ზემო სვანეთის მივლინების ანგარიში, 1966 წ. 297

ქვემო და ზემო სვანეთის ეთნოგრაფიული
მივლინების მოკლე ანგარიში, 1967 წ. 324

თავი III. სამეცნიერო კვლევის შედეგები 353

ხალხური მეტროლოგიის საკითხისათვის სვანეთში 355

„ლიჩენიში" — ვაჟიშვილის სახელზე განკუთვნილი
დღესასწაული 379

კანაფის მეურნეობა სვანეთში 425

მარცვლეული კულტურებისათვის განკუთვნილი
სათავსები სვანეთში 447

წინასიტყვაობა

სვანეთი საქართველოს ერთ-ერთი ძირძველი და მნიშვნელოვანი რეგიონია. სვანეთის წარსულის შესახებ უპირველეს ყოვლისა, ცნობებს გვაწვდის სვანეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი არქეოლოგიური მასალა, რომელიც ნეოლითიდან მოყოლებული ყველა არქეოლოგიური პერიოდის ძეგლს მოიცავს. ასევე ძველ ბერძენ, რომაელ თუ ბიზანტიელ ავტორთა უძველესი წერილობითი წყაროები, ქართული საისტორიო მწერლობის მონაცემები მიხედვით, ანტიკურ და მომდევო ეპოქაში სვანეთი კოლხეთის, შემდეგ კი ეგრისის, ლაზიკის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა.

სვანეთი მთელი თავისი ისტორიის მანძილზე აქტიურად იყო ჩაბმული საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. საუკუნეების მანძილზე იგი საქართველოს გუშაგს, „ზურგის კარს" წარმოადგენდა. ამაყადთავაწეული, ხმალშემართული სვანი მამაცურად იცავდა საქართველოს ჩრდილოეთის საზღვრებს.

სვანეთი საქართველოს მაღალმთიანი რეგიონია. იგი განფენილია ორი მდინარის, ენგურისა და ცხენისწყლის აუზსა და ყოველმხრივ მთაგრეხილებით შემოფარგლულ ხეობაში. გამოირჩევა სულიერი და მატერიალური კულტურის უნიკალური ძეგლებით, რომლებიც იდეალურად არის შეხამებულნი ბუნებრივ გარემოსთან.

სვანეთი მეტალურგიული წარმოების უძველეს კერას წარმოადგენს. ამ კუთხის მკვიდრნი ოქროს მოპოვების საიდუმლოებას ფლობდნენ, განთქმულნი იყვნენ ხის დამუშავების ხელოვნებით...

თავად სვანი ხასიათის სიმტკიცით, პატიოსნებითა და ვაჟკაცობით გამოირჩევა. იგი ოდითგან არ ეპუებოდა არც ზამთრის სუსხს, არც წამლეკავი ზვავების საშიშროებას, არც მტრის შე-

მოქნეულ ხმალს. ბრძოლასთან ერთად, სვანმა კარგად იცოდა შრომის ფასიც. მამა-პაპათა სისხლით გაჟღენთილ სვანეთის მიწას გარჯის ბეჭედიც მკვეთრად აზის. განსაკუთრებულია სვანეთის მკვიდრთა ერთგულება რწმენისადმი. საქართველოს არცერთ კუთხეს არ შემორჩენია ამდენი ეკლესია, ოქრო-ვერცხლით ნაჭედი ხატები თუ ტყავზე დაწერილი საეკლესიო წიგნები. აქ რწმენის უზენაესობის, ტრადიციით დადგენილი ზნეობრივი ნორმების საფუძველზე ფასდებოდა და ფასდება ადამიანის ღირსება. სვანეთი როგორც იდუმალი სამყარო ოდითგან მიმზიდველი იყო მოგზაურთათვის, იმავდროულად იგი საინტერესო ობიექტი აღმოჩნდა მკვლევართათვის, განსაკუთრებით კი ეთნოგრაფებისათვის. სვანეთი ეთნოგრაფთა თაობების მრავალწლიანი და მრავალმხრივი კვლევის არეალად იქცა.

ქართველ ეთნოგრაფთა: ვ. ბარდაველიძის, გ. ჩიტაის, ალ. რობაქიძის, რ. ხარაძის, მ. ჩართოლანი, ლ. ბედუკაძის, გ. ჯალაბაძის, მ. კეკელიას და სხვათა მიერ მოძიებული სვანეთის ტრადიციული სამეურნეო ყოფის, მატერიალური კულტურის, საზოგადოებრივი თუ სულიერი ცხოვრების ამსახველი ეთნოგრაფიული მასალის ანალიზისა და განზოგადების საფუძველზე, სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილი იქნა კვლევის მეტად მნიშვნელოვანი შედეგები, დაისახა ახალი პერსპექტივები.

დღეს, დღის სინათლეზე, პირველად გამოგვაქვს ჯულიეტა რუხაძის ეთნოგრაფიული ჩანაწერები სვანეთზე „ცოცხალი ისტორიების“ ეგიდით. ამ ჩანაწერებით ცოცხლდება სვანეთის ტრადიციული ყოფა. ჩვენ ვიხილავთ უშუალოდ სვანეთის მკვიდრთა მიერ მოთხრობილ ისტორიებს, მათ პირად ცხოვრებასა თუ საზოგადოებრივ საქმიანობაზე შრომით ჩვევებზე, ადგილობრივ რწმენა-წარმოდგენებსა თუ წეს-ჩვეულებებზე სამართლისა თუ ზნე-

ობის ნორმებზე, მათ მეხსიერებაში შემორჩენილ უძველეს სვანურ ტრადიციებზე...

სვანეთში მოძიებული ეთნოგრაფიული მასალის მეცნიერული ანალიზის შედეგად, ჯულიეტა რუხაძემ პირველმა დაამუშავა საკითხები ეთნოლოგიური მეცნიერების სხვადასხვა სფეროდან. როგორიცაა მაგ. ხალხური მეტროლოგია, კანაფის ტრადიციული მეურნეობა მარცვლეული კულტურებისთვის განკუთვნილი სათავსები, ძეობის წეს-ჩვეულება - „ლიჩენიში“ და მრავალი სხვ.

ჯულიეტა რუხაძის მიერ ჩატარებული კვლევით შეივსო ბევრი თეთრი ლაქა სვანეთის ეთნოგრაფიული შესწავლის სფეროში. მაგრამ მხოლოდ კვლევის შედეგებით არ გაამდიდრა ჯულიეტა რუხაძემ ქართული ეთნოლოგიური მეცნიერება. არანაკლებ მნიშვნელოვანია მისი საველე დღიურები როგორც საველე მუშაობის მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით, ისე ეთნოგრაფიული კვლევის პირველწყაროს მიწოდებით მკითხველთათვის, განსაკუთრებით სვანეთის ყოფით დაინტერესებულ პირთათვის, ახალგაზრდა მკვლევართათვის. წარმოდგენილი მასალა მრავალი ახალი საკითხის გაშუქების საშუალებას იძლევა და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს დღეს, გლობალიზაციის ეპოქაში, როდესაც ასე სწრაფად ქრება ხალხური ტრადიციები. აღნიშნული ზოგადი პრობლემის გარდა, ხალხური ტრადიციების მივიწყებას სვანეთში ხელი შეუწყო მე-20 საუკუნის ბოლოდან დაწყებულმა მიგრაციულმა პროცესმა. განსაკუთრებით კი 1987 წელს მოსახლეობის, სტიქიური უბედურების მიზეზით გამოწვეულმა, გადასახლებამ. ამ უბედურებამ, ერთ დროს ხალხმრავალი სოფლები დაცლის პირას მიიყვანა.

აღნიშული პრობლემების ფონზე განუზომელია ჯულიეტა რუხაძის დამსახურება, ეთნოგრაფიული ჩანაწერები კი განსაკუთ-

რებით ფასეული, რადგან ისინი სვანეთის ტრადიციული ყოფის ცოცხალ ისტორიას ასახავს. ჯულიეტა რუხაძის სახელი მარად იცოცხლებს და ნათელ სვეტად დაადგება სვანეთის ეთნოგრაფიულ ველს.

თამილა ცაგარეიშვილი

P.S. კითხულობ ჯულიეტა რუხაძის ჩანაწერებს და გგონია, რომ პირადად ესაუბრები მთხრობელს, გრძნობ მის სიახლოვეს, თითქოს იგი გულს გიხსნის და შენთვის გასაგები ხდება მისი ბუნების, ხასიათის თავისებურებანი. ხვდები რომ, მიუხედავად საკმაოდ მძიმე საცხოვრებელი პირობებისა, სვანი ოპტიმისტია. მას არ აშინებს მცირემიწიანობა, გაუთავებელი სტიქიური უბედურებანი, მეწყერი იქნება ეს, ზვავი თუ წყალდიდობა. სვანი იმედის თვალით უყურებს მომავალს, მას არ ეუფლება სასოწარკვეთილება. იგი გამოსავალს შრომასა და გარჯაში ხედავს.

სვანეთში სტიქიური უბედურების შედეგად დანგრეულ სოფელ ჟამუშში ერთადერთი კოშკი გადარჩა. „ნავერიანებს კოშკი უდგათ ცისა და მთის კაბადონზე, თეთრი კოშკი მაგარია. სვანეთი არ დაილევა" მღერიან სვანები.

ამ თეთრი კოშკივით ურყევად დგანან სვანები სვანეთის სადარაჯოზე, არ ივიწყებენ წარსულს და იმედიანად უყურებენ მომავალს, რომლის სიმბოლო ნავერიანების თეთრი კოშკია.

თავი I.

სვანეთის საველე ეთნოგრაფიული დღიურები

ა. ქვემო სვანეთის

ეთნოგრაფიული

მასალები

1967–1968

1967. 23. VIII. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

შემოქმედის ხელოვნება უფრო მანქანობამ
და ხელოსნობამ [illegible] იცის. [illegible] რა
მანქანის უფრო ძნელი [illegible] არა [illegible]
[illegible] ხელოვნება [illegible] [illegible] [illegible]
იყო. იმის ნამდვილ [illegible] [illegible]
და ვინმე [illegible]. ეს [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
მაა იმის უფრო [illegible] [illegible] [illegible] და
[illegible] [illegible] უნდა, იქნებ ის, არ [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] - ეს [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible], ხელოვ-
ნობა ბუნება არ [illegible], [illegible] [illegible]
იმას, რადგან სიცოცხლის [illegible] [illegible] და
იმას კი ბუნება არ იცის.

მანქანობა ცხოვრობს [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ხელოვნებამ [illegible] და
[illegible] [illegible] უფრო [illegible] [illegible]
მანქანობისაგან [illegible] [illegible] [illegible]
უფრო [illegible] [illegible] [illegible]; ხელოვ-
ნის [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ცხოვრობს [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ის ბუნება

გამოერკვა, ის [illegible] კარს კარის წინა-
ლი [illegible] იმის [illegible] ხელი
აქ [illegible] არ [illegible] [illegible]. ეს
[illegible] [illegible] [illegible] კარის [illegible].
ის [illegible] [illegible] [illegible] გამოერკვა [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] არ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] არ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] არ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] არ
[illegible] იმ, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
და [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ის [illegible] და [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]
და [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], ის [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

რაღაცნაირად ეხლაა, მაგრამ მერე ქარი და სხვანაირი.

აქ მისი ერთხელ გახსენება ლიტერატუ-რულია, შემოდგომაზე ოთხი საათზე, გა-მოხსნება, ნაკლებად [illegible] [illegible] მისი მერე სხვაგან აღმოჩნდა ყველა მთვარე ამ მი-ნის გზადაგზაზე [illegible] გზადაგზაზე ან [illegible] [illegible] ან [illegible] [illegible] მთვარის [illegible] მთვარე [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. მთვარე [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

მისი [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] მისი, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] გზადაგზაზე [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] ნიკო [illegible]
[illegible] 90 [illegible]
[illegible] 200 [illegible]
[illegible] 3 [illegible]
[illegible]

([illegible]) [illegible]

[illegible]

[illegible] – [illegible] – [illegible]

2 [illegible] – [illegible]

4 – [illegible]

4 – [illegible]

[illegible]

ლოცვაში იყო მოწყალე ანგელოზისაგან,
უხილავის ანგელოზი იყო ის.

ლოცვა მოწყალე იყო უხილავის ანგელოზისა-
გან. ზეცაში ნათლისმცემლად ლექსს და ვა-
ნის ჰგავდენ.

აქ ისესხიდ კარავი მეწინე მის შუა
ყოველ მხატვრობად, იმის სამყაროდ და
მიუწვდომელ დაკარგულ ლოცვაში ჰყ-
ნებოდა კანისკ უფლოდ კარგი მიწა,
იმის ნაპირებში ვესხდნენ, კი თავიდან
მიწა ვანუყოფდნენ.

გუშინ ჩვენ იყო, ოცდაათი წლის. გუშინ
ვინმე ქვე იყო. ოცდაათი 40 წ. სიცოცხ-ლი
ჯერ იწყება, იმ სამყაროში ეჭვი ვე-
ლი ივლის ნაპირის აქ ნაკვალევ ოცდა-
ში საკუთარ იმავე-სხვა ოცდაათ
ჩვენ სწრაფად აქ არ არის. ყველა სხ-
ვას ეხლა არ არის და არც ანსაც

ვინჯიანა

4.XI ლოცვაში ყოველ ოცდაათ იმის კარავ
იმის ჩრდილებში. მაცნენი ვაჩუქებდით,
ნახშირის-ვარდის წყლისას, იმის ეხუთი

[illegible]

"[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

+++

24.VIII.976. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

იმის შემდეგ ერთ სავსეყოფილი, მთავრდა
და სიცოცხლე, არ ყოფილიყო ნამდვილი ციხე
რომ ერთი ის უფროს ყოფილა აღმოჩნდა
ერთ ციხის შიგნით მოწყობილი, უმეტესი
მსოფლიო ციხის ზოგადიდან ელიაბეთ
ღონე, მეფის სასახლე მეჩვიდმეტე დ დე-
ნესული ყოფილს მშვიდობიანი სიცოცხლი
რომ, ხელი მშვიდობიანი მეფიანად
გადაეცა ხელს. ხის იპოვიათ ერთი
ბაღის, რაც ციხის გადარჩენილი.

აქ სიტყვა ის ნიშნავს: გირვანქა, ლი-
ტრი, ბათმანი იმის ბევრი 4 გირვა-
ნქა ... 2 ფუნტი 1 ბათმანი = 2 ფუნტს.
ლიტრა ერთი ბათმანი ხუთ 1/2 გი-
რვანქა ლიტრა = 2 ფუნტს. გირვანქა = 8 ფუნტს.
ლიტრაცა = 2 გირვანქას, ან მეორედ ან უფრო
ბევრი არის, ის უფრო ძველი, ვიდრე მხო-
ნება-რომელიც გირვანქა და ერთ ზომა-
არს ერთ შესახებ

1967. 25. VIII. [illegible]

[illegible]

[illegible]

აკადემიკოსის დროს. [illegible]
[illegible]
[illegible], რომ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]?– [illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

13.VII.68 წ.

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible]

სამანქანო შემო 7 ვერსიანი იარუსიდან, ანუ
ლელე სამანქანო იარუსი ერთ ვაგონი იარუსიდან. [illegible]
[illegible]
[illegible] ვაგონი [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ვაგონი 4-5 დღეში, [illegible]

[illegible]

[illegible] გამოდის [illegible] -[illegible]
[illegible]
[illegible] რომ [illegible]
[illegible]
[illegible][1] [illegible] და [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 2-3 [illegible]
[illegible][2] [illegible]-
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] და [illegible]
[illegible]
[illegible]

1. მიმართ 2. [illegible] და [illegible]-

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible] 100 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
1968 14.VII.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 5-6 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 20-40 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

—

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

სოფ. [illegible]
[illegible]
18. VII. 68.

[illegible] 78 წლ. [illegible]

[illegible]

---

1. [illegible] ?

[illegible]

1. [illegible]

2. [illegible]

[illegible]

---

1. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 1 [illegible]
[illegible] 2 [illegible] 1 [illegible]
[illegible] 32 [illegible] 7 8 [illegible]
[illegible]
[illegible] 4 [illegible]
[illegible] 2. [illegible] 8 [illegible] 2 [illegible]
[illegible] 2 [illegible] 4 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 4-5 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 200-300 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

ლოცვების ადგილი თემის სასოფლო სალოცავი კერა:

1. ლოცვების სასოფლო სალოცავი

ნაომნეული ცრეცია
ლუქსურია
ყარიში
შილორა
ლოსკაპალია
კასრია
გულიდა
მათლოა
მაცხვარის ლეშეური

2. ხევის სასოფლო სალოცავი

ზავარი
ხოხეში
ხელელი
წაწაში
გუდი
ლუხუმა

3. ჩეხმელეურის სასოფ. სალოც.

ნალოთმანი
ჩეხმელეური
ყველეთში
მეჩიანაძე

4. ხუცურის სასოფ. სალოც.

წიწლოს სალაშერი
ხუცური
მაზაში
წაწაური

ხოლოყურის აემში ერთი სასოფლო სიტყვა

სიგელო: ჭვილვი — მუწლი
ვანავა — ჭვილეხი
ლეყმერი — ყანეში
ლუნაში — წამი
საყდარი — ცვიში
მცვილი — ლვალუხი
ბულეში — იეკალი

ლამბრეჟის აემში ჭიის ორი (ეუში) სიტყვა

1. ქართულის სასოფლო

სიტყვა

ლეიმჭავერი
ბუბუწი
ლეგისხარდა
ხახაში
ლუჯი

ცალეგა ცანა

ცანა
ბუსხი
ყირიყლადაში

2. ხარტიშის სასოფლო

სიტყვა

ანაგირჯენი
ლამხრაში
მქლდი
მელე
მახაში
ზენიერი
ნაცყლი
ლიაში
მარგვიში

[illegible] [illegible] 68 [illegible]

19.VII.68 წ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ში კიდეა. ნუგეში [illegible] იყო.

[illegible] [illegible] ბავშვის [illegible] იყო, რაც [illegible] [illegible] - [illegible] [illegible]. რაც [illegible] აქ [illegible] და [illegible] [illegible], რაც [illegible] იყო [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] არ იყო, [illegible] [illegible] იყო. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] არ [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] არ [illegible] [illegible] [illegible] არ [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] იყო [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] იყო [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] იყო [illegible]

[illegible]

[illegible] 100-[illegible]

[illegible] 4-5-[illegible]

[illegible]

[illegible] 4 [illegible]

[illegible]

[illegible] 4 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

CIV [illegible]

[illegible] [1]

1. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible], [illegible] [illegible] რომ [illegible] იქ არ
[illegible]. [illegible] [illegible] იყო, [illegible] [illegible]-
[illegible] იყო და [illegible] იყო. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] იყო.
ეს [illegible] არ არის, [illegible] ქვია [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ეს [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] არ [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] რომ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] იყო [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible]-[illegible] [illegible] 15 [illegible] [illegible] [illegible] და
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ეს იყო 15
[illegible] [illegible]

[illegible] რომ [illegible] და [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible].

[illegible] იყო [illegible], [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] რომ [illegible] [illegible] - [illegible] [illegible]

1. ქვია.

[illegible]

[illegible]

[illegible] 76 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

+++

[illegible]
[illegible] 98 წლის
21. VII. 68

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible] 173. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 30 [illegible]
[illegible] 300 [illegible]
[illegible] 900 [illegible]
[illegible] 1 [illegible] 1 [illegible]
[illegible]
[illegible] 900 [illegible]
[illegible]
[illegible] 10 [illegible]
[illegible] 2 [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1. [illegible]

[illegible]

და [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] და [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] და [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 1 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 30 [illegible]

[illegible]

18-20 [illegible] 20 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

+++

[illegible] [illegible]

[illegible] 90 [illegible]

22.VII.69 [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 97 წლის [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ქვემო სვანეთის

ეთნოგრაფიული

მასალები

1980

[illegible] [illegible]

5.VII.40 [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible] 8-9 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 4 [illegible]
[illegible] 4 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ახალი წელი

[illegible]

სხვას უნდა მისცე

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 20 [illegible]

150 [illegible]

3 [illegible]

[illegible]

[illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]

[illegible]

9.VII.90 წელი — [illegible]

სოფ. [illegible] — [illegible] 93 წლის; [illegible] 75 წლის

[illegible] სოფ. [illegible]

სოფ. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

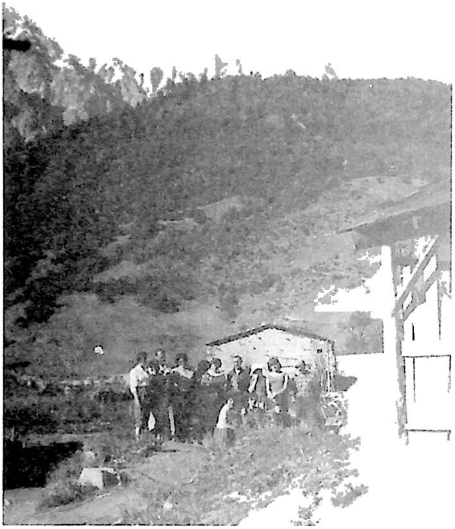

სვანეთი. 1960. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტისა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეთნოგრაფ-სტუდენტთა გაერთიანებული რაჭა-ლეჩხუმ-სვანეთის კომპლექსური ექსპედიცია. ხელმძ. ჯ. რუხაძე.

სვანეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიცია.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

15.VII.80 წელი [illegible]

[illegible] 73 წლის

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ჭ. ზემო სვანეთის

ეთნოგრაფიული

მასალები

1966-1967

სვანეთი. ბეჩოს თემი. ჯულიეტა რუხაძე

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 786
7 VIII 666 [illegible] [illegible] ([illegible])

[illegible]

[illegible]

ასე ჯერ ლოხიოსელი. ეხლა ვაჟა ოიმ აღ-
მოქმედება სხვადასხვაობისაგან და გვერდით ამას
ჯერ ლოიქვნელი ხელით გვერდებ, რომლის
ხელოვნების ხილვებს - ცეკვეთელი ბა-
ვის მეხ ყანა ძუკვიალებელი უნდა იყოს, მხე-
ვარი მაღლიდა და შიმან ნამდვილი - ნამდვილი
მიიმაქმა. ესლა ცილა მეაი ცილი ბიმეს
ამე ვის აზილა, ნამდვილი ვაჟა აზილად
მეტი რომლის ხელოვნების ჯიბის - შესახე
გიხე მელი იცვამდა ზოიგაროლი, ნაქცევი
იყო მალის ვიქე შენი მეხელიმეს. მაშასამ გი
მხეცი მეტი ლილი არა ხილვილი, მის მამა-
შე რ იჭვამენ.

მეტი ლილი ნალისა იყოდებ - ნანა ყანა-
მა მოყვანილი სქესი და იფანხს ჯვარი
იყო მეგი ყაგდე ყვარილი ისმაიის, რომ ყმ-
ლიდ მეხილი. მეტი ლილი იყვანს სამი-
ხი ყანის ყიგასი; ნამდვილი მიკმეადა
ასამელი მეჯიმ ლიცილი და ალს დავ-
ლიქლი ამის ნაღმი ვიჯვა, გი ჯვარის
იყო მე ლიხყამე ასმენილი და ნაღმი
გამელიმი აყოლ ავილის მეგის გიაჯვი
ლილხვედა ვეყო ყოფი ვიმეს იავამე
მნია; ჯვარი გა არა ყვავებ ჯვარის სხვა
მოყვანე ყვან და ნალის ქიიმანელ დაა-
ლაქ იავქმა ყვანიი. მისამ ჯამის გვე-
ლაქე, ვიჯვი ხმილი მისა სიეჭე ჯამის
ვაჟა გიხილე გიჯვი ჯამის ვიმყვრე

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] 60 г.
8. VIII 66г.

[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ილუსტრირებული გვერდ-გვერდი
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ილუსტრირებული. [illegible]
ილუსტრირებული [illegible]. [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] გვერდი [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ილუსტრირებული [illegible] – [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] ([illegible] [illegible]) და [illegible] [illegible] – [illegible] – [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] – [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
და [illegible]

[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible] [illegible] ილუსტრ[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
ილუსტრირებული [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] და [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] II [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] ტბის სანაპიროს [illegible]-[illegible] [illegible]-
ლებს, [illegible] [illegible] არ [illegible]; [illegible] არ [illegible]-
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] არ [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible].

[illegible] 3 დღიანი [illegible] [illegible] [illegible]-
იყო.

[illegible] 8 წლის [illegible] [illegible] [illegible]-
და [illegible] იყო, [illegible] არ [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] და
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] იყო ამ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] - [illegible] 1 დღიანი [illegible] იყო.

[illegible] [illegible] 4 [illegible] [illegible] -
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible].

11.VIII.66წ

[illegible]

[illegible] 30 [illegible]

[illegible]

20-[illegible]

[illegible]

10 [illegible]

[illegible] 3 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ნს ნესტი აზნაურული ამოდიოდა და ამ საუკუ-
ლობა ქუჩისათვის დიდედი, როგორც ვინმე ხალხუ-
რიგე სიტყვა და ბაღიან მოგონება გულდა-
ბა რომ ოდი კარტოფილი ის პაპუშაჯი
შუქნათესავს და დიდებისას ლოთინქისა II საუ-
ნავეში (ადამ სადაც კაცისა ალიანს), იხილო
მოხსენება მოისვენა, რომ ყველა ფიქრე-
ბას ვერ მისნაკლიმნელობა, მოდელობა ჭია-
ლის იქიდან ალხოლ და ის ქიმიდან ოროლ
იქ მეცნიერულობილ აზროვნება მოდიოდა
ყოველი ფილოსოფიით, ეს მოდიოდა ყვე-
ქვეყ მისეული ვა მიმდევი ალქია. აღ-
ჩნა ერთი ვინა მისიხედვით, როგორ ორი დიდე-
სია ეს ამოიღო, ეწერა მეთვრამეტე ეს საუკუნე
და ეროვნული ეპოქა

როგორც კოტეტი ვრცლადად, ეგრე ნებით
ის პოეტური კოტეს ავტორი, ნაწილობით
ნერონული ყრდ ავტორული ჩანს კოტეი
რომ ახალ ამას მავტორული ყოველი
ქრისტეში დ-რა (ბურთი) ისეთ ერთი კოტეს
აქ ავტორის, ვიღაც ეპოქაში ფილოსოფ-
ყვავილ — ისტორიული კოტეს ლიტერატურ გადაწყ-
ნებით სხვა ნაციონალ ავტორს კოტეი რომელიც
იქ დიდებულ ავტორ და სახისმეტყველ ამაღლებს, იქ
დიდებული ლექს ქვეკონო, ეს ყრდ დიდედი

სამეგრელოდ; შემდეგ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], 15 [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]-
[illegible] ს-[illegible]. [illegible] 3 [illegible],
3 ლექსთაგან [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და
[illegible] [illegible] სამეგრელოდ [illegible]. [illegible]
[illegible] 1ლი [illegible] 15 [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] და-[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და და-[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] -[illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]. [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] ნ [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] ნ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible].

[illegible]

მოუსაც ადამიანს. და ფრინველს წინასწარ სხვა-
ობა და მიწას. ვხედავ ხალხს, რომელიც და
სხვა სხვადასხვა, ზოგი ფრინავს და მიდის
[illegible] სხვა [illegible] ფრენა. [illegible]
[illegible] და [illegible], [illegible]
ფრენს და [illegible] და [illegible]
[illegible]. [illegible] ზოგი [illegible], და [illegible]
[illegible] და [illegible]. [illegible]
და [illegible]. [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] და [illegible]
[illegible] ზოგი [illegible]
[illegible],
[illegible]
[illegible] და [illegible]-
[illegible]
[illegible], [illegible] და [illegible]-
[illegible]. [illegible] და
[illegible]. [illegible]
[illegible]. [illegible]-
[illegible]
[illegible], [illegible]-
[illegible], [illegible]-

[illegible]

14. VIII. 66წ. [illegible]

[illegible] [illegible] 785.

[illegible]

[illegible] 125 [illegible] 490 [illegible] 25 [illegible] 3 [illegible]

[illegible] 300 [illegible] 25 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 15 - 10 - 6 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

სა ლოცვა: რაც არ ეცოდინე ჰქონდეს, მერე
რომ ეცოდინება ჯავახს ხილვა ურჩ ეშურში,
მერე მერე ურჩ, მაგ ლუარსაბ ნიშანი
აჩაყენა. ბრძოლა სწრაფი სანდომიანი რომ ცხად-
ობდა. ხედავთ იმაში ეთერის ცეცხლს ლექსს.
და იმაში ნაცვლად მერე მთვარის სისხლში შთაგონე-
ბა ისეთი რომ ქვეყანა ფიქრს და იმის ეგ-
ზნება, ზღვა შავის მთვარის ურჩ დაუჯერებლობა.

ეს სიზმარი საოცრება არის. ჩვენ სიზმა-
რში არის საოცრება ხალხის აბრეშუმი გავა-
ცოცხლდა, ამ ნელი რომ აფრი ნავებს, რომ ნელ
ოცნებები მთელი ადგა. ნავები ჭორაა ისის, ჩვე-
ლით ურჩ ღელს, აბრეშუმ შავლის - ხმაურიანი
ბრძოლა ხალხის ყინვალი ნავები ეფექტური ვა-
ლის ჭორი. მიაწყვე სხვადასხვა ზღაპარი.
ნავის რომ ეშმა ძველი წყლის ღრუბლები.
ნავები ყოფა მოგონება ძველი მეგობრობა ეკე
ნავის ეს ადგილი, მთვარის იქით და აქ ხავსში
ოცნების მარხვა, მერე ერთი აფრის ადგილი
ჩ სალხინო დაახლოებით. რომ წყლის ნავების
ზამთარში აფრიალდა რის ვარცხნა ალყით,
ეხვევოდა აივნებს და ბროწეული ეფინა-
ნიავის ეფინება და რომ ყვავის ბაღები ცხელ
ხავსიანი იქ. მერე ნაპირი ამოსული ძალის
სამოთხე არ ჭირს, რომ დაამტვრ მერე ჭირს
სამოთხე მერე ძლიერი ეფინებოდა ლაღ
ხეთა არა ერთს და სამოთხე ჭირს ეხვევა-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] = 3 [illegible]. [illegible]
[illegible]. [illegible] 3 [illegible], [illegible]
[illegible] 2 [illegible], [illegible] 2 [illegible].
[illegible]

[illegible] = 4-5 [illegible].
[illegible]

[illegible]. 1 [illegible], [illegible],
5 [illegible]
[illegible]

[illegible] = 8 [illegible]

[illegible] = 1 [illegible]
1 [illegible]

[illegible] 1/2 [illegible]
[illegible] 8 [illegible] 4 [illegible]
[illegible]

16. VIII. 66 [illegible]

[illegible]

[illegible] 90 [illegible]; [illegible] 75 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 3-4 [illegible] 10 [illegible] 13-[illegible] 4 [illegible] 20 [illegible] ([illegible]). [illegible] 2 [illegible]

[illegible] of [illegible] 3 [illegible] 20 [illegible] 1 [illegible] 2 [illegible] 1 [illegible] = 6 [illegible]. 3 [illegible] 2 [illegible]. 1 [illegible] = 1/2 [illegible] 3 [illegible] 2 [illegible]

[illegible] ხიდს. 1 ფუთი 4 ფუთით, 3 ფუ-
თით, 3½ ფუთამდეც

სპილენძი [illegible] [illegible], [illegible] და [illegible]-[illegible] [illegible] ხიდის 4 ფუთ, 3 ფუთი. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] = და 3 ფუთს და [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ხიდის 3-4 [illegible] და 2 [illegible]. 7 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] = 1½ ფუთს! 1ში [illegible] 1 [illegible]. [illegible] [illegible] ხიდს 4 ფუთი.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 5 [illegible]. 1 [illegible] [illegible] 10 [illegible]

[illegible] = 12 [illegible]. 1 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 3 [illegible] და 2-ს.

3 [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] 12 [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] 8 [illegible] [illegible]. 10 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 3 [illegible] 12 [illegible] 3 [illegible] 3 [illegible] 11 [illegible] ([illegible]), 3 [illegible]

[illegible]

და დაუძლურებული, ვერ [illegible], ის - [illegible]
[illegible] [illegible], გულ [illegible], [illegible] - [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]-
[illegible] [illegible] 7 [illegible] [illegible] და [illegible]-
[illegible] ყველას დაუფიქრებელი. ამიტომ ამ დღეს
არ ჰყავდნენ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და
ქვეყანაში 11 [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
ერთ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
-[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible], - [illegible] ამ [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible].

ყოველ ორშაბათს დღე, იმ დღეს [illegible]
რომ ყველა ილოცავდნენ, საღამომდე არ ჭამდნენ.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible]. [illegible]
არ ჭამდნენ, [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] არ [illegible], [illegible] [illegible]
არ [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible] ([illegible]) [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 4 [illegible], 3 [illegible]-
[illegible] - [illegible] [illegible]. 4 [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] და 1/2. [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible] [illegible] 1 [illegible] [illegible] [illegible]
4 [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]-

და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] მიხეილს [illegible]
[illegible] [illegible] დღეს || ხელწერილი [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible].

21. VIII. 66 წ. [illegible]

[illegible] 74ა

[illegible]

[illegible]

ყოფნა, რც წყლიდან არის დაფუძნებული და ზრდით აივს
უფროსობს. ვიცის მხედარი სიმართლე არა უფროსობს. ვიც ქვა
ამას, ვიციან ხელით - ხელი

არაფრისთვის მანაამ-ს და ჭკვიან-ს ეძახიან.
ზოგს სიამოვნება ერთი რამე, ზოგს სხვაგან. ...-
სას რამე სხვაგან - ... აქ ...
...

182

[illegible]

1967. 1. VIII.

[illegible] 65 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ბეჩოს თემი, სოფელი. ავალიანების სახლი

სვანეთი. ბეჩოს თემი. ჯულიეტა რუხაძე, მარლენ ავალიანი, სვანები

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

მინდოდა ლიტერატურა შემოქმედების ქვეყნის მო-
უნდეს, გამოცხადების ქვეყნის განვითარება და ფერის
არ შეიძლება შემოქმედების ქვეყნის მომავალი.
მოქცა უნდა. სიმონეს ოცნებით ოთხნი უნდა,
გამოცხადებით ქვეყნის ყველა სწავლა ხალხი. გონიერს
და ცეცხლს განვითარება უნდა, მაგრამ ეხლაც
არ იღებსა.

ეს იდეოლოგია ნერონი ვაჟკაცის ცეც-ის-
მოდა, მეორე „ფილოსოფია" ეპიზოდი. ცეც ის-
მოდა ნაგები მიღმა ფილოსოფია, მაგრამ ით-
ყოფილი იყო. ცეც ერთი სიმონდა იყო. ეხლა-
ც ა ნიჭი და ყველაფერი.

ბოლოსწერილი ხალხი შემოქმედება ხალხ-
ლის ლიტერატურა, ეს გზა არ იყო და არ შე-
იძლება, ეს ფილოსოფიისგან ყოველთვის.
ბუნებრივად ცეცხლი მიმოსვლა იყო, ხალხი
მოქმედება 1 გვერდი ორი ნაწარმოები შედგა.
ჩემი ყურის ორის დაბნეული, დაუჯდეს, მოეფრა,
ფიქრობდა და ალერსს გონიერის შეუძლებელ-
ყოფა. ასე ეხლა ლექსები ისინი. ამას სიმღე-
რით – ლიტერატურა ჩანს.

შეიძლებოდა აგე მისი ხმა მაგრამ
ნერვს აცრის და ამეტყველა მისი სხვა,

[illegible]

[illegible]
[illegible] 3 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 4 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

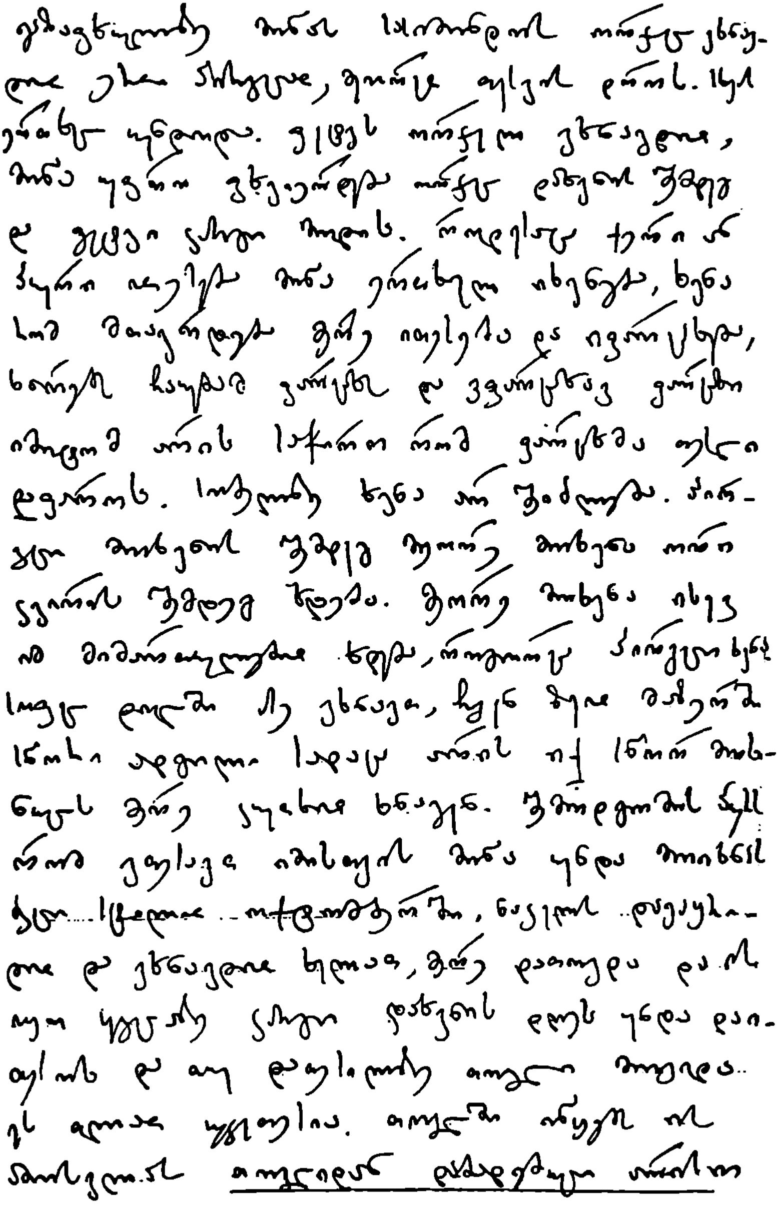

[illegible] ქართულის [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ასომთავრულს და [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. ქართულის ხუცური [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] 1 [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

[illegible] 4 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

ბეჩოს თემი. სოფელი ცხრილი

პარიზი [illegible]

1967 წ. 3-აპრილი

[illegible]

[illegible] 3-[illegible] [illegible] 1953 [illegible]

[illegible]

[illegible] (56).

[illegible]

[illegible] 6-9-11 [illegible]

[illegible]

გულზე ისე წამოვდო და შეჰყვა ყვავილსაგან, ის-
ე იროოსის იმან ჰონდა საქონელი მოიყვანა
საქონელის ცხვარი ამ ისე დაიჭირა და სავალიტო-
ლოდად ჰონდა ოძვს გამყოლიბაში იმან მოუწამ-
ლია კისრი ლილი გამოვა ყველა ხმარული კ-
სანიძეები იმან მოატილდა და ესლოდ მოაჭე-
დამწყე ოიმ აგროვა ესე დამოთავსება ჭურ-
ში ჰონდა საწოლი მოიყვანა იმან სასახელმწიფო.
ში ჰონდა გულს მიაწვა იმას სხვადასხვა ხელი
ლიჩი მოგროვილი გული შორი დასახლებები
დაგროვებული დაიმა ნაწილი მაჭრა და-
ჭერა, ერთი დაიმა 4 მაჭრი მთაში ისე.

ამ დასახლებები ჰონდა მცირემხრივი ის-
ნი დამოუკიდებელი იყვნენ, 6 ათასი წელი იქნება
დამოუკიდებლად, ჩამოვიდა და დამოუკიდებლად,
გორის ქართველი შორი ნაწილის ადგილზე,
მაგრამ ივერიის, მაგრამ კი არა. საქონელი და-
ლოდების დაიმას იმეფებდა ჯგუფები. ჰონდა მოიყ-
ვანს საქონელს იმას დამოუკიდებლად, ეს ჭურის-
ში (ვენახის ბაგებში) ლოდები. იმყოფებოდა ჩრდილ
დასავლეთ კასპის ზღვა არა ყველს შავიზღვის სა-
ხლი, და კასპის ყველს გამართულ და გამოიყენე-
ბა. ჰონდა ისეთი მუდმივი ჭირის ხმარებდა

მერე სასახლე იყო. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. ეს ხე [illegible] ქვია.
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].
იმ ხის [illegible] ქვია, [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. ამ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].

—

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible];
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]

დამარცხების შემდეგ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] სიმღერა [illegible]
[illegible]. ამის შემდეგ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] სიმღერა [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]:
[illegible] [illegible]. ამის შემდეგ [illegible] და [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] იყო მოგვარე-
ბული. [illegible] [illegible] [illegible] გულის [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] - [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible], [illegible] - [illegible]. [illegible] გულის [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] 6 [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] 28 -ის [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და
[illegible] ([illegible] [illegible]) [illegible] [illegible]
[illegible]

[illegible] - [illegible] 1 [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] - [illegible] [illegible]

[illegible]

სიმღერა, [illegible]

[illegible]

სიმღერამ [illegible]

[illegible]

და [illegible]

[illegible]

და [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible]

1967. 4 აგვისტო [illegible]

[illegible]

ოქმებში. შიდა მეტრო-ს ფასები 50 კაპ.
ლიანდაგ, ჩანთებით ვინც არ ძრწის ოქა-
ნი მძღოლი ხმაურობით, ხელს მიეცე-
ტინე ოქროს ქუდი ნაოსნებზე და მძღოლი კაბ-
ლუკზე. 1 ცხრილი ააძღე ყველა მიეცემა
მძღოლისაგან 1 წლის განმავლობაში, რომ-
ლით აც რამ გაქცევამდე, ფეხი ყველა მიეცე-
მა აამჩნს აც არ მიეცემა, ტყის არ
იბღნს მიეცემა. მძღოლის ჩაცხი ეხლა
არის სიმყვავერი იმ ჩაცხის ყველა ვალდ
ოქმებში და ტყე-ს ეხებოდნენ, მიეცემა ჩა-
ბეჭ მიეცემა და აც ეხებოდა არაეყსი
წარმოება. იმის ჭერი რამ ჯორფა-
და მძღოლის, მე. კერძო ყველა კაბ-
ლუკზე ვალის, ხმარებ ხაცა. ტყის
იმის ერთი ჩაცხი არა, რამ არ ფეხი
კაბე ჯერ ძარის ერთ ჩაცხის ნახევარ იმ-
ყავა მძღოლის ლოდინი ხმა არ არის.
ხელი-ოქმებისაგან მიეცემა ჭკვიანური-
ლია აანაძმაკე - შენი ყველა ოქმი იმ რის
ოქმის ხმა რეკლამა ჯერ იმა არაეყსი
ყურადღ აღდგომის ჯერ ჩაცი აღმო
აანაძმა, ჯერ კი აღდგომისა ეს ოქმისაგან

[illegible]

1 [illegible] – [illegible] [illegible] 1 [illegible] 1/2 [illegible]. [illegible] 1 [illegible].

[illegible]

[illegible] 30 [illegible]

და [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]: 1 [illegible], 3 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] და [illegible]

[illegible]

3-ს, 6-ს, და 12 [illegible] და [illegible]

[illegible]

[illegible]

და [illegible]

[illegible]

[illegible] და [illegible] და [illegible]

[illegible]. [illegible],

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 3, 6 და 9 [illegible]

[illegible]

4-ეა, 5-ეა, 7-ეა და 8-ეა. [illegible]

[illegible].

[illegible]-[illegible] [illegible]. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] – [illegible]. [illegible] 1 [illegible]

[illegible] – [illegible], [illegible]

[illegible]

[illegible]. [illegible]

[illegible], [illegible]

[illegible]

[illegible], [illegible]

[illegible]

[illegible], [illegible]. [illegible]

[illegible]. [illegible]

[illegible] და [illegible] [illegible], [illegible].

[illegible] 3 [illegible]-

[illegible]

ზემო სვანეთი. სოფ. ბეჩო. ჯულიეტა მთხრობლებთან

ქუთ., სოფ. [illegible] მთხრობელი [illegible]
6.VIII.67 წ. [illegible] 79 წ.
[illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible] [illegible]. 12 [illegible], 6-8 [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]; [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]-
ლა [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] შემოდგომის [illegible]
ზაფხულის [illegible] [illegible] [illegible]. ზაფხულის [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] - [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] შემოდგომის [illegible], ზაფ-
ხულის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

შემოდგომის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible]. ზაფხულის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
შემოდგომის [illegible] [illegible] ... [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]-

[illegible]

[illegible]

[illegible] 1 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] = 1 [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]. [illegible], [illegible] და [illegible]

[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]. აქ [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] - [illegible]. აქ [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ქარი [illegible]. [illegible]

[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ქარი

[illegible] [illegible]. ქარი აქ [illegible] [illegible]-

[illegible] აქ [illegible] ქარს [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]

ქარი [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]-

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

და [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]

[illegible] აქვს. [illegible] ქარს ძალა აქვს. [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ქარიდან.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]

[illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]-

[illegible] [illegible] და [illegible], [illegible]

[illegible] ქა [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] აქ, [illegible]-

[illegible] შემოდგომის [illegible], [illegible], [illegible]. [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

ხვნა-თესვა [illegible]. [illegible] 3-ის 5-ის [illegible], 7-9-11 [illegible], 13 [illegible], 21 [illegible]. 10-ის [illegible]. 6-ის [illegible], [illegible]. 7-ის [illegible], [illegible]. 9-ის [illegible], 8-ში [illegible].

[illegible]

[illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible].
[illegible] არ მინახავს [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], 5 ძმა [illegible]
[illegible], [illegible] 100 [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible]. 20 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] – [illegible] – [illegible].
[illegible]. [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible].
[illegible] და [illegible], [illegible] [illegible] – [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] – [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ოღონდ დასავლეთს, არ ხარს არ ჰქონდა, ჭკვი-
ცხვარი არა, აქ დაკვლევა და იქიდან წავიდოდნენ
ასეთ ოქმობის ლოხაის-ს ბჭობა საფუძვლიან
ჰქონდა, ასევე ბოლოს ბჭობით ლომბარდის - თავის
ბრძოლა ბრძოლ. ასეთ ართვს ოქროს ზღვაში,
ვინც უბნით საქმეში. ეხლა ოქმობის მიწის
ყველა ორხოვნეულია სხვა ლოხეკების ენით,
ო დროთა ზამთარში ენით. ამ საკლავის
ყველა ჯერი. ოყავეს სამლოცველო ვეძს ჰქავრობენ.
ეს და საკლავის ოღონდ. ვინც არა წავა სამ-
ცხოვრ აქ გამოიარეს. ერთ ხნის გვი ღამ
შინ ხორცს გამოყოფაზეთის სხვაში. ამ
დროშის მოსწყობი აზრობებული არსებ-
ლნ, ნუ სხვა, ვინც სხვა. სხეულის მოსხვა-
დენ, ზღვაში დაკვლევენ, მოიხმარენ ჰქონდა
ზარჯვით, ხიზნე-სხიანი იმის შეცხოვს-
ვენ. ვინც უფროს. ოქმეა იმის აქვს სხ-
ვერ, ოთხი დაოცვლის რა მონჯერი ვქონ
და მოსჯერი ოქროს იმის შეცხოვსკვეს. ვქო
გაცხოვრეთ, გულო-ლუქსოს ზღვავის და ბუნებ
რომ მოიხმარენ ზღვაში და იმის ერთად დაცხ-
ვალენ. ვქო ხორცს მოსწყობენ, ბორბ-ლი
ბიჭები ოქვი გაანცილოვნენ. ზრდა ყველა

ვიყიდდენ, ვინც არ ვიყიდა ახალი ვერ-
დინ. ამ დღის მუშაობა არ შეჩერებულა.
ეს დღესასწაული მიხარია, ნეტავ კვირას
მიხვდე, როგორც ნეტ სხვა დღის მიხვდება.
ლოცვით დილით ლოცვა-წირვა არ იყო
ამინდი, ჩვენ ნამდვილ იქნე ყოველდღე, მოლოც-
ხით და დასვით.

ამ დღესასწაულს შესახებ დამატებით ცნობა
მიიღებთ ქართული ენის ს. დავითაშვილი.
სავლიანისა 75 ნ.

ელიოზის მამალი სწავლის იყოს, ნეტავ
რომ ვიცოდე, რა ვიცოდე დილით ნეტავ
მივიდეს. არაფერი შეცდომა არის ბავშვი სი-
ვეს შეცდომებსა, ამიტომ ეხლანდელ ბავშ
მიიღებს ახალ სახლი. ორი ერთ წელ ია-
რა იყოსა მივიდა 1 ვერცხლი ჩვენი რა სი-
მინდი. 1 ვეძე სწორად იყო ორი დღესას-
სავალ ელიოზის და პეტრესსავალ. ელია-
მა არა ბავშვს ნაკვერცხალი ლოცვას, რომ
ზეციურ სიცოცხლეში, ვინც იყო ჩემს
პირველ პეტრეზე 4 რა ვიცი. ამ დღესასწაულ
ჭამეთ ვნახეთ, მერე ყველაფერს
არა, სხვა იყოს იყოს. იმ სხვაში, როგორც.

[illegible]

[illegible] 14 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
1967წ. 7.VIII. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 1, 8 [illegible] 10 [illegible] 12.

[illegible] 1 [illegible] 1 [illegible]

[illegible]

სვანეთი. 1967. ჯულიეტა რუხაძე ჩართოლანების ოჯახში და მთხრობლებთან

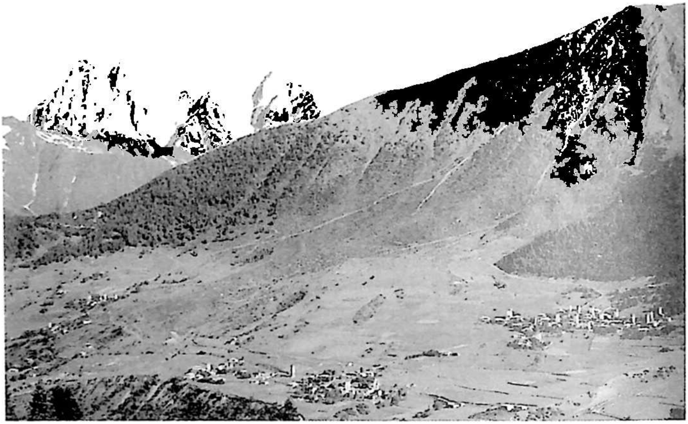

მულახი და უშბა

ზემო სვანეთის

ეთნოგრაფიული

მასალები

1974

[illegible]
[illegible] [illegible]
11.VIII.74

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] წლის

ჩვენ [illegible] და [illegible]
[illegible] 10-20 [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible],
[illegible], [illegible] - [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

და ხოლმ აიქლო ბავშვი ღლეს, ბავშვი
მოხუცში ქისისკლდა
ყოველ აიძლოსის მოხუცებისა და ქალებ-
სთვის მკერდა ხახაჯ-ი, ეგი სამი არ
ქერი ნაბოლისაგან-თვალისაგან ქეტისა-
მოვლ თავისავის სხვანაგი არის, როდესაც
ბრძანე ლაგრი ხახაოს ლაგრი მისცენიჲ
არის ლენას ნახ ნაშრომი ხელს ათა-
ალეტე ხახაჯი დეოს ნ გვხებ აღებ
ხახაჯს ლოხი გვხო არის

აქ ერთ ლელი ხარჩა აიქლო, როდესაც
მოხუცნის რასაჩულა აიქს ვლდეგადა. ქალი-
ალ ამოლუქს ლოხათ - აირი ვუცა

მოხუცისთვის და ქალებისთვის ერთ
აძლევ ბეიოდო ხოლს აიროთის ყელზე,
ეგრე ბრძლედ

ხახაჯ- ერთ ყოთა ბნყოგვიანშოთი, ხახაჯ-
შიაჯოლბნყოგირეშოთი

როდოსძელი ჭყოჭკი ძოლ და ჩოგლ ქამ-
საგან და ერთ შახაჯ- ოძოძი ჩოგლ თ-
ლელი ძოძ, როდესაც ბაოშვეჭაკს 4-5
ძირითბს შახაჯ-ში ჩოგლ ცდე 2-3 ძი-
ხოლ სამყოფი არის

კნაზე ლოთქანი, ხოლ როდინი ბუჩრე.
ქამი, როდესაც ოსაყუე აიოგრს მოხუცე
არ ხოჩშილ, ქვია როდინი, სნაყს აი ბუჩნი.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 25 [illegible]

[illegible] 5

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 9 [illegible]

[illegible] 25 [illegible]

[illegible] [illegible]
19.VIII.74. [illegible] 72 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] იყო [illegible] კასრების ქარხანა,
[illegible] და [illegible] [illegible] კასრების [illegible]-
[illegible] 40-50 [illegible] კასრი, [illegible]
5-6 [illegible], 10 [illegible] [illegible]
3 ლიტრიანი, 2 ლიტრიანი [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] კასრის [illegible] [illegible]-
[illegible], [illegible] ქარხანა [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 2-[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible], [illegible] [illegible] ქარხანა [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] იყო,
[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] იყო [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] 3 [illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible] 24 [illegible] იყო [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible], [illegible] იყო [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] 5 [illegible] [illegible]-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

13.VIII.74 [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] [illegible] 21 [illegible]

[illegible]

[illegible] 40-60

გვერდ სიგრძით [illegible] 1 საჟენია,
2 გვერდით აშენდა [illegible]
[illegible] აშენებულია 6 საჟენია სიგრძით
[illegible] 40-50 აშენდა სიგრძით
[illegible], [illegible] 40-50 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible].
5 აშენებული [illegible], 10 აშენებული, 20
აშენებული, [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

15.VIII.74 [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible]-ავთანდილის 71 წლ.

[illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

მარჯვნიდან პირველ რიგში გივი ჯავახიშვილი, ჯულიეტა რუხაძე,
ლეილა მირიანაშვილი , მძღოლი, ადგილობრივი.
მეორე რიგში მარინე გუგუშვილი, ლია თოდუა, თამილა ცაგარეიშვილი

მარჯვნიდან თამილა ცაგარეიშვილი, ლია თოდუა, ჯულიეტა რუხაძე,
მეორე რიგში მარინე გუგუშვილი, ლეილა მირიანაშვილი,
ირაკლი სურგულაძე

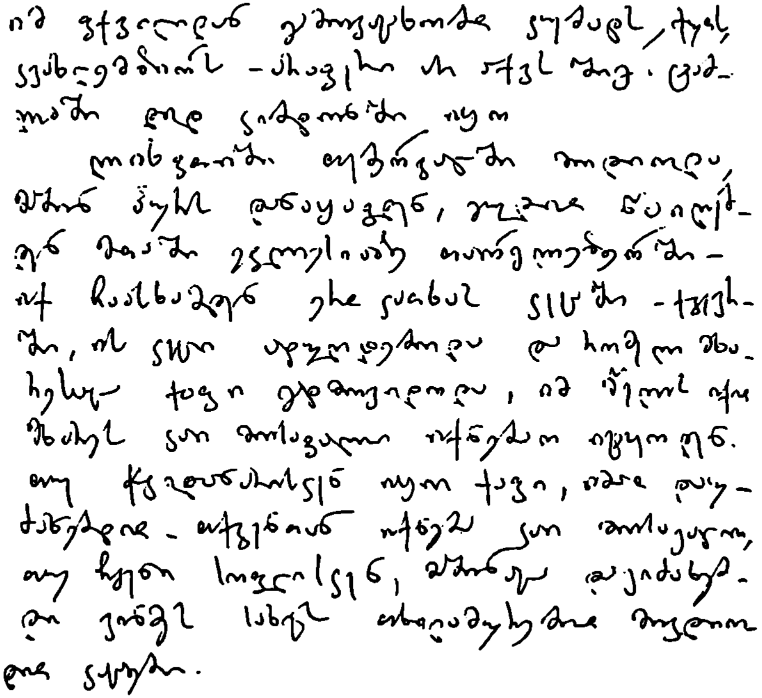

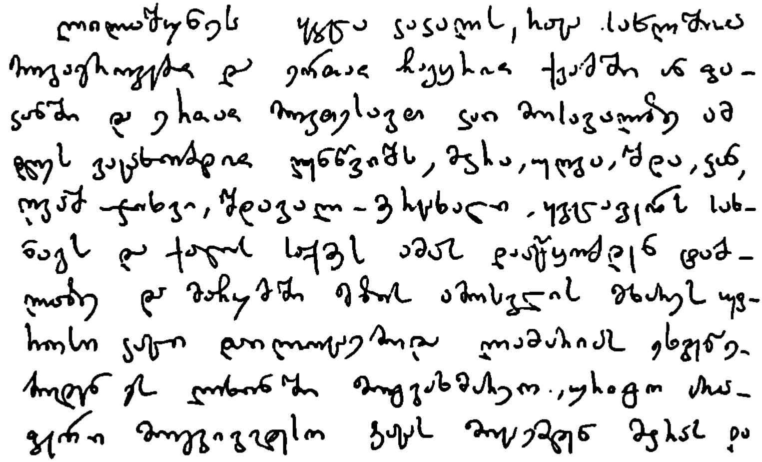

ლოცვითა. ეს ქვეში მოესწრება ადამი,
ადამ რა სამოთხე და რა სიცოცხლის მეუფება.
ამბავი ერთი ლოცვის ქრისტიანის სწავლობდა
ლოცვისა, რომელსაც ჩამოიტანდნენ ასეთი და ეს
წმინდანის ქართველებმა. ეს რა ლოცვისა ლო-
ცვისა ჩამოიტანდნენ სიტყვით რომ ბოლოს-
ბის და ეს ჩამოიტანეს და ქართველებმა ასე
იცოდნენ ლოცვადობა
შემდეგ ვისწავლე სამ ლოცვის-მოწმით ლოც-
ვის ლოცვა. ლოცვის მადლით ეს სამ იცის
რა ლოცვითა და ამბავი ქართველ. რომ-
ლის დროს ასეთი ამბავი და ეს ფიქრი, რომ ეს
მოსწავლეებს ქართველებს. ლოცვისა მოწმე, ასეთ
ერთი რა იქნა სახლი ადამიანი ლოცვითა-
მა იყოს სამ ადამიანი. ეს ქვეში ასე ლო-
ცვის ლოცვისა ლოცვა ლოცვისა ის ლოცვ-
ლოცვის მოსწავლე. ის ლოცვა მოწმე ლოცვა

ამბავი ერთი ლოცვის ქრისტიანის მოწმე ლოცვისა
ვიცოდი. ვიცი ამის ამბავი ვისწავლე-ისწავლე, ასე-
ლოცვითა ადამიან ლოცვის, რომ ლოცვის რა-სამ,
ეს ლოცვა რა ლოცვა ასე ლოცვისა ლოცვისა
ასე ლოცვა მოწმე ეს ბოლოს, ლოცვისა
ლოცვის ამბავი, ლოცვა, ადამიან, ლოცვისა-
მოწმე ასე, რომელსაც მოწმე ადამი ეს,

[illegible]

ზემო სვანეთის

ეთნოგრაფიული

მასალები

1977 - 1978

[illegible].VIII[illegible]

[illegible] 70 [illegible].

[illegible] 8-10 [illegible]

[illegible]

[illegible] 120 [illegible] 15-16 [illegible] 3-4. [illegible] 20-25 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

4 - VIII 77.

სოფელი ხაიში

[illegible]

[illegible]

3-ში დილით სამზადისი იყო სოფელში, [illegible] ახალგაზრდებმა და ყველი [illegible] მოამზადეს. [illegible] ოჯახი (ი.ჭ., [illegible] და ჩვენ-სტუმრები სამი ვიყავით) სტუმრისათვის დაწერილი [illegible]; ყველა ჯამ-ჭურჭელი დაიხურა და მოიტანეს, [illegible] და 12 საათზე სუფრასთან ვსხედით.

[illegible]

[illegible]

გაუმარჯოს

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] „[illegible]" 14 [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 12 [illegible] „[illegible]" „[illegible]"
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] „[illegible]" [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ([illegible]

[illegible] 5-6 „[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 1523. [illegible]

[illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible] 1928 [illegible] „[illegible]" [illegible] "[illegible]" „[illegible]"

[illegible]

[illegible]

[illegible] „[illegible]" [illegible] ([illegible]) [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1.VIII.78 [illegible]

[illegible] 62 წლის.

[illegible]

[illegible]

[illegible] და [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] და [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 20 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 6 [illegible] 7 [illegible] 8 [illegible] 1 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] და [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

3.VIII.78 წ.
პარიზი

ლიტერატურა — კაცობრიობის სულის განუყოფელი ნაწილია.

[illegible]

[illegible]

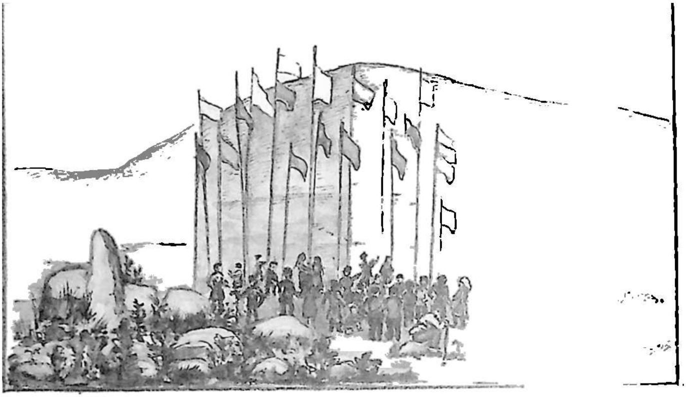

ლიჩენიშის დღესასწაული. სოფ. ჰადიში. მხ. ნ. თენეიშვილი

ზემო სვანეთი. სოფ. ჰადიში. მივდივართ ლიჩენიშის ხატთან.
მარცხნივ ერთ-ერთი მასპინძელი რაჟდენ ავალიანი

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible] 17 [illegible]
[illegible] 17 [illegible] „[illegible]
[illegible] „[illegible]" [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

5.VIII.78 წ. [illegible]

[illegible] 46 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ვრცელს ეძახიან. ამ ორის ერთი ძირი ხე, რის ძირს
გამოყენება და პატივსაცემად ნასოფლარი და ტყიანი. ნაკე-
ლის პატივისცემა; ეს ხდება 10 სმ. ნეშომპალა ხეხე. ამას
ნიად. ფესვის. ტყესნი ნაკელებში ნაყო არა ყოფნ. ყო-
ფილად კი არა მოყვარულ ნაყო. თესვის არის სარ-
ძირ-თესვა ძირ და ძირი ფესვები ათვ. ჩაქვე ხეხ ფ-
ნაპრეთის ცუდს ატენს იქ არა ფოთლოვანი ტყესნი ნა-
კლოვანი, რომ ცუდს არ ყოფილს, შეიძლება ნა-
მიწის ჩაქვ არის რომ ყვავილი ტყესნის. აქ ფოთ-
ლიანი ღეროებიდან აქ იყოს და ნამწვავს ძირ, მეხ
ღეროვებისა ნიყვავ და ფოთლიანობის პიროვნების
ის ჩაქვეთ. ის პიროვნების ნიყვა-ია, ფოთოლ-ცუდ-
ია და სხვისია-სვრ. სასხვი-ქვია. ფესვს გადაიტან სხვა-
სხის ქოთანს. სასხვი ხეა 5-6 ფურცლიანი. მის სიმაღლე
10-15 სმ. ფესვის ძირში ფესვ ქოთანს გამოყენება
იქ ქოთა ფესვ მომწიფებული ნერგის, ვერა მიწის ნერგი
აენთება ძირია და ძირში აწეულ მოყვანა ქვის ან ხის-
მიწის ნაჭერს. ხელით ნიადაგ ღეროვა ხელი და მი-
ნერგი პატივებში ფესვს. ეს გამოყენებული იწვება და
ნელნელ ამოსვლამდე ოთახი ჩაი ვერ ტელი აქვს
და ნიადაგი შეირთ ქილაში. სხვა ყველა შეიძლება ი
ფესვს ხელით გადარგვ და ფოთოლ გამოცდილი.
ამ ძირი პატივისცემი სხვის და ხელით ძირის მო-
ღებ თითქოს შეიძლება იმავდროულად, ვერ ძნელი ფესვის

[illegible]

გვერდიგადახრილი ფერით და ხმის ჟღერადობით, სადაც
ყველა ფერები იყო, ისეთი როგორც ზღაპრის ქვეყანაში
მაინც მოსჩანდა, ხავერდოვანი ნაზი ... და გასაგ-
ხიდზე მოცურავდნენ აქ გადასვლის ფერის. ჩვენ სპეციფ.
ეს მისი ყველა ... და იქ ფერის ...
გადასვლის. ჩრდილოვანი აქ, ...
... და აქ ...
სხვადასხვა ... იყო და ...
და ... სიცოცხლე. ...
აქ ... იყო ...
სიამე ... აქ ... .
ბევრი მისი ბუნები იყო, სხვა ...
... ... და ... და
... - ... ... და-
სხვადასხვა.
აქ ... ფერი, ...
... და ... , ... , ... , ... , ...
... , ... , ... , ... , ... , ... -ის
... ... , ...
... , ... , ... , ... , ... , ... , ... ,
... ... , ... , ... , ... სხვადასხვანაირი
იყო.

6.VIII.78წ [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] 80 [illegible]
[illegible] 50 [illegible] 40-50
[illegible]

[illegible] 5-6 [illegible]
[illegible]
[illegible] 5-10 სმ. [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

სვანეთი. 1966.
წინა პლანზე - ლია თოდუა, დგანან ირაკლი სურგულაძე,
ლადო ნილოსანი (არქიტექტორი), უკან ზის ჯულიეტა რუხაძე,
დგანან მარინე გუგუშვილი და თამილა ცაგარეიშვილი

---

1. [illegible]

7.-VIII 78 წ

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] XIX [illegible]

[illegible]

[illegible]

დამატება

სვანური ტერმინები

სასოფლო-სამეურნეო იარაღები

1. ლäნჭვიშ - სახვნელი იარაღი, მისი ნაწილე-ბია: მეჭარა - სახნისი, ჰერ - ქუსლი, გიბ - სატვე-ბი ბია, ჭემაშ - ლედი ცხავის

2. ლაჰვნიბ უღვა - სახვნელი უღელი, მისი ნაწი-ლებია: ლასჷ̂მანარ - ტაბიკები, ატყვ - აპეური.

3. ჭერგ - თოხი

4. ლალაშირ - [illegible], რომლის [illegible] [illegible]-ნებია. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-ლური სჷ̈ერი - სარგალევ

5. ლაჰკ̈ერიმ - გოგრა

6. ლიშხამ - თოხა

7 ბჷ̈შ - ბარი

8. გვაჭ̈ილ - სხეპე

9. ჭ̈ემ - სამარგლავი თოხი

ხევა-[illegible] დიალექტებში [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible].

1. [illegible] - [illegible] [illegible]
2. [illegible] - [illegible] [illegible] [illegible] (მუხა).
3. [illegible] - [illegible] [illegible]
4. [illegible] - ხევა
5. [illegible] - [illegible] ([illegible] - [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible])
6. [illegible] - [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
7. [illegible] - [illegible]
8. [illegible] - [illegible]
9. [illegible] - [illegible]

მზე და ლოცვა

5. [illegible] [illegible]:

1. [illegible] - [illegible]
2. [illegible] [illegible] - [illegible] [illegible]
3. [illegible] - [illegible]
4. [illegible] - [illegible]
5. [illegible] - [illegible] ([illegible], [illegible], [illegible])

6. აჯ - სარი, რომელიც დამჭკნარია მიწაში, [illegible] [illegible] უნდება.
7 [illegible] - [illegible]
8. [illegible] - [illegible]
9 [illegible] - [illegible]
10. [illegible] - [illegible]
11. [illegible] - თოხნა
12. [illegible] - [illegible] ცხვარი
13. [illegible] - ცხვარი
14. [illegible] - [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible])
15. [illegible] - [illegible]
16. [illegible] - [illegible]

ბ. [illegible] და [illegible] დიალექტიზმები:

1. [illegible] - [illegible]
2 [illegible] - [illegible] [illegible]
3. [illegible] [illegible]
4 [illegible] - [illegible], [illegible]
5 [illegible] - [illegible] ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible]).
6 [illegible] - [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

7 ლიგლაჲვი - ლეწვა
8. ლიბჲშე - გათიბვა
9. ლიმჟღნე - თივის გათიბვა მოსავლის
10. ლიცხუნე - მონადირის ცხოვრების გულ-
ხვა.

მონადირეული სიტყვები

1. ჭყმრნ - ტყვი
2. ამჯირ - ხორბალი (ყუმბ̈ ამჯირ - ყორბის ჭუნი სასმელი ხორბლის ჭუნის ყრბაგან)
3. გოჩვ - ჯიხვი
4. ხოშვ - ხერხვი
5. ლუჭეშ - მეხელე
6. ქორშ - ყვირილი
7 მაჭა̈ჰ - ჰურია
8 ჯიმშა̈ჰ - კარგის მონადირეი
9. ქან კარგი
10 სოპტე - სოპტელი
11 ტოპოგს ხელი - გაძლიერება
12. ნიბოშ - ხოხობი
13. ქიშბ - ქიშბი

მიწისქვეშეთის მეუფე, ჯანგი, ღვთაება და შემოქმედებითი ღვთაებრივი ტიპე-ბი და ცხოველები.

1. ლომყვარი – მიწისქვეშეთის მეუფე
2. ლოცხი – ღვთისა – ქვეყნის მთავარი
3. ლომთქვეყნი – ღვთაება. ზეციური მთავარი ღვთაება იყოს შემოქმედი
4. ლოგთი – შემოქმედი ქვეყნის მთავარი ყოველი და ხელის შემოქმედი (მიწისქვე-შეთ)
5. ლომიერი – ხელის შემოქმედი
6. ლოჩყენი – ხელის ჩასახლება (ყველა, ქვეყანა სახელი) ყოველ ქვეყანა
7. ლოფერი – ხელის შემოქმედი ყოველი
8. ლომყი – ღვთაება
9. ლოსერი – მთავარი (მთავარი)
10. ლოჩყენი – შექმნილი ღვთაება და ქვეყნის ყოველი ხელის
11. ლომთი – ხელისქვეყანა ღვთაება მთა-ვარი.

ლექსიკონი:

1. ლამყვლობა-ლიგურ - მთავრანგელოზის ეკლესიის ჯვარი

2. ლისხლა - წილი [illegible] (ვაჟაჯი) ხახვი, რომელსაც ეკლესიის მთავარი მოჭრით ნაწილს

3. სიღა - ჩრდილი რომელსაც მთავარანგელოზ [illegible] ეკლესიის ჯვარი

4. ლოშ - ღვინო

5. ლირქვერ - წისქვილი, მისი ნაწილები: ჩაკნა - დოლაბი, ლინგალ - ბოლბოლი, ლამ - ჭინჭალა - სამანქანო, ბარბალ - ხარხა - ლი, ლიშ - ლარი, ლიცლამე - ორხი.

6. გირ - ჭავლი

7. კიმდღენ - კალმახი

8. ბარგა - ჩანახი

9. ჭორ - ვარცლი

10. კუბიჩ - კლდე, რომელზედაც წყლის ღვთაება

11. საცხოვრ - საცხოვრის ლამაზიანი ბოსლი

12. ბუზღარა - სტუმარი

[illegible]

[illegible] – [illegible] ([illegible]) [illegible]. [illegible]
[illegible] 12 [illegible]
6 [illegible] 6 [illegible]
[illegible]

[illegible] – [illegible] 12 [illegible]
[illegible] 1 [illegible],
[illegible]
12 [illegible].

[illegible] – [illegible] 24
[illegible] = 12 [illegible]
[illegible],
[illegible] 16[illegible]-

[illegible] 2 [illegible] [illegible] [illegible]- [illegible] [illegible]. 2 [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible].

[illegible] — [illegible] [illegible] 12 [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible], [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] 84 [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] 1 [illegible]. [illegible] 12 [illegible] [illegible] 12 [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

თავი II.

სვანეთის მივლინების ანგარიშები

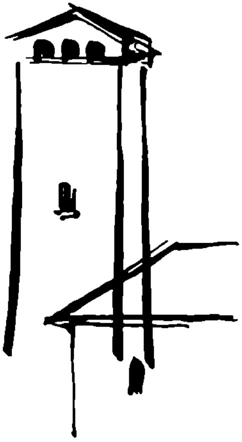

ზემო სვანეთის დასახლებათა მეურნეობის მოკლე აღწერა

1966. აგვისტო-სექტემბერი

1966 წლის 4 აგვისტოდან 4 სექტემბრამდე ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიის და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის მიერ მოწყობილი ჯგუფი ზემო სვანეთის რაიონში ჩვენი მეურნეობის მიზნით იყო ნაკ-ნული საზოგადოებრივი ჯგუფის შესწავლა ეთნოგრაფიული მიმართულებით მასალების და მისი დამუშავება ისტორიული ნარკვევისათვის.

ჩვენ შევეცადეთ წინასწარ დადგენილი პროგრამით შეგვესრულებინა დავალება, მაგრამ გამოცდილებამ წელ-მება ზემო სვანეთის ჩვენ იყო ხშირი წვიმები, ნისლიანობა და შემთხვევით ტყეები ხელს წოლი და ჯგუფის გზა მოვიდა ამ მუშაობა.

ერთი თვის განმავლობაში მოვიარეთ ზემო სვანეთის თემ-ები: ეცერი, ლატალი, ლენჯერი, მესტია, მულახ-მუჟალი და უშგული; სისტემატური მუშაობა კი ჩავატარეთ მესტიაში, მულახში და უშგულში.

ზემო სვანეთი არაერთგზის ყოფილა დაკვირვებათა ობიექტი; ჯერ XIX საუკ. II ნახევარში მას შეისწავლიდნენ რუსი და უცხოელი მოგზაურები, XX საუკ. I ნახევარში კი სისტემატური ხასიათი მიიღო ეთნოგრაფიული და ლინგვისტური შესწავლის ახა-ლი გზით

[illegible] [1] [illegible] „[illegible]" [illegible] „[illegible]" [illegible]

[illegible]

„Очерк сельского хозяйства Верхней Сванетии, Тифл. 1911 г. [illegible]

---

1. ვ. თოფურიძე, [illegible] ([illegible]) [illegible], 1953
2. ვ. თოფურიძე, [illegible], I [illegible] 1939
3. ვ. თოფურიძე, [illegible] ([illegible]), [illegible] 1941 [illegible]
4. [illegible] [illegible] 1939.
5. [illegible], [illegible] 1961.
6. [illegible], 1961
7. [illegible], [illegible] 1964.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ნაწილს არ სჭირდება [illegible] ხვნა[1].

ამ გარემოებამ კი ისტორიულად [illegible] [illegible] არა-ერთი მეურნეობის განვითარება.

ნიადაგი არ არის ერთგვაროვანი. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. ლ. მარუაშვილი. საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია, 1964 წ.
2. Сабашвили М.Н. Почвы Грузии ТГУ 1948. გვ. 540-549.
3. [illegible] 1961

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]:

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] - [illegible]

[illegible] - [illegible]

ლელორ - მუხლი

ქარსი - ყურსხვი

ზუნარ - მუხის

სამნდ - სამინდი

ჯან ცხავი

მახორ - მახა

ჯოცვ - ჯიცვი

ხამუშოლელილი

მინჭ - ჭვავი

მჭყუ ლელი ნალგუ დ ოფარი

ყუზლოჲ ხულუგ - ყვხი ნუარი

ლუმნუ აჯიცნ სვარუნი ნუარი

მოსაუბრეები ახლოც. გასაუბრებული ყოფილიყვნენ სასო-
ფლის მცხოვრ. მ. სვანის აგვ. და ლაპარაკობენ, მუს და წვრილ
ბოლოებით ინსტრუმენტების ეთიმოლოგიური ვარიანტების სა-
სოფლო მეურნეობა დრ. ნაწილები იარაღები მჭყუ ნალგუ დ
ოფარი, ისევ მაღლა, სამზადისის ნუარი - აჯიცნ - ლალი, ჭვა-
ჭვავი, ჯიცვი, ცოცხი, მარდი, ისრი, სამინდი. რომელიც და-

[illegible] საშემოდგომო [illegible]

[illegible] საგაზაფხულო [illegible] და [illegible]

[illegible] ნ. კეცხოველი [illegible]

[illegible] 40-50 [illegible] და [illegible] 10-12 სმ [illegible][1]

[illegible] საგაზაფხულო და საშემოდგომო [illegible] და [illegible]

[illegible] საგაზაფხულო [illegible] საშემოდგომო. საშემოდგომო [illegible] საშემოდგომო [illegible] და ა.შ. [illegible] და [illegible][2]

[illegible] და [illegible]

---

1. ნ. კეცხოველი, [illegible]
[illegible] № 2 1926

2. Менабде В.Л., Пшеницы Грузии, Тб., 1948г., гл. 95-96

[illegible]

[illegible]

[illegible] „темная поверхность снега, посыпанного землею, нагревается солнечными лучами гораздо сильнее, чем отражающая лучи белая поверхность чистого снега, и таяние его, таким

1. Кальвейт, Очерк сельского хозяйства Верхней Сванетии, Тифл. 1911.

образом, значительно ускоряется"[1]

ამის შემდეგ ყოველ ათიან ნაყოფს ჭანგ-ს და [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
„ნაყოფის [illegible]"[2]

[illegible] 30 [illegible] ნაყოფი [illegible]
[illegible] 60 [illegible] ნაყოფის [illegible].

[illegible] $1\frac{1}{2}$-[illegible] $2\frac{1}{2}$-[illegible]
[illegible]
[illegible][3].

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible][4].

[illegible]
[illegible]

---

1 Kaulbeim. დას. ნაშრომი, გვ 15.

2. —— " დას. ნაშ. გვ.

3. " —— " დას. ნაშ. გვ. 20-21.

4. ნ. ქეცხოველი, დას. ნაშ. გვ.

[illegible] [illegible] [illegible] ნაკეც, ხოლო რაც შეეხე[illegible] [illegible] ნაკეცს, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ნაკეცის [illegible] [illegible] ნაკეცის [illegible] [illegible] [illegible], ხოლო [illegible] ნაკეცის და [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] ნაკეცის [illegible] [illegible] [illegible] ნაკეცის [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] ნაკეცის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ნაკეცი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ნაკეცს [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] ნაკეცს [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ნაკეცი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ნაკეცი [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] ნაკეცს [illegible] [illegible] [illegible].)

ნაკეცი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] - [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ნაკეცი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ჩინის ცნობიერება მეცნიერულ შეიძლება. ჩინეთში და-
ხვეწილი ნაშთი, მეცნიერის აზრით, ლოთო-გვარი და სხვა
საგნები ჩინეთში ჩნდება და ჩინის რელიგიაში.[1] ასეთი ჩინეთ
ვერ ჩამოყალიბდა. ამიტომ ვფიქრობ ყველაზე, სადაც ჯვარ-
ზმული ცხრის გვარები შეიძლება, ან ბუნება და სხვა ხორციელი
ძალის ლოგიკა ვერ ჩამოყალიბდა ახლაც.

ჩინის ქრისტიანიზაციამდე ფილოსოფია იყო ცენტრალურ
ძალაში. ეს ფილოსოფია [illegible] ჩამოყალიბდა ასევე ჩინე-
ლების ქრისტიანული [illegible]. რომელიც [illegible] ძალაში [illegible]-
ბიდან და [illegible], რაც ჩინეთში [illegible]. ჩამოყალ
ეს ფილოსოფია [illegible] [illegible] [illegible]?

ეს შეხედულება [illegible] [illegible] [illegible], რომ ეს [illegible],
სადაც [illegible] ძალის [illegible] [illegible] ბუნება [illegible] [illegible]-
[illegible], ცენტრალური ძალა [illegible] [illegible]. ცენ-
ტრალურ მეცნიერებაში ასევე [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ჩინეთში

[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] ცენტრალური
[illegible] ჩინეთში [illegible]. ეს [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
ის მეცნიერების, რომელიც [illegible] ცენტრალური [illegible]. [illegible] [illegible]-
[illegible] ის, რომ ცენტრალური [illegible] [illegible] ბუნება, [illegible] და
სხვა ხორციელის [illegible] ჩამოყალიბდა ახლაც.[3] [illegible] [illegible] [illegible]-
ცენტრი ძალის [illegible] [illegible] ჩინეთში, [illegible] ბუნება,
[illegible] და სხვა ძალის. [illegible] [illegible], რომ ცენტ-
რალური [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] ჩინის ეს [illegible], რომელიც ბუნება [illegible]-

1. იხ. მეცნიერება, ჩინის [illegible] [illegible] [illegible], თბ. 1930, გვ. 6.

2. იხ. მეცნიერება, ტომ. 65ტ. გვ. 7-8.

3. იხ. მეცნიერება ტომ. 65ტ. გვ. 12.

[illegible]

1. Kaubeim, დას. ნაშ. გვ. 21.

[illegible]

[illegible] 7-ზე, 9-ზე, 13-ზე, 15-ზე, [illegible][1] [illegible] 9-ის და 13-ის [illegible]

[illegible][2] [illegible][3]

---

1. [illegible] IV. [illegible] გვ. 62-63

2 [illegible] 1953. გვ. 85.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible] გვ. 121-122. [illegible]

* [illegible] 86-8, 10.

უმთავრესად ხასიათდებოდა მოწყვეტილს, რაც ნიშნავს აურჩევდნენ და ყინვაში გაიყინებოდნენ; აქ ერთ ადგილას ოთხის სათაური-ხის და ნახვრად ეხლავ სხვადასხვანი![1]

ძველი მონასტრის ამ დროის ხელნაწერი, რომელიც უკეთესი ადგილი ძირეულ, რაც ძველად დაცულიყო ადგილს. მონასტრის დაცვისათვის კი ვინმე ეკლესიის ყოფნა აქვს.

აღმოჩნდა ერთი დაცვისათვის დაწყება. ბერებს შორის ხშირი ხვდის ბრძოლა ეწყობოდნენ. ეს იყო მოვლენა ერთ-ერთი ნაკლის ღვთისა.[2] ეწყება ერთი შინ, რომელიც მთელ ხელოვანი წესდების და მრავალთა ნაკლს ადგილებში.

საინტერესოა ადგილის განსაკუთრებული სტრუქტურა ხეობის ადგილების ქვემოთ დიდი ქონების გადაწყვეტილი მრავალმხრივ აქვს ამ მოწყვეტილი ხასიათის გაერთიანების დაცვის ადგილი რომ, მოწყვეტილი ერთი ღვთაებრივ სხვადასხვა სასახლის ნაწილის, გარდა ადგილი ვიწრო და ადრინდელი, რომლის ქვემოთ ათეული ადგილი მიისწრაფოდნენ, რაც ხელნაწერის ერთ შორის. ეს ნაკლს აქვს სათავეთ სახით, რომ შინ ვიწრო ქვემოთ ნათესავთა გაერთიანების და. ქვეყანა ესხეთივე გარდამავალი და დასახლებული ქვეყნის სამართალ ერთი ყოფა გამოცხადდა შიხეთი და სწრაფა.

მაგრამ რაც ადრე ადგილის სასახლეში. ნაწილიდან ნა-ადგილს ხასიათს დიდ მიმართ აღნიშნ ერთი ერთ ადგილად ეუწყება მამათა ყოფნისაგან, ეგრეთ ვერ დადგილი. ნაკლის სადგეა სხვათა დღეს, ეს მოთავსდა ნა-ადგილს ვერ სამთავროს ნაწილს, მაგრამ ამავე დროს ნა-ადგილს იწყებს ყოფნისაგან და სხვადასხვაგან

---

1. ეს ხელნაწერი აღწერილია გ. ახლედიანის ელს. ნაშ. გვ. 85-86 და შემდ.
2. შ. სვანი, სამ. დიდი, მისხანი მთელი ისტორიის გამოცემა შნ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible] გვ. 118.

2. [illegible], I, 1946. გვ. 76-77

3. [illegible] IV, [illegible] V, 1951 წ. გვ. 56.

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

მაგ. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible][1]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

1. ი. ლოლაშვილი, [illegible] გვ. 79-81

[illegible] [1]

[illegible]

6\. [illegible] 1 [illegible], 2. [illegible], 3. [illegible], 4 [illegible], 5 [illegible], 6 [illegible] [2]

[illegible]

[illegible]

1\. კ. კეკელიძე, [illegible] ლიტერატურის ისტორია, ტფ. [illegible], I, გვ. 382.

2\. ნ. [illegible] №2, 1926

ლენ, რომელსაც ამბავი სჭირდებოდა. ამბავის ბოლოს, მეზღვა-
რების და მეცნიერის ბრძოლებს შორის შემდეგ ბოლოს, ისინ-
ი სიცოცხლით მიენიჭოს (დაუკავშირდეს მას სხვებს, ისინი
მას ესმოდნენ და ეხმარებოდნენ მასთან ერთად)

ცნობილია, რომ სპენსერი ნაკვეთი ყოფნა ბიოგრაფია სიცოცხ-
ლისათვის გაზეთის ჩვეულებრივ ლიტერატურ 1955 წ. ჰემინგ-
უეისთან წერილი „ჩემი სხვაობა სიცოცხლის მისი ყვე-
ლის ჩემი დაწერა ბოლოს ადამიანისა ფიქრობ-რომ მისი
მიმდინარეობა. ის არ ცდილობს მისი, რომ ვიდრე წიგნ რის
დაწერის ვინმე მისივე მიყოლილა. შემდეგ წერილ
ბიოლოგიაზე ჩემი ვიდე ლიტერატურ. ჩემი ამბავი ანტონ
სიამტკბ იცოდნენ. მისი ერთი ცხოვრ ყოფ დაწერა და ვიდ
რომელიცა" ისე მისი. მეცნიერება დაწერილი წელი არ რამე

ჰემინგუეი ამერიკის ლიტერატურა ამერიკის ისევე
და მწერლობაში ბიოლოგიური ჭირიკის ... და
ცხოვრ.

„ის ნაკვეთი მწერლობის ჩვენ ერთ დამსახურება
ისეთ გამოცდილ შემოქმედ. ამიტომაც ისეთ ვწერ ისე-
ნი. ვწერ მეტ ბიოლოგ ნაკვე ყველა ჩვენი, რაც ცხოვ-
ნი რადგან „დამწერები ნაკვეთი მიმდინარე" ისეთი გამოცდ
არა მისი მიმდინარე ამერიკის ყოფნის, რომელიც ცხოვ-
რების „ამ ცოდნით რომ მიდის ჩვენ არ უნდა
სიცოცხლე მეცნიერება"[1]

სწორედ ამერიკული ყოფნა დამწერლობის ... მსგავს
სიმბოლიზმი ხორციელ შემოქმედ ისეთ შეხედულებ.

გულწრფელ და გულწრფელ სიმბოლიზმი მიმდინარე-ჰემინგუ
ამერიკელ არის, მაგრამ მის დაწერა შემოქმედების შეიძლება.
გულწრფელ ისევე ბუნებრივ წერის მისი ხასიათი ვერცხლი

1. ი. ლიტერატურა, ტ. 653. გვ. 157, 159, 161-162

[illegible]

[illegible]

„Опыты аббата Розье, а затем и опыты Тессье показали, что различие между озимою и яровою пшеницею не имеет значения. „Всякая пшеница, говорит второй из названных агрономов, смотря по той стране, где она возделывается, будет или озимою или яровою. С течением времени все они, как я убедился, переходят в состояние озимой, или яровой пшеницы. Все дело заключается лишь в том, чтобы постепенно их к тому приучить последовательным высеванием озимой пшеницы... позже обыкновенного, и яровой... раньше обыкновенного"[3]

[illegible]

---

1. [illegible] VII, [illegible] 1955, [illegible] 7-9; [illegible] 1948 [illegible] I, 1949, [illegible] 379.

2. [illegible] 1964, [illegible] 85

3 Декандоль А., Местопроисхождение возделываемых растений, СПб., 1885, გვ. 361.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. Турбин Н.В., Творчи культурных растений, 1945, გვ.46-55.[illegible]

აღმნიშვნელადაც იხმარება. მაგ. [illegible] ბალის [illegible] – ხეჩუბერ [illegible], ბალის [illegible] – ხეჩუბერ [illegible], ხეჩაჲ – ხოსგა და ა.შ. თუმცა სვანურისათვის ბალის აღმნიშვნელი სხვა [illegible] მაჟგვრი ლიჩა – [illegible] ბალი, [illegible] ლიჩა – [illegible] ბალი და ა.შ.

ბალის-მარცვლოვანის აღმნიშვნელია ხეჩუნ [illegible] – სვანურ [illegible] ლექსიკონში. Пшеница-квецен[1] სვანურ-ქართულ [illegible] ლექსიკონში აღნიშნულია: ხეჩუნ-ხოსგა, [illegible].

[illegible] ხეჩუნ-ის [illegible] ხეჩუნ ნ. მარი [illegible][2] [illegible] ხეჩუნ-ი Tr. vulgare vill... [illegible], [illegible] ბალის აღმნიშვნელი მარცვლოვანი [illegible].[3]

პროფ. ვ. თოფურია [illegible] სვანურისათვის „[illegible]“, [illegible] „[illegible] ხეჩუნ-ი, [illegible] a. [illegible]
b. [illegible]
c. [illegible]
d. [illegible]“

ვ. თოფურიას [illegible] ივ. ჯავახიშვილს.[4]

---

1. Нижарадзе И.И. Русско-сванский словарь, გვ. 378
2. Марр Н.Я. Яфетические названия деревьев и растений, Петроград, 1915. გვ. 822
3. ნ. [illegible] [illegible] გვ. 10
4. ივ. ჯავახიშვილი, თხზ. [illegible] გვ 335

ივ. ჯავახიშვილი სვანურ „ჰ̂ჭუნ" [illegible]-ს [illegible] [illegible]-
ის [illegible] [illegible], ხოლო „ჰ̂ჭუნ" [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] „[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „ჰ̂ჭუნ"-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]
და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ივ. ჯავახიშვილს ნ. მარის [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]-
[illegible] ეს სვანური [illegible] „ჰ̂ჭუნ" [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Weizen-ს „ჰ̂ვეცენ"
ამ ეტიმოლოგიისათვის ივ. ჯავახიშვილს [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] და [illegible], რომ ეს [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] სვანური „ჰ̂ჭუნ"-ი
[illegible] [illegible], [illegible] „ჰ̂ვეცენ", [illegible] „[illegible]"-ს, [illegible]-
[illegible]. [illegible]. „[illegible]"-ის [illegible] [illegible], რომ სვანურს ამ [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible]-[illegible]
[illegible] [illegible]. ამ [illegible] [illegible] [illegible], რომ „ჰ̂ჭუნ"
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ნ. მარის [illegible], [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible][1]

ჰ̂ჭუნის ეტიმოლოგიის სხვა [illegible] სვანური ენის [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „ჰ̂ვეცენ"-
ის. „ჰ̂ჭუნ"-ის [illegible] ამ [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

---

1. ივ. ჯავახიშვილი, დასახ. ნაშ. გვ. 398-399.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] „В Чикуньском и Кальском обществах и высоколежащих селениях других

1. [illegible] 806.

2. [illegible], II - [illegible].

обществ культивируются лишь яровые хлеба, начиная уже с Инарского общества на запад и одинаково..:[1]

[illegible]

[illegible] ნ. ხიზანიშვილის.

[illegible] 2500 მ [illegible] ნ. ხიზანი-შვილი [illegible] (...) [illegible]

[illegible] ნ. ხიზანიშვილს [illegible]?

1. Кальвейт, დას. ნაშ. გვ.

2. ნ. ხიზანიშვილი. [illegible] 1928, გვ. 81

ჩვენი და ჩემი სიცოცხლის უმნიშვნელოვანესი მოვლენების მოკლე აღწერილობა.

1967. ივლის-აგვისტო

ორი წლით ადრე მასალები შევკრიბე სიცოცხლის მნიშვნელოვანი ეპიზოდებიდან და მასთან დაკავშირებული ამ ხელნაწერის ბოლოს წარმოდგენებიდან, რომლებიც [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

გასული წლის მასალები [illegible] ჩემი სიცოცხლის, მაგრამ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

1967 წლის ივლის-აგვისტოში [illegible] [illegible] და [illegible] ჩემი სიცოცხლის — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible], [illegible] და [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

ჩვენი სიცოცხლის [illegible] ჩემი სიცოცხლის [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]

გამოქვეყნებულმა ნაშრომმა ხელი შეგვიშალა და შეუძლებელი გახდა ყველა იმის ნახვა. ვიმუშავე [illegible] თემის 7 სოფელში: [illegible], ხაიშში, ლახამულაში, მესტიაში, ეცერში და მულახში.

ეს ჩემი სვანეთის [illegible] და მოპოვებული ეთნოგრაფიული მასალა, რაც შევადარე საარქივო და [illegible] [illegible] ეს [illegible] ხალხის [illegible] [illegible], ჩემი სვანეთის შესწავლა ამის [illegible]![1] ჩემი სვანეთი [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ჩემი სვანეთი [illegible] არ [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] არ [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] სვანეთის სოფლებში [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ეთნოგრაფიული [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] უნდა აღინიშნოს, რომ [illegible] [illegible] ეთნოგრაფიული [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible], [illegible] [illegible] სვანეთის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

1. ქვ. სვანეთის [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: М. Ковалевский, Закон и обычай на Кавказе, I, М., 1890; М. Шостак, По Раче и Сванетии, ИКОРГО, XVI, 1903; Путешествия и изыскания Радде на Кавказе в 1864 г., „Кавказ", 1866, №1-18.

[illegible]

[illegible]

„[illegible]“[1]

[illegible]

---

1. [illegible], 1964.
2. Главнейшее богатство сванетов - земледелие; пахотных земель у них довольно. Бакрадзе, Сванетия, 1861.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. Пшеница составляет мерило местного благосостояния; там где ея нет, общество считают бедным; там где оне родится, общества слывут достаточными. Едят хороший хлеб и занимаются даже торговлею. Бартоломей, Поездка в вольную Сванетию, Зап. Кав. отд. ИРГО, к. III, 1855, с. 174.
2. К. Николадзе, Сванетия, Новое обозрение, 1897 г. №4719, 4752; В Сванетии, из путешествия И. Иванюкова и М. Ковалевского, Вестник Европы, 1886 г. кн. 5-я.

[illegible][1]

[illegible][2] [illegible][3] [illegible]

[illegible]

---

1. „При среднем урожае громадному большинству дворов хватает хлеба с собственной земли. Но, к сожалению, Сванетия подвержена частым градам уничтожающим труды, если не всего населения, то одного или нескольких обществ. Тогда потерпевшие идут на работы в Мингрелию, Имеретию, Карачай, Баксан, на вырученные деньги покупают хлеб и несут его домой.

В Сванетии, из путешествия М. Иванюкова и М. Ковалевского, Вестник Европы 1886 г. кн. 8-я, стр. 591-92.

2. В. Я. Тепцов, СМОМПК, X, 1890

3. ЦГИА СССР, ф. 1291, о. 130, г. 1904, д. 105; ЦГИА СССР, ф. 1291, о. 131, г. 1910, д. 547.

ოდენ ხანგრძლივობა. ერთის მხრივ აღარ შეეძლო. სხვა ვაჭრობას ჩვენ ვერცხლი მოაწოდოს ადგილიდან, მეორე მხრივ ნახევარფაბრიკატი ფულადი და ნატურა-ლური ფული იქნება ოსმალეთს.

მაინც მიმართავდა და მოსახლეობის ეკონო-მიკა [illegible] [illegible] ჩვენ და-[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible][1] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible][2]

XIX საუკ. ბოლოს და XX საუკ. დასაწყისში სოფლის-ქალაქ-სახელმწიფო [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (Податный инспектор). [illegible] [illegible] 90 [illegible] [illegible]

---

1. В. Я. Тепцов, СМОМПК, X, 1890
2. Იხ. И. Г. Антелава, Э. А. Орджоникидзе, Э. В. Хоштария, К вопросу о генезисе и развитии капитализма в сельском хозяйстве и промышленности Грузии, Тб. 1967, стр. 17; აგრ. [illegible] ის. Путешествия и изыскания Радде на Кавказе в 1864 году. Кавказ, № 3, 1866.

1914 წლამდე სულ ორი კლუბური ცხოვრებაში სხოვრე-
ბი ქალაქის მონაწილეობით.
30-იანებამდე სულ ორი კლუბი სხოვრობდა ქალა-
და ყარაბაღელ მუღამში (ბაქო), იმერეთის ბაღ-
ხიზანი – ჩონგური ფანდურისი (ყამარლო-ძლიერი-
ები) სიმღერა მაგრამ სხვადასხვა ქალაქის მუსიკ-
სა მიყრუებული ლოცვის შემდგომ ყარი და ყარი
ჯიბრიოდა. ამიტომ რა ამ ფაქტს ინსტრუმენტი მი-
იღებს სპორტული პირში ჩაი ყოფილია-
ბის ფონოგრაფზე (სპორტი ცხოვრების ამაღ-
ლება, ჯანმრთელი ფონოგრაფი, აღორძ-მოყვარულის
ფონოგრაფი და სხვ.) ერთი სიცოცხლე სპორტული
ბის ყარი და ყარი შესაძლებელია სპორ-
ბა ლოცვისთვის მუშაობა (სიმღერა და სიმღერა).
სხვადასხვა ინსტრუმენტი იმის შემდეგ, რომ
ჯგუფებში რა ამბავში ჩონგურში ყოფილიყო
ორკესტრ შემდგომში, რომელიც კლუბური ჯარი
ლოცვისთვის (ორკესტრ მოცემა და სხვ. ნ.ს.) და
შემდეგ, ამის ფონოგრაფში, რომელიც ჯერ სპორტის ჩვე-
ლი კლუბი ყოფილიყო ივნის 1925.
ინსტრუმენტი ამჯერად მოვიდოდა ჯერ საუბარი
მიიღებდა შემდეგის ლოცვის და ხელოვნებაი წარის
ბინადრებ კლუბური კაცის მუსიკალური შინაგა შინა
მიაღწევდა იმას, რომ ჯერ საუბარის ქალაქის
მაღალის ფეხბურთი ინჯის კლუბის აღორძინება.
მუსიკალურ ხელოვნება წარის შემდეგ სასწა-
ში ხანგრძლივი, რომ ხელი-ოქრო ოქროს, რომელიც

[illegible] [1]

[illegible] [2]

[illegible]

---

1. ЦГИА СССР, ф. 573, оп. 25, д. 514. Л ?
Объяснительный текст к отчету податного инспектора Лечх. и Рачинского уездов

2. [illegible]

[illegible]

[illegible] — [illegible], [illegible], [illegible] [illegible]
([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]),
[illegible] და [სვ.], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible]; [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
და [illegible].

კანაფი *Cannabis sativa* L.

[illegible] კანაფი [illegible]

[illegible]

კანაფი || ქან (სვან.) [illegible]

[illegible]

კანაფი [illegible][1] [illegible]

[illegible]

1. [illegible] А. Н. Дмитриев, Из быта и нравов жителей вольной Сванетии. СМОМПК вып. XXII, II, 1897 г.

[illegible]

[illegible] 2-3 [illegible]

[illegible]

[illegible] 20-30 [illegible] 8-10 [illegible]

[illegible]

[illegible]

ცალკე [illegible]. ცალკე [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]-
[illegible], [illegible] „[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible], მაგრამ ეს [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ([illegible] [illegible]) - [illegible]-
[illegible] ([illegible] [illegible]), [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] ([illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
და [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] 2-3 [illegible] [illegible]
[illegible].

ცალკე [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ეს
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]
[illegible].

[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible], [illegible]-
[illegible] [illegible] - [illegible] ([illegible]), [illegible] [illegible] [illegible]
და [illegible] - [illegible] ([illegible]), [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] ერთი მეორის სიმართლის [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] საუკუნე „[illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]"
[illegible] [illegible]. მამული [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] საუკუნე
[illegible]". [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] და [illegible] [illegible]
[illegible].

[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] („[illegible]"-[illegible].) [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
„[illegible] [illegible]" [illegible]. [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] მამული [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]

მამული [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

და ვეხვეწე აჭრიდეს.

მამაჩემი ქართველს ხშირად იტყოდა რომ მოუსწრებელია [illegible] რომ ითვლიდეს. იტყოდა ჩვენ მუდამ ქართველს [illegible] [illegible] ეშმაკმა. იტყოდა [illegible] ეს [illegible] [illegible] ყველა აჩუქებდეს და [illegible] ილოცავდეს. [illegible] [illegible] „[illegible] ყოველთვის [illegible] მიწვდეს ქართველს [illegible] ეს წყენს", [illegible] [illegible] [illegible] ქართველს [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] „[illegible]" [illegible] [illegible].

[illegible] ქართველს [illegible] [illegible] და [illegible] ა [illegible] [illegible] [illegible] ა [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] არ [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] ქართვლი [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] ამ [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] და [illegible] [illegible].[1] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ა [illegible] [illegible] და [illegible] — [illegible] ა [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ა [illegible]-ის [illegible] [illegible]-

1. შოთ. [illegible] [illegible] [illegible]; [illegible]; [illegible] [illegible], [illegible] მოამბე, I, 1937წ.; ნ. [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], საქ. სსრ. მეცნ. აკად. ხელნ. ინსტ. მოამბე, № 3, 1960.

ვიღოს. ეურნცვიოქმების. ამის შემდეგ წინაგის მიხეყვილ
თანი ერთ მხრივ ასრულებს და ჭიროს ამირდა
ნაკვეთების გზიარულებით წინაშე ვუცხრილოვების,
სიტყვით ოქსილის სააკსიაში, სჭირდება და სხვაგვარ
ანბანების.

იგი თუ არის მიზეზის შესანიშნავი სიგანეებით
ჭერეჭერი აკლია ანსივა. ჭვეჭი სცოთაში ვიმგზავ
ხის ჭერჭერეში „სეველ"-ში და „თხათ"-ში ოხა-
ხავების. პირველი ნელი ჭერჭერი იყო, ხოლო მეორე
ორისაიძის იხმარებოდა. (როდესაც ეს ჭერჭერები
პირველად დაიმზღვეულებისად უცვილისი
იყო, მაშინ ჟღა საისტორია იწერებოდა). ეგიგივე
ჟღაველში დამზადდება 12-13 წლის მოსწავლე
იყენებდა.

წინაშე შეწირვა წინაგი საჭიროებისამებრ
დამზადდა, როსაც „ჭანა ლოცვმზინა"-ს ვძახის.
მამალი წინაგს ყველი მეტე მავზნეში ხელეების.
მეცნი მამაცის გზმავლობაში მშობლიურ ჭენხელს
მაისის ნელის ლურის ვერა ვშობელების, დალოში-
ში წინი „ავრაგამეებით" და ალელი პაოსათხე-
ვი ხელებით. (მამალი წინაგის ჭეჭელისგან ყხაში-
ხი იყენე და სისხლი ჟღინი მიყლებით.)
მამალი წინაგი, თავისთავ აღმოჩენილი ვჭეჭ.
და საისტორ იყო. ყისოისგან მიეცებით შეგი,
რომლისაც სიტყვა, სამეურნეო და როგორიც
დანიშნულება პქონდა.
შეის ვამოხნა თიქვაგი ხურხი ხელით.
რიგიში სიყვარ წინაგი ვუშიო (ჭვის სისყვა)

[illegible]!

[illegible][2]

---

1. [illegible] თბილისი 1961, გვ. 111 და შემდ.

2. [illegible] თბილისი, 1960, გვ. 100.

რომელსაც [illegible] ფეხზე [illegible] [illegible] ჩაუდო-
და [illegible] ფეხსაცმელი იყო [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].

ჯანაშიას ოჯახი და მისი შვილი სვანეთში [illegible]
[illegible] ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი [illegible] [illegible] [illegible].
დაწყებული და [illegible] ჯანაშიას ოჯახს საქმეში —
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible]. ჯანაშია
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] იყო. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] და [illegible].

ჯანაშიას [illegible] და ოჯახს [illegible] [illegible]
და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] ([illegible])[1] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]
[illegible] იყო.

ჯანაშიას [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

---

1. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], თბილისი, 1960, გვ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible]
2. [illegible] VI, [illegible] 1853. გვ. 40, 276, 278

[illegible][1]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible]

და ეს იყო [illegible]. როდესაც [illegible] [illegible]-
და მას [illegible] და [illegible] [illegible], როდე-
საც „ნაყვავილ"-ს [illegible]. ჯერეთ ნაყვავილარს
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible], ამ [illegible] [illegible] „[illegible]"-ს [illegible].
ჯერეთ ნაყვავილის პატარა-პატარა ნაწილაკი „ნა-
[illegible]" [illegible] და პატარა [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible]. როდესაც [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible]-
[illegible]"-ს[1] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible]-[illegible] „[illegible]"-ში [illegible].

როდესაც [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]-
[illegible] [illegible] ([illegible] [illegible] და [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
2-3 საათის [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible], [illegible], [illegible]
[illegible] და [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] „[illegible]"-ში [illegible] და [illegible]
[illegible] — „[illegible]"-[illegible][2] [illegible]. [illegible],

---

1. [illegible] მასალა, [illegible] სვანეთი. [illegible], [illegible], [illegible] II

2. [illegible] მასალა, [illegible] [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], V.

[illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible]-ი [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible],
[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible].

—

[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] 10-15 სმ. [illegible], [illegible] ([illegible]-
[illegible] [illegible]) [illegible] 4-5 მეტრი ([illegible]) და 5-6
[illegible] [illegible]-[illegible].[1]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]-„[illegible]"-ის [illegible]. [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible]: [illegible], [illegible], [illegible] „[illegible]"
[illegible] და [illegible].

---

1. [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], თბილისი, 1964 გვ. 79.

საქართველოში, რომ ჯინაგის ქონების გლე-
ხისაგან შენიშნული ქონება არ გადის, რადგა-
ნაც ამ [illegible] [illegible] [illegible].
(ჯინაგის ყოფა სამეგრელოს სამოხლოს გამოსვლ-
ამ [illegible]-[illegible] სეზონს [illegible] 1.)

[illegible] ჯინაგის [illegible] [illegible] [illegible]
ჯინაგის [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ჯინაგის [illegible] [illegible].

ჯინაგის [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible]-
[illegible] - [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]-
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
ჯინაგს - „[illegible]" [illegible]-[illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]-
[illegible]" [illegible] „[illegible]" [illegible] და [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და-
[illegible] [illegible] - „[illegible]". [illegible] ჯინაგის „[illegible]"
ჯინაგის „[illegible]" - [illegible] და [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] „[illegible]" [illegible] და [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ჯინაგს [illegible]-
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
ჯინაგი [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. ჯინაგი [illegible]

1. Р. Эристов, О крестьянском сословии в Мингрелии, Кавказская старина, 1873, № 6.

ორგულ დაპყრობილები და განსვენებული შეიძლო ხელ-
ხლა მას ესეც და ბოლოში მოხდეს ქართველ ბერ-
ძნეოვნებს, ეს არ უჩვეულოა, რადგან რაღაც
ქართველი სწორედ ამის დაწვრილო. მოწმობს ქარ-
თულ სიმღერა დაფნება. რადგან წერენ დამართ-
ლიდა, ქართველ ერი ძალის ისევ მოუწოდებს
და გამოცდილებებს. გამოძიებული ქართველ დაწერი-
ლია ერთი სიცოცხლე ხელში ლექსი
ნაწერებს. ჰქონდა ამაღლებულ გამოცდილებს და ქარ-
თველ გვიანს.

სამართალი დამძიმებული ნორმა ინება და
სამართლიანი ლოგიკა ადამი აღმოჩნდა. ქართველ
ლიტერატურა უნებლიეთ ლექსს არა უძღვნა, არა
ნუ უნებლიეთ ქართველი საქართველოს ერთობ გულში.

—

ისტორიკოს ნაწილობრივ ისინიცა მოიძიებდნენ აქეს
ქართველ ისტორიის სახელმწიფოს და ამბავთ (ხელნ.)
და მონაცემებით ჰყვებოდნენ.

საქართველოში მეფეები იყვნენ ამ ყველაფერი მოწმობ-
ნენ ადამიან უმეტესად ხშირად აზიურ ქარ-
თველ ნაირად, ქართულ, მეფენი მათი ფორმებს იყენე-
ბდნენ სამეფოს ოფიციალურ არის ეს ხელმძღვანელო,

---

1. სახელი ღვთის სიტყვაც დიდი არის. არა ქართველ ქართველ
არის „ანბანი“ - ასე (იხ. სიტყვა) - უნდა სახელი. ერთ ქართვე-
ლი და 10 „ანბანი“ ქართველ ჭეშმარიტა.

ორივე ის მეფეთა და ერისთავების სამეფო-მთავრობისა ნათესავები..

ყველაზე ძველი ცნობა საქართველოს ქალაქების გეოგრაფიის მამამთავრის ბერძნის სტრაბონისაა (I საუკ. ძ.წ.) [გეოგრაფის] - „იბერიის ქვეყნის უმეტესი ნაწილი ისე კარგადაა (ის ქვეყანა) [და მოიპოვება] ქალაქებით ყველგან ... : სახურავები კრამიტისა და ხელოვნებით აგებული სახლები, ბაზრები, სხვა საზოგადო და სხვ...[1]

საქართველოს ქალაქის საკითხი გამოკვლეულია ისტორიკოსის ... ლორთქიფანიძის, რომ ... ქალაქის ... და ... ქალაქის ...

ამის შემდეგ XV საუკ. ... ქალაქის ...[3]

... და ... ქალაქის ... [4]

---

1. სტრაბონის გეოგრაფია, თ. ყაუხჩიშვილის, თბილისი, 1957, გვ. 133-134
2. ... ლორთქიფანიძე, საქართველოს ..., თბილისი, 1938, გვ. 7.
3. ა. ..., ... ივერია, ... 1894, XV, გვ. 46.
4. М. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений 1615-1640 Тбилиси, 1937, стр. 144-145.

[illegible] [illegible] [illegible] სვანეთის კანაფის [illegible] ისტორიის [illegible] XIX საუკ. ბოლოს [illegible] გვხვდება.

ავტორები დ. ბაქრაძე, ა. სტოიანოვი, ი. [illegible] და ბ. [illegible], ნ. [illegible], ვ. ტეპცოვი, ბ. ნიჟარაძე, ე. [illegible], [illegible] და სხვ... [illegible] [illegible] კანაფის [illegible], [illegible] [illegible] ვ. ტეპცოვი, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] კანაფის [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible].

„Конопля растет в Сванетии хорошо, но сеют ее не особенно много по недостатку земли. Из пеньки вьют веревки и прядут нитки, из которых ткут грубую материю. Из материи этой шьют чували (мешки) и рабочие костюмы.

Семена конопли предварительно растираются ручным жерновом, и потом из муки этой руками выжимают масло... масло употребляется в домашнем обиходе как лекарство: пьют его старики от ломоты и родильницы после родов". (В. Я. Тепцов. СМОМПК, X, 1890.)

ბ. ნიჟარაძე აღნიშნავს „კანაფი [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]; ...კანაფის [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]".[1]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]

1. ბ. ნიჟარაძე, ჩვენი სვანეთი, ივერია, 1901. N 67.

[illegible] ! [1]

[illegible]

[illegible] ([illegible])

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] „[illegible]“ ([illegible])[2]

---

1. [illegible], „[illegible]“, [illegible] ტ. II, 1913
2. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1. [illegible] 2, 1959, გვ. 153.

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] 57 ([illegible]) [illegible]
[illegible] 1573.

თავი III

სამეცნიერო კვლევის შედეგები

ხალხური მეტროლოგიის საკითხისათვის სვანეთში

სვანეთის მეტროლოგიის ზოგიერთი საკითხი ნაწილია თემისა "მემინდვრეობის სისტემა სვანეთში" და შემდეგი საკითხებისგან შედგება: 1. მარცვლეული კულტურები და მათი მოვლა-მოყვანის ხალხური წესები, 2. კანაფის მეურნეობა.

ამ საკითხებთან დაკავშირებით დადგენილია სვანეთის მემინდვრეობის ლოკალური თავისებურებები, რამაც თავის განაპირობა მარცვლეულ კულტურათა მრავალგვარობა და საწარმოო პროცესთა თავისებურებანი. გარკვეულია ის საერთო ნიშნები, რაც დამახასიათებელია საქართველოს კუთხეთა სხვა სამიწათმოქმედო ყოფისათვის.

სვანეთის ხალხური მეტროლოგიის განხილვის დროს ჩვენ განსაკუთრებით მძიმე პირობებში ვიმყოფებით, ასეთ პირობებს ქმნის წყაროების სიძუნწე. შეიძლება ითქვას წყაროებს თითქმის არავითარი ცნობა არ შემოუნახავს სვანური ზომა-წონის ერთეულების შესახებ.

სვანეთის ზომა-წონის ხალხური სისტემა სპეციალური კვლევის საგანი არც ყოფილა, თუ არ ჩავთვლით იმ მოკლე აღწერილობით მასალას, რომელიც ბ. ნიჟარაძეს და ალ. ჩარკვიანს თავიანთ შრომებში აქვთ მოტანილი.

დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეების მეტროლოგიის საკითხების კვლევას მნიშვნელოვანი შრომები მიეძღვნა[1], მაგრამ ჯერ კიდევ ძნელია მთლიანი და ამომწურავი სიტყვის თქმა. უმდიდრესი მემკვიდრეობის ხარვეზების შევსება, ჯერ კიდევ ვერ დამთავრდა - დასრულდა, ზოგიერთი მასალა ხელმიუწვდენელი

---

1 ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა, წიგნი III, ნაკ. III: ქართული საფას-საზომთა მცოდნეობა ანუ ნუმიზმატიკა – მეტროლოგია, ტფილისი, 1925;
ს. კაკაბაძე, ქართული მეტროლოგია და მისივე - ივ. ჯავახიშვილი, ქართული საზომების მცოდნეობა ანუ მეტროლოგია, საისტორიო მოამბე, წ. I, ტფილისი, 1925.

დარჩა. ცხადია, ამ შრომაში თავმოყრილ მასალას არ შეიძლება ჰქონდეს ამომწურავი სისრულის პრეტენზია და, მაშასადამე, ამ საგნის საბოლოო შესწავლა აქ მოყვანილი ცნობებით არ მთავრდება. წინასწარ უნდა ვაღიარო, რომ ნაშრომის ძირითადი ნაკლი ერთგვარი ცალმხრივობით ხასიათდება. ცნობები სვანური საზომ-საწყაოების სისტემის შესახებ, ისევე როგორც, მაგალითად, აქ მოყვანილი საზომ-საწყაოთა ტექნიკური დამზადების შესახებ, რა თქმა უნდა, საკმარისი არ არის.

წინამდებარე ნაშრომი, რომელიც დამყარებულია სვანეთში შეკრებილი ეთნოგრაფიულ მასალის მონაცემებზე, ეხება მემინდვრეობისათვის გათვალისწინებული ზომა-წონის, ფართობის, მცენარეულის, მარცვლეულისა და საჭმლის ზოგიერთ ერთეულებს. ამავე საკითხების კვლევისათვის გათვალისწინებულია ლიტერატურა, ლენინგრადისა და თბილისის ისტორიულ არქივში დაცული მასალები და გამოკვლევები.

სვანეთის მემინდვრეობის საკითხების კვლევის დროს საზომ-საწყაოთა შესწავლას, ქვეყნის წარსული ეკონომიკური ცხოვრების სურათის აღდგენისათვის მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია.

საწყაოების და საზომების მიხედვით ჩვენ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ შესასწავლი მხარის ეკონომიურ ძლიერებაზე, მიწათმოქმედებისა თუ მეურნეობის სხვა ფორმების დაწინაურებაზე; ისინი მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდიან ჩვენი ქვეყნის წარსულის, სავაჭრო ურთიერთობის და ეკონომიკური დონის ცვლილებებსა და განვითარებაზე, თუ რად კლებულობს საწყაოს წონა-ზომა, რა იწვევს მის ცვლილებებს და სხვ. რითია გამოწვეული ეკონომიკური და კულტურული დაქვეითება, ფასების მოძრაობა.

სვანეთის მემინდვრეობის კვლევის დროს სხვა საკითხები კიდევაც რომ უარვყოთ და მხოლოდ საზომ-საწყაოთ მივენდოთ, თვალწინ წარმოგვიდგება სვანეთის მემინდვრეობის ძველი თვითმყოფი კულტურის არსებობის ნათელი სურათი.

ნივთიერი კულტურის ძეგლთა შორის ძველებურ საწყაოებს ერთ-ერთი საპატიო ადგილი უკავია. იგი, როგორც ცნობილია, თავის დროზე დიდი რაოდენობით მზადდებოდა, რომელთა მხოლოდ მცირე ნაწილი შემოგვრჩა.

სვანეთში გავრცელებული მარცვლეულისა და ფქვილის საზომ-საწყაოები მასალის მიხედვით ორ ნაწილად იყოფა: ხის საწყაოები და ქსოვილის საწყაო. ხის საწყაოები ჩვენ ხელთ არსებული მასალის მიხედვით ოთხ ჯგუფად დაიყო: 1. გამორწყული და დადგენილი - მყარი საწყავები, 2. საზომ-საწყაოების გამოსარწყავი საწყავები ანუ საწყაოები, რომელთა მიხედვით სხვა საწყაოების გამორწყვა ხდებოდა, 3. სათავს-საზომები, 4. შინა სამეურნეო მოთხოვნილებებისა და სამეზობლო ურთიერთობაში გამოყენებული ზომა-წონის ერთეულები. ცალკე გამოვყავით მარცვლეულის, მცენარეულის და ფართობის საზომები.

რადგან საზომ-საწყავის შესწავლა ტრადიციული სამეურნეო კულტურის თვალსაზრისით საგანგებო ყურადღებას მოითხოვს, განვიხილავთ თითოეულ მათგანს ცალ-ცალკე იმის მიხედვით, თუ რამდენად გავრცელებული წონითი ან საზომი ერთეული იყო ის (იგულისხმება XIX–XX საუკუნეები).

გამორწყული საზომები სოფლის მამასახლისის ან თავკაცის ბეჭდის დასმით იყო აღნიშნული; იგი იხმარებოდა ყიდვა-გაყიდვის დროს, საბატონო სვანეთში ნადელის გადახდის დროს (ხოშა კვიდოლა), გამორწყული საწყავით ეძლეოდა გამოსაღები მჭედელს (ტურფა ან), საქალამნე ჩაფული დღიურ მუშას (ერთი ჩაფლაში ბაცს ზემოთ), გამოსაკვებ საქონელს (ერთი ლერქვაში ბალს ზემოთ ან/და ერთი „კვიდოლი" ცხენს /სამი ლერქვაში ბალს ზემოთ; საწყავით გროვდებოდა დღეობებისათვის განკუთვნილი ხორბალი (თითო ჩაბანაღი) და სხვ.[2]

---

2 დროის განმავლობაში საზომი ერთეულების ოდენობა მყარი იყო, ხოლო დროთა განმავლობაში მათი ცვლილებები და სხვადასხვაობა გვხვდება.

ეხლა საუბარი მექნება ნამკალისა და სათიბის საზომი ერთეულების შესახებ, რომელთა რამდენიმე სახესხვაობა გვხვდება. ერთ შემთხვევაში მცენარეულის საზომად ჭურჭელია გამოყენებული, ხოლო მეორე შემთხვევაში ზომის ერთეულად თვით მცენარის რაოდენობაა აღებული. ასეთ საზომთა შორის დავასახელებთ: კარ ||/ქვ.სვ./|| მარაკ /ბ.ზ./|| ლაშს/ბ.ქვ./, კიცორა/ბ.ქ./, || მარხილი, ძარ/ბ.ქ./||ლაინაღარ /ბ.ზ./ || ჯინი, ჩავ, ურემი; გებენ, შდექვ, აჴ /ბ.ზ./ || მაჴუალ /ბ.ქ./; ცალკე გამოვყობთ ჴალ-ს გაშლილ ხელებს.

მექვი მოთიბული თივა გახმობის შემდეგ მექვად უნდა აიგოს. მექვი პატარაც არის და დიდიც. კარგი ამინდის დროს მექვი ერთ დღეში შრება, რომელსაც გარეთ ტოვებენ ორი დღე, რომ დაჯდეს, დაიტკეპნოს, დამძიმდეს და მარხილზე ადვილი დასადები გახდეს. მარხილზე 2, ზოგჯერ კი 3 მექვი თავსდება. "მექვებს სათიბში დავითვლიდით, 20 მექვი თუ იყო, ვიტყოდით, 10 მარხილიაო, ცოტა მზეს თუ მითუმატებდით 5 ძროხას გამოკვებავდა ერთ ზამთარს"[3]. 6 მექვი გებენ იყო. როგორც ჩანს, მექვი საზომია უფრო დიდი საზომი ერთეულების - გებენის და მარხილის.

გებენი 6 მექვისაგან შემდგარ ძნას ჰქვია /ბ.ზ. და ბ.ქ./. როდესაც დარბაზში ან საბძელში თივა ვეღარ თავსდება, მას გარეთ დგამენ. ზოგჯერ უფრო დიდ გებენს აგებდნენ. გებენი 3 მარხილის ზომად ითვლება. იგი ზამთრის განმავლობაში გვიანი შემოდგომის რელიგიური დღესასწაულიდან - ლავჭშიდან აღდგომამდე 1 ხარის გამოსაკვები იყო.

შდექვ – დარბაზში დაგროვილი თივის ზვინია, რომელიც 40–60 მარხილისაგან შედგება. იგი ზამთრის განმავლობაში 25 ქვილმგენე-ს (სულდგმულის) გამოსაკვებად იყო განსაზღვრული.

---

3 დროის განმავლობაში საზომი ერთეულების ოდენობა მყარი იყო, ხოლო დროთა ვითარებაში მათი ცვლილებები და სხვადასხვაობა გამოწვეული იყო, როგორც გამოწვეული იყო როგორც მოსახლეობის ეკონომიური მდგომარეობით, ასევე პოლიტიკური ვითარებით.

შდექვ გარკვეულ სიმაღლემდე ხარების საშუალებით იტკეპნებოდა, მაგრამ როდესაც ხარები მას ვეღარ წვდებოდნენ, ბავშვებს ატკეპნინებდნენ.

მაჭვალ - ზვინს ქვია ბალს ქვემო სვანეთში, ბალის ზემოთ აჴ-ს ეძახიან. მაჭვალ პატარაცაა და დიდიც. ზვინი – „აჴ" ამგვარად იდგმება. დაასველებენ მიწას და სველში ჩაასობენ გამახვილებულ სარს რომლის სიგრძე 4 ალაბია[4] მეიძიენა ტიტა მეეიც იერს და ნაკიემიც, მერე იწყებენ სარზე დაზვინვას. აიღებენ პურის კონებს „ლუნჩორ", რომელიც ძალიან პატარაა და თავდაღმა წვერებით სარს მიაკრავენ. აჴი ქვემოთ უფრო ფართოდ იდგმება, – ჭიდროდ, ზემოთ კი თანდათან ვიწროვდება. როდესაც სარი გაივსება, უკეთებენ კონისაგან თავს, მხოლოდ წვერებს ქვემოთ და თავს კი ზემოთ მოუქცევენ და სარს ჩამოაცმევენ. ეს არის ზვინის თავი „აჴა თხუმ", რომელიც ქუდის მოვალეობას ასრულებდა – წვიმას არ ჩამოუშვებდა. ამნაირ ზვინებს შეუკონავად აკეთებდნენ ქერისა და ცერცვისაგან, ხოლო პურს და ჭვავს კონავდნენ და ისე დგამდნენ, რასაც ბალს ქვემო სვანეთში აჴ-ს არ აკეთებდნენ.

ერთი მაჭვალი შედგება დაახლოებით 400 ლუნჩვერისაგან, რომელიც გალეწვის შემდეგ გარეცხვამდე ერთი ძაძრა // ლაჴლა დგება. 1 მაჭვალი საშუალოდ 1 (მარხილის) კვიდოლის ტევადობისაა, ე.ი. 3 ფუთია. 2 მაჭვალი 1 მარხილის ტვირთი იყო. მაჭვალი = 1 კვიდოლს ან ლაჴლას = 3 ფუთს. 2 2 მაჭვალი = მარხილს = 2 კვიდოლს = 6 ფუთს.

ბალს ზემო სვანეთის ზოგ თემში პურის მაჭვალი ქერის აჴ-ზე 8-ჯერ და ხან 10–ჯერ მეტი ტევადობისა იყო. აქაური ერთი მაჭვალი 4-5 მარხილის ზომაა, რომელიც გალეწვის და გარეცხვის შემდეგ

---

4 სამკალში ორ-ორ ქერის აჴ-ს ერთად დგამენ ისე, რომ მათ შორის მარხილი თავისუფლად ჩატეულიყო. ე.ი. 2 აჴი გაწკუთვნილი იყო ერთი მარხილისათვის. ქერის ნამჯა ერთი მარხილი დაახლოებით 150–180 კგ-ს იწონიდა, ე.ი· მისი საშუალო წონა 9,5-11 ფუთს შორის ტრიალებდა და მისგან 2 კვიდოლი მარცვალი დგებოდა.

12 ფუთი = 4 კვიდოლი გამოდიოდა. 1 მარხილი კი = 1 კვიდოლ სუფთა მარცვალს უდრიდა.

კიცორა (ბალს ქვემოთ) მცენარეულის საზომად იხმარებოდა. იგი ჯერზე ერთი ძროხის გამოსაკვებად გათვალისწინებული თივის გადასატანი ჭურჭელი იყო. ერთ ძროხას დღეში დილა–საღამოს 2 კიცორა თივა სჭირდებოდა.

უფრო დიდი საზომი იყო კარი და მარაკ-ი.

კარი (ქვ · სვანური, ჩოლური ს.თეკალი) // მარაკ (ბ.ზ.) // ლაშც (ბ.ქვ.) მოწნული ზურგზე წამოსაკიდებელი ჭურჭელია, რომელშიც 1 ფუთი, ზოგჯერ კი ცოტა მეტი თივა თავსდება. ლაშც დილით 4-5 სული საქონლისათვის იყო გათვალისწინებული. მარაკ (ადიში) და ლაშ (ბეჩო, ჭუბერი) ერთი ზომის ჭურჭელი იყო, რომელიც თივის ზვინის საზომსაც წარმოადგენდა და ჭვავის ქატოს გადასატანადაც იხმარებოდა.

სäუ – მარხილი - თივის, ძნის და ნაკელის ოდენობის გამოსახატავად მიღებული ერთეულია. არის პატარა და დიდი მარხილი. კარგ მარხილად ითვლება ისეთი მარხილი, რომლის ტვირთის სიგრძე 2 ჯალია, ხოლო სიმაღლე ჯალზე მეტი. ასეთი მარხილის გამწევი ძალაც კარგი უნდა ყოფილიყო. ეთნოგრაფიული მასალიდან ირკვევა, რომ მარხილზე სხვადასხვა რაოდენობის თივასა და ძნებს აწყობდნენ. მარხილის საშუალი ტვირთზიდვა თივის შემთხვევაში 200 კგ. ფუთის ფარგლებში ტრიალებს. მარხილი მცენარეულის საზომთა შორის ყველაზე გავრცელებული საზომი იყო. ზემო სვანეთის თითქმის ყველა თემში 3 მარხილი ბზესთან ნარევი თივა ერთი ხარის საკვებს წარმოადგენს. ჰადიშის თივა მსუბუქია, ამისათვის 4 მარხილი თივა იხარჯება, რადგან მთის თივა მსუბუქია, ნაკლები სარგებლობა აქვს, ვიდრე ბარის თივას და საქონელს მეტი სჭირდება გაზაფხულამდე ძროხის გამოსაკვებად 2 მარხილი თივა იყო საჭირო. ბეჩოში 40 მარხილი თივა გათვალისწინებული იყო 10 საქონლის გამოსაკვებად.

ქვემო სვანეთში მარხილზე 4–5 აჴს აწყობდნენ, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ის მთიდან მოჰქონდათ, ასეთ ტვირთიან მარხილს ლულხუ – ეძახდნენ (ლულხუ ბევრის აღმნიშვნელად იხმარება ქვ. სვანეთში).

რადგან მაჭვალისა და აჴის წონითი ოდენობის გამოთვლის დროს მარცვლისათვის მარხილის წონითი ოდენობა გავიგეთ, ამ საკითხს აღარ დავუბრუნდებით. მარხილი მარცვლეულისათვის უდრის 3 ფუთ სუფთა მარცვალს.

ზემო სვანეთში მარხილი თივა წინათ 5 მანეთი ყოფილა, ეს იმ შემთხვევაში, თუ მექვემს მყიდველი თვითონ დააწყობდა, მაგრამ თუ მარხილს გამყიდველი დატვირთავდა, მაშინ მარხილში 3 მანეთი ან მისი შემცვლელი ღირებულება უნდა მიეცათ.

აღსანიშნავია, რომ თივა ზოგჯერ გაშლილი ხელებით იზომებოდა, რომელსაც სვანურად ჴალ ერქვა. ზვინი ჴალ-ით იზომებოდა უფრო მაშინ, როდესაც შუა ზამთრის მერე თივა კლებას დაიწყებდა. ასე გაზომვით გაიგებდნენ, საკმარისი იქნებოდა თუ არა დარჩენილი თივა გაზაფხულამე. თუ თივა 2 ვალზე მეტი იყო, მაშინ გადარჩენილს ჭითხით და კამინით გაზომავდნენ.

ჴალ-საზომში ერთეული იყო არა მარგო თივისა, არამეი შეშისა და ფიცრისათვის (განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჴალ-ით სახლის დირეების გაზომვა).

ძირი მეორე ნათიბის – მერო და ბზის – ვეჴ-ის საზომად ბალს ქვემო სვანეთში ძარ-ი, ხოლო ბალს ზემო სვანეთში ლაინაღარ-ი იხმარებოდა.

ძარი მოგრძო ფორმის უძირო წნულია, რომელიც ფინცხზე იდგმებოდა. ძარში დაახლოებით თავსდება 2 მექვი მერი, რადგან მეორე ნათიბი მძიმეა, მას პატარა მექვებად აგებენ[5]. ძარში

5 მეორე ნათიბი ნაზი საჭმელია და სასარგებლოა საქონლისათვის, ამიტომ მას ახალ მოგებული ძროხების საკვებად იყენებენ; თივას მესამედს ბზეს ურევენ, სიცივეების დროს ბზეს მეტს ურევენ, რადგან იგი საქონელს ახურებს.

თავსდება 2 მაჭვალის ბზე// ვეჴ. ბზე ჭებთან ერთად ძროხის ერთი თვის საკვები იყო.

ძარი = 1 ძროხის საკვებს ბზესთან ერთად.

თუ მეორე ნათიბი ძარში თავსდება და ძარობით იზომებოდა, პირველი ნათიბისათვის, ჩალისა და მოღჰვ-ის//მარხილზე დასადები ფინცხი იხმარებოდა, მხოლოდ ის საზომად არ იყო მიჩნეული[6].

ჩავ - მარხილზე დასადები მოწნული ჭურჭელია, რომელიც ნაკელის და იშვიათად მარცვლის ოდენობის გამოსახატავად იყო გამოყენებული. ჩავ-ის მარცვლის საზომად ხმარება ქვემო სვანეთში დავადასტურეთ. მასალების მიხედვით, ჩავ–ი სიმინდისათვის - 200 კილის 12–18 ფუთის ტევადობისა იყო.

ჩავ–ზე დაახლოებით 30-40 ფუთი ნაკელი თავსდებოდა, რომელიც 1 ცხვადიში მიწის გასანოყიერებლად 20-ჯერ უნდა მოეტანათ.

მარხილის ტვირთზიდვა ჩავის გამოყენების დროს სხვადასხვანაირია. იგი ძირითადად სატვირთავზეა დამოკიდებული, რომლის წონა მეურნისათვის თაობიდან თაობით ცნობილი იყო. ქვემო სვანეთში გავრცელებული ფრჩხილებიანი ურემი მარხილის მსგავსად მარცვლეულისა და თივის საზომ ერთეულად იყო მიღებული.

მარცვლეულისათვის ურემი პირველად ვახტანგ მეფის დასტურლამალშია აღნიშნული[7]. ხოლო ღომის საზომი ურემი 1730 წ. ალექსანირე V–ის შეწირულობის წიგნში გელათის ტაძრის საბუთშია ნახსენები (#89) და სხვ.[8]

თივის საზომ ურემს ქვემო სვანეთის ერთ საბუთში ვხვდებით, სადაც აღნიშნულია, რომ სადადიანო სვანეთის მებატონეები დადეშქელიანების მსგავსად თავიანთ საქონელს ზამთრის

6 არამედ მოღავ-ის, თივისა და ჩალის დასაკავებლად იხმარებოდა.

7 დასტურლამალ, გვ. 23.

8 დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები I, 1921, გვ. 121–122.

პერიოდში აბარებენდენ გლეხებს. თუ მემამულე საქონლის მიბარებას არ მოისურვებდა, მაშინ გლეხს მებატონისათვის უნდა მიეტანა სამი ურემი თივა, სამი გორო ქერი ან სიმინდი, ხოლო მომვლელისათვის გორო ხორბალი, ტიკი ღვინო, ქათამი ან ყველი.[9]

მახილთან ერთად ქვემო სვანეთში ურემი ყოველგვარი ტვირთის საზიდი და საზომი იყო. ურემი იხმარებოდა ძარით და უძაროდ.

თუ ურემი თივის მოსატანად უნდოდათ, მაშინ მას ძარის გარეშე ტვირთავდნენ. ურმის ტვირთზიდვა თივის დროს 500-800 კილოგრამს შეადგენდა, ე.ი. 31–50 ფუთის ფარგლებში ტრიალებდა.

თუ ურემი სიმინდის ტაროს მოსატანად უნდოდათ, მაშინ მას ძარს დაადებდნენ ან სიმინდს გოდრებით მოიტანდნენ. ტაროიანი სიმინდის წონა 500 კილიგარმი იყო, რაც წმინდად 300 კილოგარმს = 19 ფ დგებოდა.

როგორც გარკვეულია, ტვირთზიდვის საქმეში მთავარი სამეურნეო გეოგრაფიული პირობები იყო. ამის გამო ქვ. სვანეთის გეოგრაფიულად შეზღუდულ ადგილებში ტვირთზიდვა ერთი ურმისათვის საშუალოდ 30 ფუთის ფარგლებს მოიცავდა, მაშინ როდესაც იმავე კონსტრუქციის ურემზე კარგ გამწევ საქონელთან ერთად ტვირთზიდვისათვის ხელსაყრელ ადგილებში ურემი 31-50 ფუთ ტვირთს იტევდა. ჩვენი მასალების მიხედვით, ურემზე დადგმული ტვირთების საშუალი წონა 40 ფუთია (თითქმის ისევე, როგორც ეს მთელ საქართველოში იყო) მარცვლისათვის.

1859 წ. კავკასიის კალენდრის ცნობით ურემი 20 კოდს = 200[чэн] = 45 ფუთს უდრიდა; სიღნაღის მაზრაში 20 კოდი = 200 ლიტრას = 89 ფუთს, 24 გირვანქას, 87 მისხალს და 52 დოლიას;

---

9 Документы по истории Грузии, т. I, ч. I, стр. 403.

ხოლო თელავის მაზრაში კი – 20 კოდს = 200 ლიტრას = 62 ფუთსა და 20 გირვანქას.[10]

1879 წ. თბილისის გუბერნიის ურემი = 20 კოდს = 40 ნახ. კოდს = 2000^чак = 45 ფუთს.[11]

1901 წ. ურემი დუშეთის მაზრაში შეადგენდა 40 ფ; თბილისის მაზრაში 45 ფუთს; კახეთსა და ქართლში 75 ფ; ხოლო თელავში 60 ფუთს.[12]

მ. გეგეშიძის აზრით ურემზე დადებული ტვირთის საშუალი წონა 55 ფუთს შეადგენს, მინიმალურია 30 ფ; მაქსიმალურია 120 ფუთი[13].

თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ქუთაისის საყდრის გამოსავლის 1578 წ. დავთარში მოხსენებულ ურმის შესახემ არსებულ წონას[14] და მასზე დამყარებით ივ.ჯავახიშვილისეულ გამოთვლას, რომლის მიხედვით ურემი 24 ნათხალ ე.ი. 48 გირვანქის ან ნახევარი კოდის ტვირთის დამტევი = 1 ფ. 8 გირვანქაა.

დასავლეთ საქართველოსათვის კავკასიის კალენდრის მასალების მიხედვით ნათხალი = 33 გირვანქას და ზოგჯერ ცოტა მეტს.[15] ამრიგად თუ ერთ ნათხალს 33 გირვანქის ტოლად მივიღებთ, მაშინ 24 სანათხლო ურემი 33 გირვანქა X 24 = 792 გირვანქა = 19 ფუთი 32 გირვანქა ე.ი. დაახლოებით 20 ფუთის ჩამტევ ერთეულაი უნდა ვიგულისხმოთ, რაც გაცილებით ახლოა სინამდვილესთან.[16]

მაგრამ შესაძლებელია 24 სანათხლო ურემი გულისხმობს არა ძნების გარკვეულ რაოდენობას, რომელიც იწონის 24

---

10 К.К. на 1859 г.
11 К.К. на 1859 г.
12 К.К. на 1901 г.
13 მ. გეგეშიძე, ქართული ხალხური ტრანსპორტი, თბ. 1956, გვ. 121–122.
14 ივ.ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა, წიგნი III, ნაკ. III, ტფილისი, 1925 წ. გვ. 117.
15 К.К. на 1846 г.; К.К. на 1859 г.; К.К. на 1880 г.; К.К. на 1901 г.; К.К. на 1904 г.
16 ქ.რუხაძე, მარც. კულტ. დაკავშირებულ საზომ–საწყაოები დას. საქართველოში; 1958. ხელნაწერი შდრ. ნ. ბრეგაძე, ხალხური მეტროლოგიის სისტემა სამიწათმოქმედო რაჭა-ლეჩხუმში, საზოგ. მეცნ. განყ. მოამბე #8, 1962, გვ. 118.

სანაოთხლოს, არამედ გალეწვა ან გამოფშვნის მერე დარჩენილ 24 ნაოთხალ მოსავალს – 19 ფუთსა და 32 გირვანქას, რაც ჩვენს მასალებში დადასტურებულ სუფთა მარცვლად მიღებული ურმის ოდენობის ტოლი ერთეულია.

ჩოჩიალა ურმის, როგორც წონის საზომი ერთეულის ზომა დასავლეთ საქართველოს მთის ზოლისათვის საშუალოდ უნდა ავიღოთ 30-40 ფუთი, როგორც ეს ქვემო სვანეთში იქნა დადასტურებული. ეს ზომა-წონა ურმისათვის პირობითია, რადგან ურემი თვითონ იყო სხვადასხვა ტევადობის და გარდა ამისა, სხვადასხვა შემთხვევაში ურემზე ეწყობოდა როგორც სხვადასხვა მარცვლეულით სავსე გოდრები, ასევე ძნები, რაც თავისთავად ხელს უშლიდა ტვირთზიდვის ზუსტ გარკვევას.

შინა სამეურნეო მითხოვნილებისა და სამეზობლო ურთიერთობაში ნახმარი ზომა-წონის ერთეულები

კარვა ფქვილისა და მარცვლეული კულტურებისათვის გან-კუთვნილი სხვადასხვა ზომის ხის ჭურჭელი იყო, რომელიც საოჯახო და მეზობლურ ურთიერთობაში სახმარ საზომს წარმოადგენდა.

სვანეთში, როგორც ყველგან საქართველოში, მერბიელის // შეფქიელის /ლენჯერი ზ· სვ. ბ.ზ./ და ხაბაზისათვის გარკვეული იყო, რამდენი საჭმელი და პური სჭირდებოდა ოჯახს, რამდენი პური თუ ჭადი გამოდიოდა თითო კარვიიან და მისი შერჩევაც ამისდამიხედვით იცოდა. მარცვლეული კულტურისათვის განკუთვ-ნილ კარვებს თავისი სახელები ქონდა - ლაფაქ კარვა//საფქვილე კარვა ლაფტურალ კარვა//საფეტვე კარვა, ლაროგ კარვა// საცერცვე კარვა – და საფქვილეში ინახებოდა.

პურის ფქვილისათვის საშუალო და დიდი ზომის კარგას ხმარობდნენ, ფეტვისა და ცერცვისათვის კი პატარს კარგა იყო გამოყენებული.

ქვემო სვანეთში კარვას ხშირად ნიფხას ეძახდნენ (ნიფხა ქართულია, სვანურად კარვა ქვიაო - ასე განმარტავენ მთხრობ-

ლები). მ. ალავიძის[17] მასალების მიხედვით, წიფხა 2–4 კილოიანი ფქვილის ან მარცვლეულის ჭურჭელია.[18]

გარდა საოჯახო და მეზობლური ურთიერთობისა, კარვა ზოგჯერ საწყაოდ იხმარებოდა. იყო 10 კაპიკიანი, ერთ აბაზიანი, ორ, სამ, ოთხ აბაზიანი და მანეთიანი კარვა. მყიდველმა და გამყიდველმა ან მსესხებელმა იცოდა, როგორი კარვით იღებდა ფქვილს ან მარცვალს და ამის მიხედვით იხდიდა თანხას ნაყიდი ან გაყიდული პროდუქტისათვის, თორემ, როგორც ჩანს, გამორწყული და ერთი ზომის ბეჭედ დასმული კარვა არ ყოფილა.

დიასახლისმა იცოდა, რომ 9–10 სულიან ოჯახს დილა–საღამოს თითო დიდი კარვა ქერისა და პურის ფქვილის ნარევი სჭირდებოდა. ამასთანავე ცხვებოდა ლუფვირები (ბ.ქ.) - ფეტვის გულიანები, რომელსაც ბ. ზემოთ ლუფჩვიდინ ერქვა. განსაზღვრული იყო ნატფუნ (ზ. სვანური) ნამცხვრის გარეთა კანისა და ნაჩდუნ (ზემო სვანური; ქვ. სვან. ს.ქაშვეთი) გულისათვის რა რაოდენობის ფქვილი იყო საჭირო და მას პატარა კარვებით არწყავდნენ - აიღებდნენ. ლუფტვირ გარეთა კანი იმ ფქვილისაგან მზადდებოდა, რომელიც დილა–საღამოს ოჯახის საჭმელი პურისათვის იყო განკუთვნილი.

ქვ. სვანეთში ჩოლურის თემის სოფელ მუწდში ჩაწერილი მასალის მიხედვით, ერთ გამოცხობაზე — „ერთ ინჯრაზე ერთი ბათმანი სიმინდი იყო საჭირო - ერთი ფუთი ფქვილი გვინდოდა დღეშიო".

დიდი ოჯახისათვის დიდი კარვა იხმარებოდა, რომელიც ფუთიანი იყო და ამიტომ მას ტურფა ერქვა (ბეჩო) - 25 სულისაგან შემდგარი ოჯახი დილა–საღამოს 2 ტუსფა ფქვილს ხმარობდა.[19]

---

17 მ.ალავიძე, ლეჩხუმური ლექსიკონი, თბ., 1998.

18 კარვა ჭურჭლის სახელი იყო, მაგრამ როდესაც დიდი ზომის კარვა ჭურჭელს ამზადებდნენ და მას გარკვეული რაოდენობის საწყავად გამორწყავდნენ, იგი სახელდებული საწყავი ხდებოდა. ასეთი იყო ფუთიანი ლაზმი ქარვა (ბ.ზ.) და კარან–კარვა – ლენჯერში, რომელიც საწყაო იყო.

19 ზემო სვანეთის ეთნოგ. ექსპ. დღიურიდან, 1968 წ. სოფ. უშხვანარი (ბეჩო), მთხრობელი ქეთო კვიციანი, 55 წ.

სამეზობლო ურთიერთობაში კარვით ფქვილის მიცემა სხვადასხვანაირად იცოდნენ. ფქვილს ან მარცვალს თავზე ნაჯახის ტარს ან ჩხირს გადაუსვამდნენ, რასაც ქვ. სვანეთში ლაღა ლჭმინე–ს (სოფ· მუწდი – ჩოლური), ხოლო ზემო სვანეთში ჩხირლიჭემ-ს ეძახდნენ. შდრ. სილა ლაღა გადასმული[20]. ჯოხის მოვალეობას ხშირად ხელის გული ასრულებდა.

ფქვილი სესხების დროს ზოგჯერ დატენილი და ჭურჭლის პირამდე იყო გასწორებული, რომელსაც ლუკიმბე (ბ·ქ·) ერქვა. ხოლო დატენილ და თავმოდგმულ ფქვილს ლუკოოჩე–ს ეძახდნენ (ქვ·სვან. ჩოლური, სოფ. მუნდი); კარვაში მსუბუქად ჩაყრილი ფქვილი ქუქთ ლ*დე – იყო (ზემო სვ. ბ.ზ.)·

კარვა გამოყენებული იყო მოსავლის კიდობნებში დაბინავების დროსაც, წისქვილის მინდის აღების დროს - წისქვილის მინდის აღება ნახევარფუთიანი კარვით იცოდნენ. კარვით აგროვებდნენ დღეობისათვის განკუთვნილ ხარჯს. ლიგიერგის (გიორგობა) დროს სეფისკვერის გამოსაცხობად თითო კომლს კარვა ქერი უნდა გაეღო და ლუტყუბე-შით (ორი ხელით) თითოეული ოჯახის ახალგაზრდა წევრის სახელზე სასოფლო სამარცვლეში არყის გამოსახდელად ქერი უნდა ჩაეყარა, „ამ ბავშვის სახელზე იყოსო" (უშხვანარი ზ.სვ. ბ.ქვემო), რასაც, მათი აზრით, ოჯახის ახალგაზრდა წევრების კეთილდღეობა უნდა მოჰყოლოდა. აღსანიშნავია, რომ სამეზობლო ურთიერთობაში სესხების დროს ისევე, როგორც შინ სახმარად ფქვილისა და სხვა მარცვლისათვის კარვის გარდა სხვა ჭურჭელის ხმარება, ფქვილის ბარაქის გამოლევის შიშით, მიღებული არ იყო. კარვით მიცემულ ფქვილზე იტყოდნენ, რომ ფქვილი ასეთ ოჯახს მალე არ გამოელევაო. კარვით მიცემულის ზუსტი წონა ცნობილიც რომ ყოფილიყო, კარვით მიცემული კარვითვე უნდა დაბრუნებულიყო.

20 მ. გ.ჩიტაიას აზრით სილა და ლაღა ძველ საქართველოში საწყაო ჭურჭელი უნდა ყოფილიყო; სილა საწყაო ერთეული ყოფილა: შუმერეთში, ასურეთში და ბაბილონში. გ.ჩიტაია, სილა და ლაღა (ხელნაჭერი).

ბარაქის გაქრობის შიში იმდენად დიდი იყო, რომ ფქვილის აღება და ჩაყრაც საგანგებო ხის იარაღით სჴლთ-ით (ბ·ქვ·) იცოდნენ, რკინის იარაღის ხმარება არ შეიძლებოდა.

აღსანიშნავია აგრეთვე დასამზადებელი კერძისათვის საჭირო მასალის: ცერცვი, კამაფი, ლობიო და სხვ. „თვალად გამოზომვა", რაც ხშირად პეშვით - ორივე მოხრილი ხელით ხდებოდა. ში - მუჭა იხმარებოდა მარილის აღების და გასესხების დროს.

ზემო სვანეთში ორი ხელი მინდის აღების დროსაც იხმარებოდა. მასალაში ვკითხულობთ „თუ კი ზაფხულობით ვინმე რასმე დაფქვავდა, საფქვავის დამიხედვით ქირა იყო ტორობით ფქვილი, რამდენი „კვიდოლაც", ე.ი. ორი ფუთი დაფქული იქნებოდა, იმდენი ორი ტორი ფქვილი უნდა მიეღო წისქვილის პატრონს".

კარვას ისევე, როგორც ყველა სხვა საწყაოს ყველა არ აკეთებდა, მაგრამ თითო სოფელში, როგორც მთხრობლები აღნიშნავენ — რამდენიმე მცოდნე და გამოცდილი მოხელე იყო.

კარვა არყის, ცაცხვის ან თელის ხის ყავრისაგან კეთდებოდა. ყავარს ჩადებდნენ არაყის გამოხდის მერე დარჩენილ სითხეში - ნარაცვ-ში ან ცხელ წყალში და რამდენიმე ხნით ტოვებდნენ; ამოღებისთანავე მოღუნავდნენ, ერთ გვერდს ტკეჩით გაუკერავდნენ და გახმობის მერე ფსკერს გაუკეთებდნენ. კარვა ზემოთ აღნიშნული ხის კანისაგან მზადდებოდა. იგი როგორც მასალისაგან ჩანს ფიცრებისაგან ოთხკუთხივ შეკრულიც ყოფილა და გულამოღებული მორისაგან გაკეთებულიც.

საჭურჭლე ხეს ისევე, როგორც ყოველგვარი დგამ-ჭურჭლისათვის განკუთვნილ ხეს, შეარჩევდნენ და ძველ მთვარეზე მოჭრიდნენ, რომ ჭია არ გასჩენოდა. მოჭრილ მორს გააშრობდნენ და ცულით ზომაზე დაჭრიდნენ. შემდეგ დაჭრილ მორს გაასუფთავებდნენ. ნაჯახით გასუფთავებულ ხეს სატეხით გულს ამოუღებდნენ და ჩვერთ-ით ამოასუფთავენდნენ; ცალკე

გამოჭრილი და გასუფთავებულ საძირეს წყლით გაჟღენთილ გულამოღებულ ჭურჭლის ძირში ჩასვამდნენ.

როდესაც კარვას საწყაოდ იყენებდნენ მას შეამოწმებდნენ, კვიდოლით გამორწყავდნენ და ამის ნიშნად გვერდზე დანის წვერით ჯვარს ამოსერავდნენ.

სათავს-საზომები

კილიმანი //კიბდონ (ბ.ქვ.) // კიბდვენ (ბ.ზ.) ფქვილისა და მარცვლის სათავსო ჭურჭელი ერთთვლიანი იყო და თავისებურ საზომსაც წარმოადგენდა. ბალს ზემოთ სვანეთში „კიბდვენთან" ერთად ამავე დანიშნულებისათვის ხარვალი დასტურდება.

ხარვა̈ლ ერთ, ორ და სამ თვლიანი დარბაზის გასწვრივ გაკეთებული ფიცრის გრძელი ჭურჭელი იყო, რომელიც როგორც კიდობანი მოთავსებული იყო მაჩუბში, დარბაზში ან საგანგებო ნაგებობა გემ (ეცერი) გვემ-ში (ბეჩო).

ხარვალი მარცვლეულის საზომად მე-18 საუკუნის ძეგლებში გვხდება. საბა ორბელიანს ეს სიტყვა თავის ლექსიკონში არ აქვს შეტანილი; შესაძლებელია იმიტომ, რომ მისი შესატყვისი ხარო აქვს განმარტებული? საბას მიხედვით „ხარო არს მთხრებლი შინაგან ქვითკირით ამოგებულ[21]. ხარო ისტორიულ წყაროებში სვმეონ მესუეტის ცხოვრებიდანაა ცნობილი, სადაც აღნიშნულია, რომ არსებობდა საიფქლე ნაგებობა, რომელსაც საიფქლე ხარო ერქვა[22].

ჭანურში ხარო ერქვა სასიმინდის ან ბეღლის „თვალს", რომელშიც პურეულს, ხილს და სხვა პროდუქტს ათავსებდნენ. იმერეთში ხაროს ბეღლის თვალს ეძახიან, ხოლო გურიაში ბეღლის მსგავს სათავსოს, რომელშიც ზამთრისათვის განკუთვნილ პროდუქტებს ინახავდნენ.

21 საბა ორბელიანი, სიტყვასთან ხარო.
22 ივ.ჯავახიშვილი, მასალები ქართული ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, I, თბ., 1946, გვ. 59, 60·

კახეთის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, ხარო სწორგვერდა სათავსოა და ქვით კირითაა ამოშენებული[23]. ხარვალი ხაროდან ნაწარმოები სიტყვა ჩანს, რომელსაც (ეთნოგრაფიული) საფუძველი უპირველესად ყოვლისა ყოფაში მოეძებნება. ამასვე ადასტურებს ისტორიული წყაროებიც.

ხარვალი წყაროების მიხედვით $2^1/_2$ ფუთის ტოლი ერთეულია. ჩვენ მიერ დადასტურებული ხარვალი კი ძალიან დიდ ერთეულს წარმოადგენს. ხარვალი, როგორც ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, სპარსული ტერმინი ყოფილა და იგი ვირის - სახედრის ტვირთს ნიშნავს. ტვირთი ძირითადად გადაკიდებულ საცალოებით და-ქონდათ. საცალოს მსგავსად რამდენიმე თვლიანი იყო სვანეთში დადასტურებული ხარვალი, მაშინ, როდესაც კიდობანი ყველგან ერთთვლიან ჭურჭელს წარმოადგენდა.

კიდობნისა და ხარვალისათვის თელისა და ნაძვის სუფთა ხის მასალა იყო გამოყენებული. ჭურჭელს ფეხები და სახურავი ჰქონდა. კიდობნის წინა ნაწილი ბევრ შემთხვევაში სატეხით და დანით იყო დაჭრელებული - „ლეჭრელე".

კიდობანს მარცვლისა და ფქვილისათვის იყენებდნენ და სახელებიც ამისდამიხედვით ერქვათ. საფქვილე კიდობანი // ლაფაქ კიბდონ, სამარცვლე კიდობანი // ლაითქი კიბდონ, საფეტვე კიდობანი // ლაფტურალ კიბდონ.

პურის მარცვლის შესანახავ კიდობანს ნალწუნით ლესავდნენ. ნაცარს, ნეხვს და ღორის ჯაგარს ერთმანეთში აურევდნენ და კიდობანს შიგ და გარეთ წაუსვამდნენ. ორი დღის შემდეგ მშრალ კიდობანში მარცვალს ჩაყრიდნენ, თავზე სახურავს დაახურავდნენ და იმასაც ყოველმხრივ შელესავდნენ. „ლულშ კიბდონი" 2–3 წელი ინახებოდა. კარგ ოჯახს რამდენიმე ასეთი კიდობანი ჰქონდა თავის ნაჯვნელ კვეცენით დაძველებული პურით.

---

23 ჯ. რუხაძე, ან. ლეკიაშვილი, ი. ჭყონია, სოფელი აკურა, თბ., 1964, გვ. 189.

გარდა სამარცვლე კიდობნისა, ფქვილის კიდობნის გალესვაც იცოდნენ, რომელსაც ნაკელის მაგივრად ჭვავის ფქვილისა და ნაცრის ნარევით ლესავდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ კიდობნის ზომა ცნობილი იყო ყველა ოჯახის უფროსისათვის, სუფთა მარცვლის კალოდან შემოზიდვა და კიდობანში ჩაყრა მაინც ლაზმი (2 ფუთიანი საწყაო) ან ლალცვამ (3 ფუთიანი) კვიდოლით ხდებოდა. ოჯახში რამდენიმე კიდობანი იდგა, შეძლებულ ოჯახს 10–14 კიდობანი ჰქონდა. მარცვლისათვის დიდი ზომის კიდობანი იხმარებოდა, რომელშიც 70–80 ფუთი მარცვალი თავსდებოდა. ფქვილისა და გამომცხვარი პურისათვის კი პატარა კიდბანს ხმარობდნენ.

ბალს ქვემო სვანეთში, სადაც ზამთრის მარაგს მარცვლად ინახავდნენ, ძალიან დიდი კიდობანი ჰქონდათ, რომელზეც კიბით ადიოდნენ და შიგ ჩასასვლელადაც კიბეს იყენებდნენ. ადიშში ასეთ დიდ კიდობნებს არ აგებდნენ, ისინი ერთი წლის მარაგს ზამთრის პირზე ერთად ფქვავდნენ, რადგან წყლის გაყინვის შიში მარცვლის დაუფქველად დატოვების ნებას არ აძიევდათ. დიდ სამარცვლე კიდობნენში 20 ძაბრა (ტომარა) = 60 ფუთი ჩადიოდა. ზოგჯერ კიდობანი 20-90 ლაზშო კვიდოლის ტოლი სათავსო ჭურჭელი იყო. ე.ი. 40-80 ფუთიანი ყოფილა.

კიდობანი ეხლა ძირითადად ფქვილის ჭურჭელია, წინათ კი ბეღლის მოვალეობას ასრულებდა.

ქვემო სვანეთში ზოგ თემში 2 ფუთიანი საწყაოს ლაზემის შესატყვისად გორო გვხვდება. იგი ცნობილი საწყაოა ზემო სვანეთის ზოგიერთი თემისათვისაც. მეჟალეჲლი (ზ.ზემო) მთხრობელის სიტყვით, „ერთი ვინმე 2 ფუთს // გოროს გადაიკიდებდა გუდით და გადმოიტანდა სიმინდს“. როგორც ჩანს, გოროთი მოზომილი მარცვლის გუდით ან ძაძრით (ტომრით) გადმოტანაზეა ლაპარაკი.

გორო ლეჩხუმშიც 2 ფუთიანი საწყაოა[24]. კავკასიის კალენდრის ცნობით ლეჩხუმური გორო 1 ფ. 32 გირვანქასა და 2 ფუთს შორის მერყეობს[25].

საბას ლექსიკონში გორა – სითხის საზომ ერთეულადაა დასახელებული.

კორო ყავრისაგან გაკეთებული მრგვალი ფორმის ჭურჭელი იყო, რომელსაც გვერდი კიცით ქონდა გაკერილი.

მარცვლეული კუტურის საზომ-საწყაოები

სვანეთში მარცვლეული კულტურების საწყაოთა უჩვეულო სიმრავლე ჩანს. ბალსზემო სვანეთში გავრცელებული იყო შემდეგი სახელწოდების საწყაოები: ჩაფლაშ, ჩაბანაღ, ლეღვლიაქ, კარან, კვიდ, კარვა გჴდელ, ღიალაშ, ლახდილ, კვიდოლ, ლჴყვლა, ლჴხნისგ, ლაზჴმ, ლაზიმ, ლჴხლა; ბალს ქვემო სვანეთში: ტურფაჴჲ, ხალთ, კვიდოლ, ლალაშ, გჴდელ, ქირა, კვიდ, საჩფალ, კარვა, ფაჴნი, ხოშა კვიდოლ, ლაშყვედი ძაძრა, ლჴჲბჴზი კარვა; ქვემო სვანეთში: ფაკჴნ, წიფხა, ლეშკარ, ბათმანი, შეშოკი, კოლოფი, კარვა, საჩფული, ჩაბანაღი, კოდი, ბოყვი, გორო//ლაზემი, ლაფექი, კვიდოლ, ლალაში, ქუფ, ხალთ, ფოხალლ, ხუნსგა ფოხჴლი.

ეთნოგრაფიული მუშაობის შედეგად მოპოვებული მასალების მიხედვით მარცვლის ძირითად საწყაოს ზემო სვანეთში კვიდოლი, საჩფული, ლეღვლიაქი, ტურფა, ხოლო ქვ. სვანეთში: ლალაში, კვიდოლი, ლაზემ//გორო, ფოხალი წარმოადგენდა.

მარცვლეულის ძირითად ერთეულს კვიდოლი შეადგენდა და მისი წონითი ოდენობის მიხედვით იანგარიშებოდა სხვა საწყაოებიც.

კვიდოლი სვანეთში ყველაზე მეტად გავრცელებული საწყაოა, მაგრამ მისი წონითი ოდენობა თემით - თემში სხვადასხვა

---

24 შდრ. ნ. ბრეგაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 110.

25 К. К. на 1816 წ. და სხვ.

ყოფილა. იგი ძირითადად 3 ფუთიანი საწყაოა. კვიდოლი რომ სხვადასხვა წონითი ოდენობის საწყავი იყო, ამას ყოფაში შემონახული გამოთქმებიც ცხადყოფს: ხოშა კვიდოლი – დიდი კვიდოლი, ლალცვამ კვიდოლი – ჩამოსაკიდებელი კვიდოლი, ლაზმი კვიდოლი - საზომი კვიდოლი და სხვ.

ლაზმი კვიდოლი 2 ფუთის ტევადობისა იყო, იგი ბალქვემო სვანეთში და ბალს ზემო სვანეთში ლატალის ჩათვლით 2 ფუთიანი საწყაოა. თუმცა ალაგ-ალაგ მეტ-ნაკლები გვხვდება. ბეჩოში იგი 2 ფუთი და 5 კგ იყო. ასევე 2 ფუთიანი იყო ლაზემ კვიდოლი ქვემო სვანეთის ლაშხეთისა და ჩოლურის თემში.

ლაზში კვიდოლი გამორჩეული საწყავი იყო. სოფელში ერთ ოჯახს ჰქონდა შენახული და ამ ჯვარდასმული შემოწმებულ კვიდოლით აღებ-მიცემა, ყიდვა-გაყიდვა და სხვ. წარმოებდა.

ბალს ზემო სვანეთში 3 ფუთიანი კვიდოლი გვხვდება. უშგულურ კვიდოლში 3 ლეღვლიაქი ჩადიოდა, ე.ი. იყო.

ხოშა კვიდოლი 3 ფუთის ტევადობისა იყო და საზომად არ იხმარებოდა, მხოლოდ ეცერის თემში (ბ.ქ. სვ.) დადეშქელიანებს ჰქონდათ მოწნული და გლეხებისაგან ნადელის მისაღებად იყენებდნენ.

იყო აგრეთვე ხანსგა კვიდოლი - ნახევარი კვიდოლი ანუ კვიდოლაშ ლჷხნისგ - კვიდოლის ნახევარი.

ქვემო სვანეთში: ლაშხეთში, ჩოლურში და ლატალში ხუნსგა კვიდოლი 1 ფუთის შემცველი ერთეული იყო.

როდესაც მარცვალს ან ფქვილს ლაზმი კვიდოლით აძლევდნენ, ყურადღებას აქცევდნენ აგრეთვე იმას, როგორ იყო იგი გავსებული. ხელდარტყმული და ჩატკეპნილი ლუკიმბე იყო, ჩხირგადასმული - ჩხირ ლაჭემ (ბ.ზ.)// ლაღლუცუე (ქვ. სვ.), ხოლო თავდადგმული - თავშედგმული - ლიკოჩე (ბ.ზ.) იცოდნენ აგრეთვე ფქვილისა და მარცვლის ჩულუქთუნედ მიცემა – კვიდოლის რამდენჯერმე შენჯღრევა და შევსება, იცოდნენ და მას შენჯღრეულსაც ეძახდნენ.

ბეჩოში (ბ.ქ.) კვიდოლი 2 ფუთისა და 5 კგ საზომი იყო. მესტიაში (ბ.ზ.) კვიდოლი 3 ფუთიანია, ლატალში (ბ.ზ.) 2 ფუთიანი; ცხუმარში (ბ.ქ.)2 ფუთიანი, უშგულში (ბ.ზ.) 3 და 4 ფუთიანი, მუჟალში (ბ.ზ.) 3 ფუთიანი, მულახი - არცხელში (ბ.ზ.) 3 ფუთიანი, ჭუბერში (ბ.ქ. ჩუბეჴევი) 3 ფუთიანი; ნაკრაში (ბ.ქ. ჩუბეხევი) $2^1/_2$ ფუთიანი და 2 ფუთიანი, ეცერში (ბ.ქ.) 2 ფუთიანი, ლაშხეთში (ქვ. სვ. სოფლებში: შკედი, ჩუფული, ჟახუნდერი), ჩოლურში (ქვ. სვ. სოფ. მურდი) 2 ფუთიანი კვიდოლია გავრცელებული. ბოლო

კვიდოლი კეთდებოდა თხილის წკნელის ტკეცისაგან (ბ.ზ.) – კიცისაგან (ბ.ქ.). მოჭრიდნენ თხილის საშუალო სისქის (1,$1^1/_2$ სმ დიამეტრ.) სწორ და ნაკლებ ტოტიან წკნელს, გაასუფთავებდნენ და სამუშაო ადგილზე მიიტანდნენ.

თუ თხილის წკნელი (შდახინდ) ცოტა წყლიანი ან გაყინული იყო, მას გაათბობდნენ ცეცხლზე და ააძრობდნენ კანს კიცს და დანით გაწმენდნენ, გააპრიალებდნენ. ახლად გახდილ კიცს დაულბობლად წნავდნენ, ხოლო ხმელ კიცს წყალში ალბობდნენ (სასურველი იყო ცხელი წყალი), რის შემდეგ იგი ელასტიური ხდებოდ. ამის შემდეგ იწყებოდა კვიდოლის დაწვნა: კიცებიდან აარჩევდნენ ყველაზე საღ და მაგარ კიცს, შეკრავდნენ რგოლს, რომლის ბოლოებსაც ნეკან-ით (კანაფის წვრილი ბაწარი) დაამაგრებდნენ. ამის მერე აიღებდნენ ყველაზე გრძელ კიცებს, რომელთაც ბოლოებს მოუკეცავდნენ და 3-4 თითის დაშორებით იწყებდნენ დაწვნას. რგოლზე დამაგრებულ ვერტიკალურ კიცებს ლჰ̈თხა ჰქვია, ხოლო ჰორიზონტალურს ლჰ̈თხაზე დაწნავდნენ ლჰ̈ჯიშ კიც. საყურადღებოა, რომ აღნიშნული ტერმინები სვანური შალისა და კანაფის ქსოვილის ტერმინებია. საქსოვ დაზგაზე დაჭიმულ ძაფებს ქვია ლჰ̈თხა, ხოლო შაქოზე დახვეულ ძაფს, რომელიც მას უნდა დაექსოვოს - ლჰ̈ჯიშ. როგორც ჩანს, ამოქსოვისა და დაწვნის პრინციპის მსგავსების გამო ერთნაირი ტერმინები ჰქონიათ.

როდესაც კვიდოლი გარკვეულ სიმაღლემდე ამოიწვნებოდა, ლათხა კიცს გადაღუნავდნენ და მის ბოლოებს წნულში ჩაამაგრებდნენ. ვერტიკალური კიცებით კვიდოლს ფსკერს უკეთბდნენ და წნავდნენ. ამის შემდეგ ჭვავის ცომით (მანჟში ჯიც) სგვირს (ბ.ქ.) კანაფის ძაფის ქსოვილს გამოაკრავდნენ და მხარზე ჩამოსაკიდებელ თოკის მარყუჟს გამოაბამდნენ.

საჩფჳლ – ერთი საქალამნეს ღირებულების ხის საწყაოა. იგი იხმარებოდა როგორც ზემო, ასევე ქვემო სვანეთში და თითქმის ყველგან ერთი ზომისა იყო. იგი ძირითადად 8 კგ საწყავი ჭურჭელიაა. ბეჩოში 8 კგ საჩფული ჰქონდათ, მაგრამ ამავე თემის ზოგიერთ სოფელში – ჭვიდანარში იგი 7 კილო და 200 გრამია; მაზერში 4–6 კილოიანი საჩფულიც დავადასტურეთ. ნაკრაში (ბ.ქვ. ჩუბეხევის თემი) საჩფული 7 კგ-ია. ცხუმარში (ბ.ქვ.) და ბალის ზემო სვანეთის სოფლებში 8 კილოიანი საჩფული იხმარებოდა.

ქვემო სვანი მთხრობელი გვეუბნება, რომ... „ძველათ კათხა ყოფილა დიდი, ერთი კათხა მარილით სავსე – საჩფჳლის ფასიაო ვიტყოდით... კარვას ერქვა საჩფჳლი. მოგვცემდა ერთ არშინის სიგრძის და 6 ვერშოკი სიგანის ჩაფჳლს და მივცემდით ან 1 კათხა მარილს ან საჩფჳლის//ერთ საქალამნე"-სო.

იყო აგრეთვე საჩფჳლიშ ლჵხნისგი ე.ი. საჩფჳლის ნახევარი, რომელშიც ჩადიოდა 4 კილო (ბ.ქვ.)//ჩაფლჵ ლჵხნისგ (ბ.ზ.).

როგორც მასალებიდან ჩანს, თავდაპირველად საჩფჳლი ხის ჭურჭელი არ ყოფილა. საყურადღებოა, რომ ლეჩფჳლ საქალამნეს ნიშნავს, რომელიც შემდეგნაირად იყიდებოდა: ძველად სვანეთში გასუფთავებულ და დამუშავებულ ხარის ან ძროხის ტყავს დახაზავდნენ და შოლტებად დაჭრიდნენ, შოლტს კი საქალამნედ ლეჩფჳალად. როდესაც საქალამნეს ყიდვა უნდოდათ ლეჩფჳლ-ს ტაბაკზე ან სწორ ფიცარზე დადებდნენ, შიგ მარცვალს ჩაყრიდნენ, გვერდებს წრიულად აუწევდნენ – მრგვალ ფორმას მისცემდნენ და ბაწრით შეკრავდნენ. ჭურჭლის ფორმის

ლეჩფჴლ–ით საქალამნის პატრონი ხორბალს მიიღებდა, ხოლო ხორბლის პატრონი კი ლეჩფჴლს.

ლეჩფჴლის ყიდვა-გაყიდვის დროს ყურადღებას აქცევდნენ ტყავის ხარისხს. ხარის იყო იგი თუ ძროხის, ან გვერეს (ხარის ან ძროხის ტყავს ჰქვია) რომელი ნაწილი იყო გამოჭრილი ქალამნისათვის. თუ საქალამნე გვერეს ზურგის ნაწილი იყო, რომელიც სქელ და გამძლე ტყავად ითვლებოდა, მაშინ ამ ნაწილში 2 საჩფული ხორბალი უნდა მიეცათ. მაგრამ თუ საქალამნე ხარის მუცლის ნაწილიდან იყო, მაშინ საჩფულს არც კი გაუვსებდნენ. ასეთივე ღირებულების იყო ძროხის მუცლის ნანილიდან გამოჭრილი საქალამნე. ხარის ტყავიდან 18 საქალამნე გამოდიოდა, ძროხის გვერდიდან კი 8-10 საქალამნე. რაც 9–5 ფუთის ღირებულებისა ჩანს.

მთხრობელთა გადმოცემით, საწყაო საჩფლი გვიან შემოიღეს, გააკეთეს კარვა, რომელშიც იმდენივე ხორბალი ეტეოდა, რაც ტყავში - წრიულად შეკრულ ერთ საქალამნეში და ამ ზომის კარვას საწყაო საჩფლი (ზ.ქ.) - ჩაფლაშ (ბ.ზ.) - საჩფჴლი (ქვ.სვ.) დაერქვა.

დასკვნა

1. მარცვლეული კულტურების შესწავლამ გამოავლინა მემინდვრეობის მნიშვნელოვანი ადგილი სვანეთის სამეურნეო ყოფაში.

2. სვანეთის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში მემინდვრეობის ხანგრძლივ გზას ამჟღავნებს მემინდვრეობის უძველესი დარგების და ხალხური აგროტექნიკური საშუალებების არსებობა - როგორიცაა: თავთავიანი და ფეტვნაირი მარცვლეული კულტურები, ჭვავი, ქერი, ფეტვი. საბოჭკო და ზეთსახდელი მცენარე, ცერცვოვანთა მრავალი ფორმა; ნიადაგის შერჩევა-დამუშავება, თესვა, ნათესის მოვლა-მარგვლა, თოხნა, ნიადაგის განოყიერება (რომელსაც აქ დიდი ყურადღება ექცეოდა), თესლბრუნვა და სხვ.

3. ამასვე ადასტურებს მთელი რიგი სოციალური ხასიათის მოვლენები: ა. ნაჭვლაშის, ნაცვრიერის, წორის და სხვათა დროის მიწის ნაკვეთისა თუ მარცვლეულ კულტურათა საგადასახადო სისტემაში დამკვიდრება.

ბ. მოზიარობის ადრეული არქაული ფორმის - დახმარებისა და გვიანდელი ფორმის სანახევრო-სამესამედო-ს არსებობა დამახასიათებელია განვითარების შემდეგი სტადიებისათვის, როდესაც ადგილი აქვს მოსავლის დიფერენცირებულ განაწილებას, რომლის დროსაც მოსავლის დიდი ნაწილი მოდის მიწის პატრონზე. (XIX საუკ. პირველ ნახევარში საბატონო სვანეთში ძირითადად შრომითი და პროდუქტადი რენტა ჩანს. ფულად რენტას ჯერ კიდევ არ ჰქონია ფეხი მოკიდებული).

გ. მოწეულ მარცვლეულ კულტურებს გლეხი ოჯახური მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად იყენებდა, აწარმოებდა მას აგრეთვე საბატონო, საეკლესიო და სახელმწიფო გადასახადების დასაფარავად, რომელიც თითქმის ბოლო დრომდე ნატურალური მეურნეობის გამოსაღების ფორმას ატარებდა.

4. ეთნოგრაფიული მასალის და ისტრიული წყაროების შესწავლის საფუძველზე ირკვევა, რომ მარცვლეულ კულტურებს სოფლის მეურნეობის სხვა პროდუქტებთან ერთად ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა ნატურალურ გამოსაღებში. ამას კარგად გვიჩვენებს აგრეთვე სვანეთის ეთნოგრაფიულ ყოფაში ბოლო წლებამდე შემონახული მარცვლეულ კულტურებთან დაკავშირებული საზომ-საწყაო ერთეულები.

აღსანიშნავია, რომ მარცვლეულის საწყაოების, ფართობისა და მცენარეულის საზომების, მეზობლურ ურთიერთობაში სესხისა და შინა მოთხოვნილების ზომა-წონის ერთეულების, მარაგის შესანახად ხმარებული სათეს-საზომების ლოკალური ვარიანტები გვხვდება, რომელიც ამ კუთხის როგორც ეკონომიური მდგომარეობით, ასევე პოლიტიკური ვითარებით გამოწვეული ჩანს.

დგინდება აგრეთვე მარცვლეულის უმარტივესი საწყაოს არსებობა, რომელსაც საცვლელი ღირებულების მნიშვნელობა ჰქონდა. გარკვეულია მარცვლეულის სხვადასხვა ჯიშებისა და მცენარეულის ხარისხისათვის სხვადასხვა საზომთა გამოყენების ფაქტი და მცენარეულის საზომი ერთეულების მარცვლეულთა საზომად გამოყენებაც, რაც მიგვითითებს მემინდვრეობასთან დაკავშირებულ საზომ-საწყაოთა ერთიანი ჩამოყალიბებული სისტემის არსებობაზე.

5. დასტურდება ზეთსახდელი მცენარის კანაფის და მისი პროდუქტის უმთავრესი ოჯახური მოთხოვნილების და გადასახადების დასაფარავად წარმოება და შემთხვევითი ნაჭარბი პროდუქტის ბაზარზე გატანა. მაგრამ ნატურალური მეურნეობის რღვევის შედეგად და აღებ-მიცემობის განვითარების დროს, როდესაც სვანეთში იჭრება სავაჭრო კაპიტალი, გლეხი მხოლოდ კანაფს ამზადებს, კანაფის ქსოვილს კი არა, რადგან ქალაქიდან შემოსული იაფი პროდუქცია ჩნდება ბაზარზე.

6. ყოველივე ზემოთქმული დაწინაურებული მემინდვრეობის საფუძველს წარმოადგენს და სვანეთის სამიწათმოქმედო კულტურის მრავალსაუკუნოვან გამოცდილებაზე მიუთითებს, რომელიც ერთი მთლიანი ქართული სამიწათმოქმედო კულტურის სისტემაში ექცევა.

4 დეკემბერი, 1968 წ.

[illegible] – [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

I [illegible]

1. [illegible]
2. [illegible]

II [illegible]

[illegible]

1. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1 [illegible]

2 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] 120 [illegible] 20-25 [illegible]

[illegible]

1. [illegible], 82-83.

[illegible] [illegible] 70 [illegible] [illegible][1]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible] 70 [illegible] 1977, [illegible] 1.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1. [illegible]

[illegible]), სიცოცხლე-სიკვდილის, ადამიანი [illegible]

[illegible]

2. [illegible]

[illegible]

[illegible]

15 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

1. [illegible]

[illegible] (ხაღირა) || [illegible] (მსრი) იყო [illegible]-
[illegible]. [illegible] || [illegible] || [illegible]-
[illegible], "[illegible]" [illegible].
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

II დღესასწაულის მჭედლობა

[illegible] (28-[illegible]) [illegible], [illegible] 2,5 [illegible].

[illegible] (ალუბალი [illegible]) [illegible]: [illegible] "[illegible]",

[illegible] და „ბრძოლა".

ევროპაში [illegible] მოძრაობის [illegible] სახით [illegible] [illegible] და სულ [illegible] [illegible]. [illegible] და [illegible] [illegible] და [illegible] სულ [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]

მოძრაობის ევროპაში ძლიერი და სახელოვანი [illegible], [illegible]-სახელმწიფოს და [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]-სახელმწიფოს [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და „[illegible]" [illegible] ([illegible] [illegible]). [illegible] [illegible], [illegible] მოძრაობის [illegible] და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ([illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible]? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] და [illegible] [illegible] მოძრაობის და [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] მოძრაობა [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] მოძრაობის [illegible]-

1 [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], 1967 წლის [illegible] [illegible] [illegible], გვ. 1.

ხუნებდა მოლაშქრეთა ნაადრევს ჰყოფდნენ სასახლეს (სა-
ზღვაო სამღვდელოსაგან .ანაზღაურებდ, ხოლო ეხლა ჩვენს ქალაქში
დღევანდელ და შენ ნაწილობრივ მოსახლეობის მოქმედება და-
მარცხდა ჩვენი ბოლო ყველა დღეისა ლიტერატურული და ნაწილ-
ლიტერატურის ენის მიმართ აინტერესებ ეხლა რა სამ სიტყვას,
ენის ცხოვრებში, მონაცემ ნაწილებში და შემდეგ სიტყვის ხე-
ში ლიტერატურა ჩვენი საუბრის შემოსვლებიდან და სამ
აღმოჩნდა: თავში, მოიყვანა ჰქონდა და მოიყვანა ყველა
ენის იმის შეფასებისა (ლიტერატურა ლიტერატურის-სხვ.)[2].
ამავე სიტყვის საუბრის ხანში ყველაზე და შენ სიტყვ-
ისაგანის. მოგონებათ. საუბრის იმის შეფასება ვინაც
რა მიყავ ხოლო რაიმე ვინაიდან იყოლიან „მეტად,
ჰქონდა ხელ ესენიც მიყავ ხელ".

ყველაზე დიდი ენის ხმოვანი მიმართ ხელში შე-
დეგი და იმის ქართველი ენაზე ლიტერატურის დღევანდე-
ლი, მაშ მოლაშქრეთა საუბრის ყველაფერი მიმართ რა მოწე-
ობის საუბრის ნაწილ-მოყვანილ დღევანდელი, ქართველ
შესანიშნავ შეფასებისა „ლექსის შენ ისტორიული მეცნიერ
ამის შემოსვლის მოსაზრების და სიტყვის მეტად
ნაწილები დასავლ-ევროპული მოლაშქრეთა ქვეყნის
მიმდინარე ენციკლოპედიაში. მოლაშქრე დღე-ღამის შე-
ვავლა, მოიყვანა ჰქონდა შეხვედრა. ჰქონდა სახელი მოსა-
ხლეობა და შეთანხმება, ვინაიდან ასე საუბარი მომა-
ვალი საუბრებით. მოსახლეობა ჰქონდა ქალის ენის ხალხის

---

1. იყო რაიმე ენის მის მიმართულების ყველაზე ნაწილობრივ და
ის ადგილობრივი მოვლენები.

2 მასალები XVIII წლის საუკუნის ალბომის აღწერა, 1867 წლის ჩვენ
სტამბა ორივე მხარე, გვ. 1

[illegible]

[illegible]

[illegible][1]

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible] 80 [illegible], 1977 [illegible], [illegible] 1.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

—

დასკვნა

1. [illegible]

2. [illegible]

3 [illegible]

4. [illegible]

[illegible]

5. [illegible]

6 [illegible]

7. [illegible]

[illegible][1]. [illegible]

[illegible]

[illegible]

1. „[illegible]", [illegible]

2. [illegible] 1977 [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

როგორც ავტორისეული ნა. გაბრიელის სიმღერის
ვარიანტში ლიტერატურულ გულიაშვილის – გულ. სამხა-
ხარ (ქართ. ფოლკლორული) ავტორეული ტექსტის, რომე-
ლიც ეყრდნობა „ბარბს" ვარიანტს. „ბარბი" არის ბავშვის
და ბიძის ხის ბეჭედი ცეკვა, რომელიც ერთ მხრივ
ძველი მისტიური და ქართული ენის არის, რომ ბავშვს ალუბლის ხე-
ობაში. რომელიც ბავშვის სიმღერა ლიტერატურული ვარიანტის, „ბარ-
ბი" ბავშვის მოთამაშეების და ნა. გაბრიელის სიმღერის
ვარიანტში ლექსებს. ლოგიკური ბარბი ჩვენი ხალ-
ხის მისტიკური ენის ტრადიციული ლიტერატურული ფორმებს. ხალ-
ხური ენის მსოფლიოს არა მხოლოდ ცეკვა, სიმღერა,
ფოლკლორული ენა, ბავშვური და მოყვარე სამშობლოს ცხოვრე-
ბა. ქართული მეცნიერი მსოფლიოს ერთ ვარიანტს
„რიტმის" ჩამოყალიბება, მაგ ქართული სიმღერის ავტორი
და ნა. გაბრიელის ავტორეული გარეგნობის ჩამოყალ
ბავშვის ავტორეული ტექსტი ვარიანტში ბავშვურ ენის
მითოლოგია, რომელიც ეს ლექსი ხალხ-სიმღერის ეპოს
ვარიანტულია

ქართულ სამშობლოს ნა. გაბრიელის ვარიანტში ლექ-
სიკური თავისებურება, რომელიც ეყრდნობა ერთ
ლიტერატურული. ავტორი არა ერთი ვერსია, რომელიც ჩა-
მოყალიბდა ბავშვური ენობრივი „ნა. გაბრიელის ძველი
და ახალი ენის მოთხრობა ეს და ეს, ენა ჩვენი ხასიათის ე-
ნობრივი და ხელ.. ამ ლექსის ვარიანტის ჩვენი ბავშვური
და ცეკვა-სიმღერა, რომელიც მოხსენიება ვარიანტს
სამშობლო ვარიანტის მეტად და მითოლოგიის „ლექსის,
„ზღაპრის", „ლეგენდის"; და რომელიც სიმღერა მიი-

[illegible] 7-ის [illegible] 10-ის [illegible] ([illegible]).

[illegible]

[illegible] ([illegible]) [illegible]:

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] [1] [illegible]

1. [illegible]

[illegible] [1] [illegible]

[illegible] resp. [illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] გამოქვეყნებული სტატია [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], როგორც აღვნიშნეთ, ჩვენს [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] და [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
როგორც [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ჩვენს [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible], რომ [illegible] ლიტერატურის [illegible]:
[illegible], [illegible] და [illegible] ჩვენს [illegible]
[illegible] [illegible] სიყვარული და [illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] [illegible] [illegible] მიჯნურობის [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] სიყვარულის, [illegible] [illegible]
და მიჯნურობის [illegible]. [illegible], რომ „მიჯნურობა" და
„სიყვარული" სხვადასხვა [illegible] [illegible] ცნ-
ებია. „მიჯნურობის" ცნების [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] და [illegible] [illegible] [illegible], [illegible]
და [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible].[1] [illegible] სიყვარულის [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]!
ეს [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]" [illegible] [illegible] [illegible]
„[illegible]"? [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

1. მ. [illegible], „სიყვარული" და „მიჯნურობის" [illegible] [illegible], ძველი ლიტერატურის [illegible] XVI–XVII, თბილისი, 1972, გვ. 180–182.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

---

1. [illegible], 1968, [illegible] 51-53.

[illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible][1] [illegible] ნ. მარის [illegible] (აფხ. ...) [illegible][2] [illegible][3]

[illegible]

---

1. ლ. [illegible], [illegible] 1961, ტ. V, გვ. 85-86
2. Н. Марр. О религ. веров. абхазов, 136-140.
3. ნ. [illegible], [illegible] XVI-XVII, 1972, გვ. 46.

ამ [illegible]

[illegible]

ამ [illegible]

---

1. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] resp. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] resp. [illegible]

---

1 [illegible] 1953; [illegible] 1961; В.В. Бардавелидзе, Древнейшие религиозные верования и обрядовое графическое искусство грузинских племен, Тб., 1957 [illegible] XVI–XVII, [illegible] 1972, [illegible] 48.

[illegible] და [illegible] დაუძლეველი სიყვარული.
მაგ. ნ.მ. [illegible], [illegible] ნ.მ. [illegible] [illegible] „[illegible]" [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] ნ.მ. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible]" [illegible] „[illegible]" [illegible] [illegible] ([illegible]) [illegible]! [illegible] „[illegible]" [illegible] „[illegible]" [illegible] ნ.მ. [illegible] [illegible].[2]

[illegible] ([illegible] [illegible], [illegible]) ნ.მ. [illegible], [illegible] ნ.მ. [illegible] [illegible] [illegible].[3]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

---

1. ნ. [illegible], 1949 წელს [illegible] [illegible].
2. მ. [illegible], [illegible] „[illegible]" [illegible].
3. მ. [illegible], [illegible], [illegible], 1966. გვ. 201-205.

[illegible] [1].

[illegible] resp. [illegible]

[illegible]

[illegible] [2].

---

1. [illegible] 1953 [illegible]

2. [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible][1]

[illegible]
[illegible]

---

1. ვ. [illegible], ხალხური [illegible]
თბ. 1959, გვ. 65-67

კანაფის მეურნეობა სვანეთში*

სვანეთი საქართველოს ერთ-ერთი იმ მხარეთაგანია, რომლის მკვიდრთა ყოფაში ძველთაგან მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა კანაფის კულტურა[1]. უადრესი წერილობითი ცნობები სვანეთში კანაფის კულტურის შესახებ მეცხრამეტე საუკუნის შუახანებს არ სცილდება. ჩვენს განკარგულებაში არსებული სვანეთის ისტორიისა და ეთნოგრაფიისადმი მიძღვნილ მრავალრიცხოვან წერილებსა და ნარკვევებში გაბნეულია მონაცემები, რომლებიც მხოლოდ ზოგადად გვიხასიათებს კანაფს, როგორც შინამრეწველობის მნიშვნელოვან ნედლეულს, კანაფის მეურნეობის მასშტაბსა და მისი პროდუქციის თავისებურებას[2].

კანაფის ტრადიციული მეურნეობა ბოლო დრომდე არ გამხდარა საგანგებო კვლევის საგანი[3]. წინამდებარე ნაშრომი სწორედ ამგვარი შესწავლის ცდას წარმოადგენს.

* მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისთვის, 1972, ტ. XVI-XVIII, გვ. 78-91.

1 დასავლეთ საქართველოში კანაფის კულტურის შესახებ ადრინდელი ისტორიის კვლევისათვის მნიშვნელოვანია სტრაბონის ცნობები; ბერძენი გეოგრაფი წერს: „(კოლხეთის)–...ქვეყანაში ...გარდა თაფლისა (ეს მეტად მწარეა)ამუშავებენ ბლომად სელს, კანაფს, ცვილსა და ფისს". თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, თბილისი, 1957, 123-124.
სამეგრელოში კანაფის კულტურის შესახებ საყურადღებო ცნობებს ვხვდებით იოსაფ ბარბაროს და არქანჯელო ლამბერტის თხზულებებში, აგრეთვე იმავე პერიოდის რუსი და უცხოელი მოგზაურების შრომებში. ა. ჭყონია, იტალიელი მოგზაურები კავკასიაში, მოამბე, თბილისი, 1894, XV, 46; არქანჯელო ლამბერტი, სამეგრელოს აღწერა. თბილისი, 1938, 57. M. Полиевктов, Материалы по истории грузино-русских взаимоотношений, 1615-1640; Тбилиси, 1937, 144-145.

2 М. Ковалевский, Закон и Обычай на Кавказе, I, M., 1890; Н. Д. Дмитриев, Из быта и нравов жителей вольной Сванетии, СМОМПК, вып. ХХИ, отд. П, 1897; В; Я. Тенцов, Сванетия, географический. очерк, СМОМПК, X, 1890; Э. М. Кальвейт, Очерк сельского хозяйства Верхней Сванетии, ЦКОРГО, XXVI, т. 1, 1911; მ. მუსერიძე, წერილი სვანეთიდან, „ივერია", 1901, #6–7; ნ. ჩიმაკაძე, „თავისუფალი სვანეთი", „ძველი საქართველო", ტ. 11, თბ., 1913; ბეს. ყავრიშვილი, სვანეთი, თბილისი, 1926, 520; ნ. კეცხოველი, თოვლიან მთებში, თბილისი, 1943, 90.

3 გ. ჩაჩაშვილი თავის ნაშრომში, ქსოვილების დამზადების ისტორიიდან საქართველოში, I. სელი (საქართველოს მუზეუმის კოლექციების მიხედვით; მოამბე, ტ. 19B, 1956, და ლ. მოლოდინი. მონოგრაფიაში, ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან ხალხური ზეთსახდელი იარაღები, თბილისი, 1963), საქართველოში ხალხური ფეიქრობისა და ზეთის კულტურის ისტორიასთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებთან ერთად სვანეთის კანაფის მეურნეობასაც შეეხნენ.

კანაფი ფართოდ გავრცელებული საბოჭკოე და საზეთე მცენარეა, სვანეთში იგი კულტურული ფორმითაა ცნობილი; მაგრამ საქართველოს სხვა კუთხეებში გარეული სახის კანაფიც ყოფილა, რასაც, ერთი მხრივ, მოწმობს ვახუშტისეული განმარტება, რომ იგი „უმუშაკოდ მოდის" და, მეორე მხრივ, ივ. ჯავახიშვილის მიერ აღნიშნული ცნობა, სადაც ნათქვამია, „კანაფი ველურად შავი ზღვის სანაპიროზეც და შუაგულ საქართველოშიც იზრდებოდაო"[4].

კანაფი ერთწლიანი მცენარეა, რომლის ერთსახოვანი თესლიდან ორნაირი ნაყოფი იზრდება; დედალი – დ ე დ ლ ა , რომელიც ბოჭკოს მისაღებია და მამალი – ჴ ე რ ჴ ლ ა , რომლის თესლი საკვებად და ზეთის სახდელად იხმარება. ჴერჴლას ქერელს თოკის დასამზადებლად იყენებენ, რადგან მაგარი ძაფი იცის.

კანაფის // ქან[5] თესვა ფეხგასულზე[6] იცოდნენ, ძველი სტილით აპრილის შუა რიცხვებიდან მაისის პირველ ნახევრამდე, ახალ მთვარეზე, რადგან მისი, როგორც სითბოს მოყვარული მცენარის უფრო ადრე დათესვა არ შეიძლებოდა; დადასტურებულია აგრეთვე კანაფის შემოდგომაზე თესვა.

კანაფი ითესებოდა სახლთან ახლოს მყუდრო და საგანგებოდ შემოზღუდულ ადგილზე, რომელსაც საკანაფე ლ ა ლ ქ ა ნ ა ერქვა, საკანაფე იყო ლ ა ნ წ უ ლ ა შ თ ა ნ (ქვ. სვან.) // ლ ა ნ გ ვ ლ ა შ თ ა ნ (ზ. სვან.) სანაკელესთან ახლოს და ნაჯოგებში, სადაც ბევრი ნაკელი გროვდებოდა. კანაფი ხშირად ბოსტანში, ღობის გაყოლებით ითესება[7].

---

4 ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორია, ტფილისი, 1930, 375. სამეგრელოში ბოლო ხანებამდე არსებობდა ველური მცენარე ჭინჭარი, რომლის ქერელი თოკისათვის იყო გამოყენებული. შდრ. ივ. ჯავახიშვილის დასახ. ნაშრ., 274.

5 „კანაფის" ეტიმოლოგიური კვლევის შესახებ, იხილეთ: В. Абаев, Историко-этимологический словарь осетинского языка, М.-Л. 1957., 1957.

6 გვიანი გაზაფხული, როდესაც თოვლი გამდნარია.

7 „საკანაფე" კარმიდამოს აუცილებელი და მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო. ნასყიდობის ქაღალდში საკანაფე სახლთან ერთადაა დასახელებული და

საკანაფე ადგილს ანოყივრებდნენ სხვადასხვა ნაკელით (თხის, საქონლის, ცხენის) და ნაცრით. მთხრობლის გადმოცემით, კანაფს გაფხვიერებული შავი მიწა სჭირდება: „საბოსტნე ლ ა ხ ა ნ ა ს რომ ვთესავთ, ისეთი მიწა უნდა კანაფსაც, გაცრილივით უნდა იყოს სათესი ფართობი"[8].

კანაფი ითესება მიწის პატარა მონაკვეთზე, დაახლოებით 20-30 კვ. მეტრ ფართობზე. წინათ მის ნათესებს მეტი ადგილი ეკავა - 8-10 კვ. საჟენი[9], ე.ი. 40-45 კვ. მეტრი ფართობი. გადმოცემის მიხედვით, ძველად კანაფისათვის „დიდ მოსახლეებს ერთი ან ნახევარი ნ ა ლ ჯ ო მ ი [10] მიწა ჰქონდათ დათმობილი"[11].

საკანაფეს აპრილის დასაწყისში შეამზადებდნენ, კავით მოხნავდნენ ან დათოხნიდნენ, რადგან კანაფის წვრილი მარცვ-ლები ბელტიან მიწაში ადვილად იკარგება და ვერ ხარობს. ხვნის დროს ბელტებს დაშლიდნენ და ჩელტით მოფოცხავდნენ. კანაფის თესვა გარკვეულ ცოდნას და დახელოვნებას მოითხოვდა. მთესველი ერთ ფ ა კ ა ნ (ნახევარკილოიანი საწყაო) ან ერთ კ ა რ ვ ა (სხვადასხვა ზომის, ძირითადად ერთიდან სამი კილოს ტევადობის საწყაო) საღ მარცვლებს შეარჩევდა, კანაფის თესლს

აღნიშნულია, მაგალითად, რომ ეცერის საზოგადოების სოფელ მაგარდელოში მცხოვრებმა მილდიანებმა მიიღეს ქარსელანის და დადეშანისაგან „სამოსახლო ხის სახლი, თავის ეზოთი, საკანაფოთი, კალოთი და ერთი ცხვადიში სახ-ნავი მიწა, სახელდობრ, „სგებნე დაბ"... საუკუნო საკუთრებაში. საბუთი დათარიღებულია 1885 წლის 17 თებერვლით და ეცერის მამასახლისის ამაიზ გურჩიანის ხელწერა აქვს.
მესტიის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი, 3.

8 სოფელი სვიფი (ცხუმარის თემი), მთხრობელი კონსტანტინე გელას ძე ჯაჭვლიანი, 87 წლის. სვანეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის 1967 წლის დღიური, რვ.: 2.

9 გ. ჩაჩაშვილის მასალების მიხედვით, სვანეთში, მდინარე ენგურის გაღმა მიწების დიდი ნაწილი საკანაფე ყოფილა; ავტორს აღნიშნული აქვს ისიც, რომ ლალქანა სამეურნეო ტოპონიმიკაში, სახნავ-სათესი ნაკვეთის აღმნიშვნელ ტერმინად დასტურდება. გ. ჩაჩაშვილი, ხალხური ფეიქრობა სვანეთში, ხელნაწერი.
ასეთია სურათი ჩვენ ხელთ არსებული ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვითაც.

10 ერთი ნალჯომი =400 კვ. მეტრს.

11 შინამრეწველობის მასალები, ქსოვა, ღებვა, ხელსაქმე, დასავლეთ საქარ-თველო, ქვემო სავანეთი, M. II.

– გიმბაშს ორ წილ მიწას გადაურევდა და თანაბრად თესავდა. მთესველი იმ ჭურჭელში, რომელშიაც თესლი ეყარა, კვერცხს ჩადებდა (მიმსგავსებითი მაგიის პრინციპის თანახმად), რომ ღეროს კანი ისევე ადვილად გასცლოდა, როგორც კვერცხს.

კანაფის სუსტსა და ნაზ თესლს ამოსვლა რომ არ გაძნელებოდა, ღრმად არ თესავდნენ. იგი ითესებოდა როგორც ხშირად, ასევე მეჩხრად. თუ კანაფი ხშირად იყო დათესილი, დედალი საბოჭკოე კანაფი ვითარდებოდა, ხოლო მეჩხრად დათესვის დროს – მამალი – სათესლე[12]. როდესაც კანაფის დათესვას დაამთავრებდნენ, ლ ა ჭ ა დ ი რ-ით მოფოცხავდნენ და ნათესის შუა ადგილას სწორ ან ჯვრის ფორმის მაღალ ჯოხს გააკეთებდნენ. ამით მხვნელ-მთესველი მაღალი და კარგი მოსავლის მიღებას იბედებდა და ნათესს ავი თვალისაგან იცავდა.

კანაფი ითესება როგორც ცალკე, ასევე სიმინდის თესვის ან სიმინდის ამოწვერვის დროს. სიმინდის ყანაში კანაფს მაშინ თესავდნენ, როდესაც მხოლოდ კანაფის თესლი სჭირდებოდათ, მეურნის დაკვირვებით, კანაფი მაშინ ამოდის განსაკუთრებით სწრაფად,როდესაც მიწა სველია. ერთი კვირის შემდეგ ნათესში სარეველებიც იზრდება, რომელიც დათავთავებამდე ხელით უნდა გამარგლონ. კანაფი მხოლოდ მაშინ ითოხნება, როდესაც ის სიმინდთან ერთადაა დათესილი.

მეტრნახევარი სიმაღლის კანაფს სქესი ემჩნევა; დედალს წვრილი, მაღალი და მოთეთრო ღერო აქვს, ტოტები – სუსტი და მეჩხერი, იზრდება მაღალი, აქვს თათისებრი ფოთლები, იკეთებს წვრილსა და ჩუტ ყვავილს. მამალი კანაფი ხშირი ტოტებით ხასიათდება, რომელიც დახუნძლულია ასევე წვრილყვავილებიანი „სანაყოფე ბიდირით“. მას მსხვილი და დაბალი ღერო აქვს, ზრდის დასასრულს კი - მუქი ფერის ბოჭკო და რუხი ფერის მარცვალი.

---

12 მამალ კანაფს ბიდირსაც ეძახიან, „ვიტყვით ყანაში ბიდირი მაქვსო“, გვითხრა ნაკრაში მცხოვრებმა ისმაილ ზახმიშის ძე გვარმიანმა.

კანაფი სავეგეტაციო პერიოდის ხანგრძლივობის მიხედვით სხვადასხვანაირია. დედალი კანაფი ადრე მწიფდება, მას აგვისტოს შემდეგ იღებენ, ხოლო მამალი კანაფი საგვიანო მცენარეა, რომელსაც გრძელი სავეგეტაციო პერიოდი აქვს და დათავთავების შემდეგაც მინდვრად დიდხანს რჩება. ამას ხელს უწყობს ისიც, რომ გადამწიფების შემთხვევაში მარცვალი მაგრად ზის ბუდეში, არ ცვივა და მისი დაბნევის საშიშროება არ არის. დედალ კანაფთან შედარებით მამალი კანაფი მაგარია, სქელი კანი აქვს, დამუშავების დროს მის დალბობას მეტი დრო სჭირდება, ამიტომ თოვლის მოსვლამდე იშვიათად იღებენ. დათოვლილ კანაფს ქერელი ადვილად ეცლება და მარცვალიც ბიდირიდან თავისუფლად გამოდის. ამის გამო ხშირად თოვლიანი კანაფი მიაქვთ გასახმობად. თუ თოვლი არ იყო, მაშინ კანაფს ყანაში წვიმის მოსვლამდე ტოვებდნენ, ხოლო დროულად აღებულ დედალ კანაფს მინდვრად დატოვება აღარ ესაჭიროება.

მწიფე კანაფს უმეტესად ფესვიანად იღებენ და ნაჯახით ან დანით ფესვებს დააჭრიან, ზოგი მეურნე კი კანაფის მწიფე ღეროს ჭრის, რომლის დროსაც თესლი უფრო სუფთაა და ამის გამო მისი დაფშვნაც ადვილია.

მოჭრილ კანაფს გარეთ გაფენდნენ. როდესაც შავი წინწკლები გაუჩნდებოდა და ღერო რუხ ფერს მიიღებდა, კონებად // წ ყ ა დ (ზ. სვან) // ლ ი ნ ჩ ვ ე ლ (ქვ. სვან.) შეკრავდნენ[13] და თესლის დაფანტვის თავიდან ასაცილებლად გადახურულში ტელეფაზე (ბქ) // დეფანზე (ბზ) გასახმობად ცერად მიაყუდებდნენ[14]. კანაფს ზოგი საგანგებოდ გაკეთებულ მაღალ ჯოხზე დააწყობდა, ხოლო ცუდი ამინდის დროს კერიის თავზე გადებულ ჩელტზე დაყრიდა და კვამლში ახმობდა. ასე გამშრალი თაველი ფერს იქცევდა, ხოლო მარცვალი თავის ფერს ინარჩუნებდა.

---

13 იქ სადაც მარცვალი დამწიფებას ვერ ასწრებდა, გოდორში ჩაყრიდნენ და შესახურებლად სამ დღეს დატოვებდნენ.

14 მზეზე გამშრალი კანაფი მტვრევადია, ადვილად იმსხვრევა. ამიტომ მას გადახურულში ახმობენ.

როდესაც კანაფი გახმებოდა, დაახლოებით ერთი კვირის შემდეგ, თავთავს მოაცლიდნენ, რისთვისაც იყენებდნენ ტ ა ბ ი კ ი ს // წირხ (ბზ.) // ლ ა ს მ ა ნ -ის მაგვარად (ორ ტოლ ნაწილად) მოხრილ თხილის, არყის ან მუხის ხის ნედლ წკნელს. მარცვლის გამოკრეფა ასე ხდებოდა: ერთი თაველიან კანაფს დაიკავებდა, მეორე კი თაველს „წირხს“ შორის მოაქცევდა და გამოსწევდა[15]. გარდა აღნიშნულისა, თავთავებს ხელითაც კრეფდნენ და დანითაც, რომლის დროსაც ხელზე ცხვრის ან თხის ტყავისაგან შეკერილ ხელთათმანს შ ǯ მ ბ ე რ ǯ რ // შ ǯ მ ი ბ ე რ ს (ბქვ.) // ტ ვ ე ტ ი ბ ე რ -ს (ბზ.)[16] იცვამდნენ. გამოკრეფილ თავთავს გასახმობად ტ ე ლ ე - ფ ა ზ ე გაფენდნენ და ხის კაკუტით // ლაჩაჩირით ან ფეხით ფშვნიდნენ (ლიბურგვინე[17] - „ფშვნა“, აბურგვინახ - „ფშვნიდნენ“). თავთავს ზოგჯერ ერთმანეთისაკენ მოაქცევდნენ და არყის ხის ფიჩხისაგან გაკეთებული გრძელი ცოცხით - ლ ა ნ გ ა ვ ი თ ცეხვავდნენ; თავთავის გამოფშვნა ხელითაც იცოდნენ; პირველად გამოფშვნილ კარგ მარცვლებს ცალკე ათავსებდნენ, თავთავებზე შერჩენილს კი ისევ ახმობდნენ. შემდეგ მარცვალს ორი დღე მზეზე ტოვებდნენ, ლ ა თ შ ა თ ი -თ ცხრილავდნენ და ანიავებდნენ, რომლის დროსაც კანაფის მარცვალი ერთი ჭურჭლიდან მეორეში ჩაიცლებოდა, ბიდირს ქარი წაიღებდა და რჩებოდათ კანიანი მარცვალი. როდესაც სუფთა თესლი სჭირდებათ, მას გობზე – ჯარზე დაყრიან, ხელით აურევენ და გობს დააფერდებენ. მარცვალი დახრილი გობის ერთ ბოლოში დაგროვდება, ხოლო კანი გობის ზემო მხარეს რჩება.

---

15 შდრ. ხორბლის საწყვეტი შნაკვი, გ. ჩიტაია, რაჭული სახვნელი, ენიმკის მოამბე, 1937, I; ნ. ბრეგაძე, მთის მიწათმოქმედება დასავლეთ საქართველოში, თბილისი, 1969.
16 ტელეფა – სამი მხრიდან შემოზღუდული გადახურული სათავსო.
17 შდრ. სელის წარმოებისა და მასთან დაკავშირებული საქმიანობის აღმნიშვნელი სტრაბონისეული ტერმინი „ლინურგია“. ვასახელებთ მ. ბერძნიშვილის - „ქალაქ ფაზისის ისტორიისათვის“ – მიხედვით, 1969, 43.

აღსანიშნავია, რომ სათესლე თავთავს ცეცხლზე არ ახმობდნენ, მას ხელით ფშვნიდნენ, ცხრილავდნენ, ანიავებდნენ და მშრალ ადგილას ტომრით ინახავდნენ.

ქართულ ყოფაში ცნობილია, რომ კანაფის მარცვალი ერთ წელს კარგად ინახება, ხოლო შემდეგ მას მხოლოდ ზეთის მისაღებად იყენებენ (რადგან სიძველე ზეთზე არ მოქმედებს).

კანაფის მნიშვნელობის თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა კანაფის პროდუქტის მოხმარების საკითხი. ამიტომ ამ საკითხზეც შევჩერდებით.

როგორც აღვნიშნეთ, მამალი კანაფის ნაყოფისაგან საკვები და ზეთი მზადდებოდა. ზეთის მისაღებად ოდნავ მოხალულ თესლს როდინში (ბზ)//ქვიჯში (ბქვ) // ჩუმა-ში (ქვ. სვან.) ლაცალ-ით (ხის ორხელმოსაკიდებელი სანაყი) ნაყავდნენ (ტენცოვი[18] თესლის სასრეს-საქნელ იარაღად ხელწისქვილსაც ასახელებს), საცერში (ბქვ.)//ძუჰერაში (ბზ.) გაცრიდნენ და მეორედ უფრო ღონივრად (ხშირად ნიორთან ერთად) დანაყავდნენ[19], დანაყილს ისევ გაცრიდნენ და გობზე თბილი წყლით მოზელდნენ. ზოგჯერ თესლს არ ხალავდნენ, დანაყვამდე მას ცხელი რკინით აურევდნენ, რომ გამთბარ მარცვალს ზელვის დროს ზეთი გამოეშვა[20]. როდესაც ზეთის გამოხდა დიდი რაოდენობით სჭირდებოდათ, ზემოაღნიშნული წესით მომზადებულ ფქვილს კანაფის ძაფისაგან მოქსოვილ თხელ ტომარაში ჩაყრიდნენ, თავს მოუკრავდნენ და დიდხანს სრესდნენ. ზოგი ტომარას თოკით ძელზე ჩამოკიდებდა და მას არყის ხის ორკაპა ჯოხს „წირხს" გაუკეთებდა, რომელსაც ბოლოებს შეუკრავდა და დაატრიალებდა. როდესაც გრეხის დროს „წირხი" ბოლომდე ჩავიდოდა, ზეთი გამოსული იყო და

---

18 Тенцов, დასახ. ნაშრომი.

19 მარცვალს ნივრის გარეშე ნაყავდნენ მაშინ, როდესაც მისგან გამოხდილ ზეთს სამკურნალოდ და დღესასწაულებში ხმარობდნენ.

20 შდრ. საარყე მასალის - ცომის (ვორაშ) ასადუღებლად გახურებული ქვების გამოყენების წესი სვანეთში, მ. ჩართოლანი, ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბილისი, 1961.

ქვევით დადგმულ ჭურჭელში ჩადიოდა[21]. ზეთის გამოხდის შემდეგ დარჩენილი ჩენჩო საკვებად იხმარებოდა.

კანაფის თესლი, რომელიც კვების მნიშვნელოვან პროდუქტს წარმოადგენდა, საკულტო მნიშვნელობისაც იყო. დანაყილ და შეზავებულ კანაფის თესლს ცომის სართავდ და შეჭამანდად ხმარობდნენ. კანაფისგულიანი პურები დღესასწაულებზე, ქორწილში და მიცვალებულისათვის განკუთვნილ დღეებში ერთ-ერთი ძირითადი, ტრადიციული საკვები იყო და დიდი რაოდენობით იხმარებოდა. რიტუალური პური გიმბშა̆რ ლუკვნე, ლჷგიმბა̆შ ქუთ, თესლის შეჭამანდი ქჷნაშ, საწებელი მუჯორ და სხვ. დანაყილი თესლისაგან მზადდებოდა. თესლის საკულტო მნიშვნელობაზე უნდა მიუთითებდეს ის ჩვეულება, რომელიც ლითანალის დროს სრულდებოდა. ოჯახის უფროსი ქალი ბავშვებს საჭმელად მოხალულ კანაფის თესლს დაურიგებდა და ეტყოდა „ნუ დააბნევთ კანაფს, რამდენი მარცვალიც დაგივარდებათ, ქრისტეს იმდენი ცრემლი ჩამოუვარდებაო"[22].

კანაფის ზეთს იყენებდნენ მრავალმხრივ: საკვებში შერეულს, როგორც ცხიმოვან ნივთიერებას და ხალხურ მედიცინაში – დასალევად და მალამოდ.

მაგ., კანაფის ზეთი ჩვილი ბავშვის კუჭ-ნაწლავის შეკრულობის საწინააღმდეგო საშუალება იყო.[23] იხმარებოდა მშობიარე ქალისათვის დასალევად. ზეთით მკურნალობდნენ ზოგიერთ ქალურ დაავადებას. თაფლის, ღორის მუცლის ქონისა და ზეთისაგან

---

21 ყურადღებას იპყრობს ორი ჯოხი, რომლითაც იწურებოდა შემთბარი კანაფის თესლი. „წირხი" მსგავსია იმ სასოფლო-სამეურნეო იარაღისა, რომელიც შნაკვის სახელით არის ცნობილი, შდრ. თაფლის და სარჯის დაწურვა ტომრით, ორი ჯოხის შანკო (გურია), შანკის (სამეგრ.) საშუალებით, ალ, რობაქიძე, მეფუტკრეობის ისტორიისათვის, თბილისი, 1960, გვ. 100.
22 მთხრობელი ბეჩოში სოფელ დოლასუფში მცხოვრები ქეთევან კვიციანი, 56 წლის.
23 შდრ. ლ. მოლოდინი, ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, თბილისი, 1963, გვ. .60.

შემზადებულ საჭმელს ლ გ ჰ ნ ე -ს რძენაკლულ ბავშვებს და ქალებს აჭმევდნენ[24].

ზეთით შემზადებულ მალამოს ხმარობდნენ სიდამწვრის და მუწუკების განსაკურნავად; ზეთი ყურის ტკივილის და ძვალ-სახსრით დაავადებულთა წამალი იყო.

საყურადღებოა კანაფის ზეთის გამოყენება ქვის დამუშავების ტექნიკაში; ჩვენი მასალით ირკვევა, რომ წისქვილის და ქვის როდინების გულის ამოღება ზეთის საშუალებით ხდებოდა. ქვას გაუკეთებდნენ პატარა ღრმულს, დაასხამდნენ ზეთს, რომელიც გაჟონავდა და ქვა ადვილი ამოსაკაფავი გახდებოდა[25].

ყოფაში ზეთის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას გამოავლენს ზეთჰრის - (სტუმარ-მასპინძლობის) ჩვეულება, რომელიც ბოლო დრომდე იყო შემორჩენილი.

მაგ., ძველად სვანეთში მდიდარი ოჯახი შემოდგომის ერთ დღეს აირჩევდა და ნათესავ–მოკეთეებს, მეზობლებს მოიწვევდა. გარდა მოწვეულებისა ზეთარის გადამხდელთან მიდიოდა ყველა მსურველი. შეკრების მიზანი იყო სიმდიდრის - ხვავისა და ბარაქის ჩვენება. მოსულებს უმასპინძლდებოდნენ ყველანაირი საკლავით, რომელიც, გადმოცემის მიხედვით, თორმეტ-თორმეტი უნდა ყოფილიყო (საკლავი ერთად უნდა დაეკლათ და სისხლი საგანგებოდ გაკეთებულ ორმოში ჩაეღვარათ). ამ დღეს ღარით უნდა გადმოსულიყო ნ ა თ ა ვ ე დ ი ა რ ა ყ ი და კ ა ნ ა ფ ი ს ზ ე თ ი, რომლის ჭაშნიკი ყველას უნდა გაესინჯა. აღსანიშნავია ისიც, რომ ზეთწასმული რიტუალური პური - ლ ე მ ზ ი რ ა ლ წარმოადგენდა

24 ქვემო სვანეთში ამ საკვებს ც ი ლ ი ო ნ ს ეძახდნენ და მას მხოლოდ რძენაკლულ ქალებს „აჭმევდნენ; შდრ. ალ. რობაქიძე, დასახ, ნაშრომი, 122; გ. ჩაჩაშვილის მასალების მიხედვით, ლ გ ჰ ნ ე საყმაწვილოს წამალი იყო, რომელიც დამატებითი საკვების სახით ეძლეოდა ჩვილ ბავშვს. ჩვენი მასალის მიხედვით, კანაფის ზეთისაგან დამზადებულ საყმაწვილოს წამალს ლჰ̈ჰნე არ ერქვა.

25 მთხრობელი ბეჩოში სოფელ დოლასუფში მცხოვრები ქეთევან კვიციანი, 56 წლის, 1968 წლის სვანეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურიდან.

აუცილებელ საჭმელს, რომლის გარეშე სუფრასთან კაცი არ დაჯდებოდა[26].

სვანეთში ზეთი რელიგიურ რიტუალთა შესრულების დროს ბოლო დრომდე მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა. იგი დღე-სასწაულებში, დაბადება-გარდაცვალებისა და წინაპრის კულტთან დაკავშირებულ წეს-ჩვეულებათა უცილობელი ელემენტი იყო.

მაგ., მიცვალებულთა სულების გასტუმრების ცერემონიალის შესრულებისას ზეთს დიდი გამოყენება ჰქონდა.

საგულისხმოა ოჯახის უფროსის მიერ ნათქვამი შესანდობარი:

„შეგინდოთ, ქრისტე ღმერთს შევედრებოდეთ,
ქრისტეს სუფრა გაშლილი იყოს,
ზეთით წვიმდეს, ბამბით თოვდეს
აქ არის თქვენი სულეთიო[27].

ამგვარად, სვანეთში ზეთის გამოყენების შესახებ არსებული მასალები უფლებას გვაძლევს, ვთქვათ, რომ იგი საოჯახო მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად არ მზადდებოდა როგორც სამართლიანად აღნიშნავს ლ. მოლოდინი, ზეთი საქართველოში ცხიმს ვერ ცვლიდა[28], იგი ერთჯერადი მოთხოვნილებისათვის იწარმოებოდა.

---

26 მთხრობელი ბეჩოში, სოფელ დილასუფში მცხოვრები რაჟდენ ასლანის ძე ავალიანი. მისივე გადმოცემით, ზემო სვანეთში ზეთӑრ, ჩვენთვის ხელმისაწვდომი დროის განმავლობაში, რამდენიმე ოჯახს გადაუხდია: ლატალში - ესავ ივეჩიანს, ეცერში – ყარიბ სუბელიანს, ადიშში - ზურაბ და ასლან ავალიანებს, ცხუმარში-- გიორგი ქალდანს და სხვ.
თუმცა ეს ცნობა ზეთის მნიშვნელობაზე მიუთითებს, მაგრამ ყურადღებას იპყრობს ისიც, რომ სახელწოდება ზეთӑრ ამ დროისათვის ალბათ მარტო ზეთის აღმნიშვნელად არ იხმარებოდა, არამედ საერთოდ სიმდიდრის – სიმსუყის გამომხატველი იყო - რა მიზანსაც ეს დღესასწაული ემსახურებოდა.
27 ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, VI, თბილისი, 1953, 276-278.
აღნიშნულ შესანდობარს მეტ-ნაკლებად შეესაბამება სვანეთში მიღებული გამოთქმა ზ ე თ შ კ უ ჩ ხ ე – ზეთი წვიმს. მაისის წვიმა მიჩნეული იყო, როგორც ყოველგვარი სამეურნეო საქმიანობისათვის სასარგებლო წვიმა.
28 ლ. მოლოდინი, ქართველი ხალხის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, 1963.

კანაფის მნიშვნელობა მისი ღეროს გამოყენებაშიც აისახა. მივუბრუნდეთ ეთნოგრაფიულ მასალას.

ქერელის მისაღებად ჩრდილში „ნოტიო ჰაერზე“ შენახულ კონებად შეკრულ კანაფს გახსნიან და დასალბობად გარეთ გამოფენენ. სისველე ხელს უწყობს კანის წებოვნების დაშლას, რომლის საშუალებითაც ქერელის ერთმანეთზე გადაბმა უფრო ადვილად ხდება: დალბობილი კანაფი „აფართფაშდება“, რომელსაც თავს გადაუტეხავენ ან ცერის ფრჩხილით ჩაჭრიან და ქერელს აძენძავენ, რის შემდეგ ღეროს ყოველი მხრიდან ქერელს აცლიან, რასაც ქ ა ნ ა ლ ი ტ მ ე (ბზ) // ქ ა ნ ა ლიჯდი (ბქვ.) // ქ ა ნ ა ლ ი ტ მ გ რ ი (ქვ. სვან.) ჰქვია. დაძენძილ კანაფს ჭ ყ ა ვ ა რ ა დ მოახვევდნენ და საჭიროების დროს თოკს დაგრეხდნენ.

ეს საქმიანობა ძირითადად მაისის თვეში ხდება, რადგან მაისის წვიმას განსაკუთრებულ თვისებებს მიაწერენ და კანაფის დასალბობ კარგ საშუალებად მიიჩნევენ.

თოკი იგრიხებოდა როგორც მამალი, ასევე დედალი კანაფის ქერელისაგან. დედალი კანაფისაგან დამზადებული თოკი კარგ „ნახელავად“ იყო მიჩნეული და მეტად ფასობდა.

თოკს // თაკვ-ს მეურნეობაში დიდი გამოყენება ჰქონდა. მარტო მარხილის გამართვისათვის 44 ლანტიში თოკი იყო საჭირო. მარხილს სიგანეზე 3 თოკი სჭირდება, თვითეულის სიგრძე 8 ლანტიშია, სულ 24 ლანტიში, სიგრძეზე კი ორი ან ერთი ათლანტიშიანი თოკი იხმარება, სიგანეზე გასაკეთებელ თოკს ლ ა ტ ა ფ (ზსვან.) // ლ უ ტ ფ ი (ქვ. სვან.) ჰქვია, სიგრძეზე გასაკეთებელს ლ ა კ ა ჩ (ზსვ.) // ლ ე კ ჩ ი (ქვ. სვან.)[29].

29 „პურის, ქერის და სხვა ახლო მანძილიდან მოსაზიდად საჭიროა სამი ბაწარი – თითო სამი „ჭალ“ - მხარი, რომელიც მარხილს მხოლოდ სიგანეზე შემოეჭირება. ამ ბაწარს ეძახიან „ლუტფი“-ს. მეორე ბაწარი, რომელიც მარხილს სიგრძეზე გადაეჭირება, უნდა იყოს უფრო გრძელი, 4 ან 5 – „ჭალ“ და ეძახიან „ლეკჩი“ – ცერზე. როდესაც შორი მანძილიდან ეზიდებიან, მაგ., თივას – მთიდან, მაშინ „ლეტფი უნდა იყოს 4 ან 5 სიმაგრისათვის. ლეკჩი კი მუდამ ერთია“. შინამრეწველობის მასალები ქსოვა, ღებვა, ხელსაქმე, დასავლეთ

თოკი საჭირო იყო პირუტყვის დასაბმელად: ძროხა, ხარი, ცხენი და ხბო ერთი წლის შემდეგ ზამთარში დაბმული უნდა ყოფილიყო. შედარებით უფრო წვრილად დაგრეხილი თოკი ნესკორ იხმარებოდა სამგზავროდ პატარა საპალნისათვის, კლდეზე ასასვლელად და ერთმანეთის გადასაყვანად[30].

დედალ კანაფს, რომელსაც მაგარი და კარგი ძაფის დასამზადებლად იყენებდნენ, მკვიდრი ადგილი ეკავა საოჯახო ყოფაში. დედალი კანაფი აბრეშუმივით ნაზი იყო, კარგი დასამუშავებელი — „სახელავი" და მისგან ძირითადად ორი სახის ძაფი ირთვებოდა[31]. ნ ე ც ი ნ ქ ი პ (ქვ. სვან.) // ნ ე წ უ დ ქ ი პ (ბქვ.) — კარგ ნახელავად მიჩნეული ყველაზე დაწმენდილი წვრილად დართული ძაფი და მ ე გ რ ე ქ ი პ - მსხვილი ძაფი.

მსხვილი ძაფისაგან მზადდებოდა უხეში ტილო, რომელიც ორი სახის იყო: მტკიცე და მეჩხერად ნაქსოვი. მეჩხერად მოქსოვილი ტილო იხმარებოდა მარცვლის სარეცხი ჭურჭლის ლ ა ხ ლ ა[32] (ბზ.) // ლ ა შ ყ ვ დ ა რ (ბქვ.) // ს ა კ -ის (ქვ. სვან.) „ამოსაპერანგებლად". მტკიცე ტილოსაგან იკერებოდა მამაკაცის შარვალი ქ - ჰ მ ე ა რ შ ჾ ი ლ (ბქვ), რომელსაც განსაკუთრებით ხმარობდნენ ზაფხულში მკის დროს, მკაში სატარებელი წინსაფარი, მიცვალებულისათვის განკუთვნილი სუდარა - ფ ი ლ (ბქვ.) და ტომარა.

წვრილად დართული ძაფისაგან იქსოვებოდა რბილი ტილო, რომლისაგანაც იკერებოდა: ნალისპირი, ზეწარი, დასაწოლი

საქართველო M_{n}.

30 ცნობა მომაწოდა ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა ალ. ჩარკვიანმა.

31 წმინდა ძაფის მისაღებად საჭიროა პატარა თითისტარი „წერი", რომელსაც ქვემოთ გაკეთებული აქვს ქვის მრგვალი „ჩ ე რ შ ტ ა", ხოლო თუ რთავენ მსხვილ ძაფს, მაგ., „საკ"-ისათვის, რომელშიც მარცვალი ირეცხება, მაშინ მაღალი თითისტარი „ლეშგვრ"-ი იხმარება. შინამრეწველობის მასალები, ქვ. სვანეთი, ქსოვა ღებვა, ხელსაქმე M_{n}.

32 სვანეთში კანაფის სადა პირსახოცებია ცნობილი, გვხვდება აგრეთვე ფოჩიანი და ზოლიანი პირსახოცებიც. ზოლი ზოგჯერ ქსოვილის ფერისა ყოფილა, დადასტურებულია წითელი განივზოლიანი პირსახოცებიც. გ. ჩაჩაშვილი, ორნამენტი სელის ქსოვილზე, თბილისი, 1964.

ნაბდის საპირე, პირსახოცი[33], ჭურჭლის ტილო – ლ ა კ ვ ც ა̈ ნ ჷ̈ რ; ამავე ქსოვილისა იყო მამაკაცის პერანგი ფატან, შიგნითა ნიფხავი ს გ ჷ̈ მ ე ა რ შ ჳ ი ლ[34] და ქ ა ლ ი ს ს ა კ ა ბ ე. სუფთა ტილო გამოკერებული ჰქონდა თაფლისა და რძის საწურს – ლანვდაარ-ს და ხის მოწნულ საწყაოებს კვიდოლსა და ლ ა ლ ა შ ს.

ტანსაცმლის ქსოვილს შავად, მწვანედ და წითლად ღებავდნენ. მწვანე ფერს ქვემო სვანეთში წყლის პირზე გავრცელებული მცენარის დ ა ვ ე ლ ა ლ ქ ა ნ ა-საგან ღებულობდნენ, შავს კი ნიგვზის კანისაგან ამზადებდნენ. იკერავდნენ მონაოჭებულ და ბოლო განიერ კაბებს[35]. შავად შეღებილ ქსოვილს მიცვალებულის სუდარადაც ხმარობდნენ.

შინამრეწველობის მასალებში კანაფის ქსოვილის შესახებ ვკითხულობთ ...„დაგვერგვილი იყო, წკენის ნაწნავი გეგონებოდა კაცს. კისერი ჩაცვეთილი ჰქონდათ იმისი ხეხვით. რომ გადაგეწია ვერ გადადრეკდი ისე იყო გაშეშებული. ამისი კაბა და კაბის ზედა წელი თავისათ იცოდნენ, მახსომს „ზეხა მოლაზონს რომ ეცვა შენაღებავი იყო „წერის" ფერათ (ნიგვზის კანით იყო დაწერილი)"[36].

ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით, საოჯახო მეურნეობაში ძველთაგან ხმარებაში იყო ნაირი სახის კანაფის ძაფი.

კანაფის წვრილად დართული ძაფით – ნ ე ო ნ ი თ იკერებოდა ქალამანი. კანაფის მსხვილი ძაფი ლ'აბარი იხმარებოდა ქალამნის შესაკრავად. კანაფის სამტოტად დაგრეხილ ძაფს ნ ე ს კ ო რ-ს // ლ ე ს კ ო რ-ს, რომელიც გამდნარ ცვილში[37] იყო ამოვლებული, იყენებდნენ ბანდულების გასაბანდად და მ შ ვ ი ლ დ - ი ს რ ი ს ლარისათვის, ამასთანავე, წვრილად დართული კანაფის ძაფისაგან

---

33 ტომარა და „ლახლა" მამალი კანაფის ძაფისაგანაც მზადდებოდა.
34 შდრ. მ. მუსერიძის და ნ. ჩიმაკაძის დასახ. ნაშრომი.
35 გ. ჩაჩაშვილი, ხალხური ფეიქრობა სვანეთში, ხელნაწერი.
36 შინამრეწველობის მასალები, ქვემო სვანეთი, ქსოვა, ღებვა, ხელსაქმე. Mი.
37 ი. ფალიანი, სვანური სპორტული თამაშობანი, ხელნაწერი ინახება საქ. სსრ ფიზკულტურის ინსტიტუტში, ვასახელებ ალ. რობაქიძის დასახელებული ნაშრომის მიხედვით, 131.

იქსოვებოდა თევზის საჭერი ბ ა დ ე //ბ ა დ (სვან.). მსხვილი ძაფი კი განათებისათვის – სანთლის გულად იყო გამოყენებული.

საოჯახო ყოფაში კანაფის სამეურნეო დანიშნულების გამოვლენის საშუალებას გვაძლევს აგრეთვე ჰ ა ს შ ვ ა რ ო ბ ი ს ჩვეულება.

ნათლიღებას – გ ა ნ ც ხ დ ა̄ ბ -ს[38] ჰ ა ს ჷ ი შ -ი[39] მოდიოდა თავის დედ-მამის ოჯახში ერთი ან რამდენიმე დღით (რადგან, წესის მიხედვით, არც ერთი ლხინი ქალიშვილს არ უნდა ასცდეს). წასვლის დროს გათხოვილ ქალიშვილს უნდა მიეღო სხვა საჩუქრებთან ერთად ორი-სამი კონა კანაფი. ქალიშვილის სიკვდილის შემდეგ ეს უფლება გადადიოდა ქმარსა და შვილებზე. ლ ა მ ჷ ა რ ი -ს[40] ამ სავალდებულო გამოსაღებს ქ ა ნ ა ს ა ხ – კანაფის ბეგარა[41] ერქვა.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, განსაკუთრებული ინტერესის შემცველია რელიგიურ ყოფაში შემონახული კანაფის ლ ე ლ ტ ვ ი - რ ა დ შეწირვის წესი. რადგან ამ ჩვეულებისათვის ყურადღება არავის მიუქცევია და ამის გამო სხვა მასალა არ მოგვეპოვება, იძულებული ვართ ჩვენი მასალით დავკმაყოფილდეთ.

ხალხში დაცული გადმოცემის თანახმად, სოფელ ლ ა̈ ჰ ი ლ შ ი (ლატალის თემი, ზემო სვანეთი) კვანჭიანების ერთ-ერთ სამხუბს[42] აბრამშას საშვილიშვილოდ თა̄რგნგზელის[43] მიერ კანაფის ბეგარა ჰქონია დადებული. ეს წეს-ჩვეულება შემდეგნაირად გადმოგვცეს.

---

38 განცხდა̄ბ (6 იანვ.) „განცხადება“, წყალკურთხევა.
39 ჰასჷიში გათხოვილი ქალი ოჯახისა და გვარისათვის.
40 ლამჷარი - მამულეთი, გათხოვილი ქალისათვის მამის სახლი.
41 სოფელი ლადრერი (ეცერის თემი), მთხრობელი მურზა ბათურის ძე პაკელიანხი (98 წლის.) 1968 წლის სვანეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიურიდან. შდრ. სები გულედანი, ძველი ადათ-ჩვეულებანი ზემო სვანეთში, ხელნაწერი ინახება მესტიის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმში.
42 საძმო.
43 მთავარანგელოზი - თა̄რგნგზელი ვაჟიშვილების მომცემი და მფარველი ღვთაება იყო, მას აგრეთვე თავის ტკივილის საწინააღმდეგოდ ევედრებოდნენ. ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალიწლის ციკლი, ტფილისი, 1939, 65.

აბრამშას წინაპარს – მღვდელს მარხვის დროს გამოცხადებია თა̄რგნგზელი და შეუძახნია - ჩამოდი ჩემთანო; მღვდელს ღმერთი ვერ უცვნია და უთქვამს

შენ თვითონ ამობრძანდიო. განაწყენებულ თა̄რგნგზელს მღვდლის სამხუბისათვის საშვილიშვილოდ თავის ტკივილი გადაუწყვეტია. როდესაც მღვდელს გაუგია, რომ სტუმარი თა̄რგნგზელი იყო, მისულა მასთან და შეხვეწნია, მაპატიე ჩემი უმეცრებაო. თა̄რგნგზელს უპატიებია, მაგრამ სამხუბი ლელტვირით[44] დაუბეგრია, და იმის შემდეგ აბრამშას სამხუბი უფლიშის (ახალი კვირის) ახალი მთვარის პირველ ორშაბათს ლელტვერისაგან გაკეთებულ კანაფის გორგლებს კ უ კ უ̂ - ს[45] სწირავდა.

ამ შესაწირავის რეალური არსებობა დავამოწმეთ 1967-68 წელს სვანეთში მუშაობის დროს. გორგლები დღესაც ინახება ლატალში მთავარანგელოზის სახელობის ეკლესიაში.

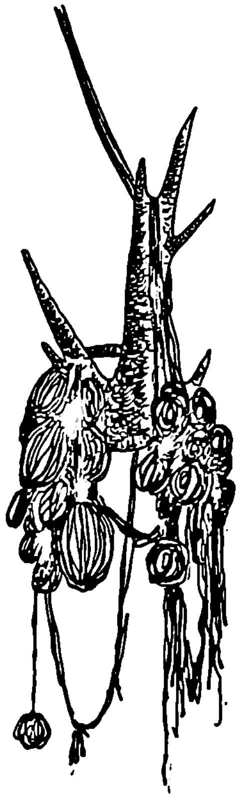

სვანეთი. ლატალი.
შეწირული კანაფის კვიკვი

44 ლეტვრე სანთელია, ლიტვრე სინათლის ანთებას ნიშნავს, ამნთებს მულტვრე ჰქვია. ლელტვერის შემწირველი მულტვერია, აბრამშა მულტვერი იყო. ლანტვარა̄ლ-ი ჰქვია იმ ნივთს, რომელზედაც ანთებდნენ კვარს ლამტა̄რა̄ლ - საკვარეს ნიშნავს.
45 კანაფს ლელტვერისათვის ოჯახის სუფთად ყოფნის დროს თესავდნენ, მისი მოვლა და მოსავლის აღება-დაბინავებაც მხოლოდ მაშინ შეიძლებოდა, როდესაც ოჯახში უწმინდური ქალი არ იყო. „ლელტვერისათვის კანაფი ცალკე ინახებოდა, რომლის „გამოხდა“ - ქერელის დამუშავება და დართვა მამაკაცს ევალებოდა.
შდრ. ვ. ბარდაველიძე, სვან. ხალხურ დღეობათა კალენდარი, 1, ახალიწლის ციკლი, ტფილისი, 1939, 67.

მთავარანგელოზის სახელობის დღეობაზე ორშაბათ დილით აბრამშას ოჯახში ყველა ადრე ადგებოდა, უფროსი მანდილოსანი ხოშა ზურპლ, ან მერბიელ-ი ლემზირებს გამოაცხობდა, რიტუალის მთავარი შემსრულებელი სახლის უფროსი კაცი – ხოშამპრე ანუ ქორჲ მახჳ-ში კანაფს მსხვილად დართავდა და თავის სიგრძე ძაფისაგან კუკჳ-ს გააკეთებდა, თპრგნგზელისათვის სამ დიდ სანთელს ჩამოქნიდა, ზედაშეს აიღებდა და დაილოცებოდა, ღმერთს დახმარებას შესთხოვდა. მერე 12 ლემზირს, ზედაშეს, სამ სანთელს, კუკჳ-ს და ნატუსუნ-ს[46] ლალაში ჩააწყობდა და სალოცავში წაიღებდა. უფროსი მამაკაცი ეკლესიაში ლოცვას წარმოთქვამდა, სამ სანთელს აანთებდა და იქ მყოფ მამაკაცებს ლემზირებით და არყით გაუმასპინძლდებოდა, შეწირული კანაფის გორგლებს ეკლესიაში ჩხაზე დაკიდებდა და საჭიროების დროს ხმარობდა (მისგან სანთლის გულს ამზადებდა), როგორც „მულტვერის« ოჯახი, ასევე კვანჭიანების სხვა სამხუბის და სხვა გვარის ხალხი, რომელიც ამ ეკლესიაში ლოცულობდა. კუკჳ-ს გამოყენება იმ სანთლისათვის, რომელიც მიცვალებულის სახელზე კეთდებოდა, აკრძალული იყო.

როგორც ამ ლეგენდარული თხრობიდან ჩანს, აბრამშას სამხუბის წევრები განსაკუთრებულ ძალას მიაწერდნენ მრგვალი ფორმის კანაფის გორგალს - კუკჳ-ს, რომელთა შეწირვით თპრგნგზელის გული უნდა მოეგოთ და საძმო თავის ტკივილისაგან ეხსნათ.

რით უნდა აიხსნას ამ გრძელი და მრგვლად მოხვეული კანაფის მნიშვნელობა?

ამ კითხვაზე პასუხის მისაღებად უპირველეს ყოვლისა უნდა გავითვალისწინოთ კანაფთან და სელთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები და საწესო მოქმედებანი.

---

46 საკმეველი.

ანალოგიური წესის არსებობა მხოლოდ მეგრულ ხალხურ წარმართულ სალოცავში „კიანობა" // „კეენობა" დღეს არის დამოწმებული, სადაც ქალი „ლანდად" ამოხვეულ სელის ძაფს მიიტანდა, რომელსაც სპეციალურად გამოყოფილი პირი დაწვავდა და მისი ალის მიმართულების მიხედვით მისნობდა მომავალი წლის ავ-კარგზე და ხალხის ბედ-იღბალზე[47].

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სვანეთში ისევე, როგორც დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეში მიცვალებულისათვის სელისა და კანაფის სუდარა იხმარებოდა. ზოგიერთი სვანური მასალის მიხედვით, სუდარას თაფლის სანთელში ავლებდნენ. დ. მარგიანის ცნობით, ეს წესი უშგულში იცოდნენ, რადგან იქ მიცვალებულს აკლდამაში ჭურჭლის გარეშე მარხავდნენ[48].

გურული მასალების მიხედვით, მიცვალებულის სულისათვის საჭირო იყო ცხედრის შინ მოქსოვილი სელის უხეშ ტილოში გახვევა[49].

ი. გიულდენშტედტის ცნობით, იმერეთში მიცვალებულისათვის გასანთლული ტილო იხმარებოდა[50].

ასე იყო ალბათ ძველად; ვანის, ქობულეთის და დაბლა გომის (V-IV-III საუკ. ძვ. წ.)[51] სამარხებში ნანახი სელის ქსოვილის ნაშთები შესაძლებელია, აღნიშნულ ვითარებაზე მიუთითებდეს.

რელიგიის ისტორიაში ცნობილია, რომ მიწათმოქმედი ხალხი საკულტო ცერემონიალის შესრულების დროს მცენარეულის ძაფისაგან დამზადებულ ქსოვილს ატარებდა[52].

---

47 ნ. რეხვიაშვილი, ჭარობა სამეგრელოში, თედო სახოკიას კრებული. 1969, 137.
48 Д. Маргиани, Свания (некоторые черты быта). Сборник мат. для описания местностей и племен Кавказа, вып. X, Тифлис, 1890, 78; ც. ბეზარაშვილი, სვანი ქალის სამოსი, სვანეთის ეთნოგრ. შესწავლისათვის, 1970, 18-185.
49 Мамаладзе, Народные обычаи и поверья гурийцев. СМОМПК, ИП, 1893, 77. ა. წულაძე, ეთნოგრაფიული გურია, 1971, 170.
50 გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში, ტომი პირველი, გერმანული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა, თბ., 1962, 151.
51 საქართველოს არქეოლოგია, თბილისი, 1959, 248-249; Г. Лорткипанидзе, К истории древней Колхиды, 1970, Тбилиси, 50-51.
52 Г. Чурсин, Очерки по этнографии Кавказа, Тифлис, 1913, გვ. 14.

ამ საკითხებს ეხმაურება ჩვენს ეთნოგრაფიულ ყოფაში დაცული ჩვეულება სასულიერო პირთათვის სელისა და კანაფის საცვლებისა და ტანსაცმლის ტარების შესახებ[53].

ჰეროდოტეს მიხედვით, ეგვიპტეში შალის ქსოვილში ჩაცმულები ტაძარში ვერ შევიდოდნენ და ვერც მიცვალებულს დამარხავდნენ შალის ტანსაცმლით (Herod, II, 81).

ანალოგიური ვითარება სხვა რელიგიებშიაც შეინიშნება. ებრაელთა წარმოდგენით, „...სარწმუნოების თვალსაზრისით სელის ქსოვილებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. მღვდლებს ნება არ ჰქონდათ მატყლის ქსოვილის ჩაცმისა და სელის ქსოვილით იმოსებოდნენ".

ებრაულ დაბადების ქართულ თარგმანებში სამოსელი სელისა არის მოხსენებული: მაგ., ლევიტელთა 16_4-ში ნათქვამია: „სამოსელი სელისა განწმედილი შეიმოსოს და ნიფხავი სელისა იყოს სხეულსა მისსა და სარტყელი სელისაჲ შეირტყას და ვარშამანგი სელისა დაიბუროს"-ო[54].

ზემო აღნიშნულთან ერთად მხედველობაში მისაღებია, რომ კანაფისგულიან რიტუალურ პურს, კანაფის ზეთს, კანაფის ძაფის სანთელს და სხვა აქსესუარებსაც საკულტო მნიშვნელობა ჰქონდა.

მოტანილი მასალების საფუძველზე ბუნებრივია ვიფიქროთ, რომ რელიგიურ წეს-ჩვეულებათა შესრულების დროს კანაფისა და მისი პროდუქტის ჭამისა და მოხმარების აუცილებლობა ალბათ ის რელიგიური აქტი იყო, რომელიც მცენარეულის ღვთაებასთან ზიარებას გულისხმობდა[55].

---

53 იმ დროს, როდესაც სვანი მანდილოსნები ფაბრიკული ქსოვილით იმოსებოდნენ, აღსანიშნავია, რომ მონაზვნები კანაფის ქსოვილისაგან შეკერილ კაბას ატარებდნენ. შინამრეწველობის მასალები, ქსოვა, ღებვა, ხელსაქმე, დას. საქართველო, M_{12}.

54 ვასახელებ ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის. III-IV, 1962, 161.

55 ვ. ბარდაველიძე, ქართ, უძვ. სარწ. ისტორიიდან,. (ღვთაება ბარბარ-ბაბარ), 1941, 100-102.

საინტერესო ჩანს აფხაზეთში ნ. ჯანაშიას მიერ დამოწმებული სელის მოსავლის აღების შემდეგ სელის სულის „კვიკვინ"-ისადმი ქალის მიერ მრგვალი კვერების შეწირვის წესი[56].

ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ კვიკვინ// კუკუნის ეპითეტით, როგორც ჩანს, წარმოდგენილია ღვთაებრივი არსება, რომლისადმი მიმართული სარიტუალო წესების შესრულებით ადამიანი ცდილობდა მისი გულის მოგებას და დამორჩილებას.

ეპითეტი კუკუნ თავისი აგებულებით სვანურ კუკჾ-ს ჰგავს. ეს ტერმინი კი სხვა არაფერია თუ არა სიმრგვალის აღმნიშვნელი ცნება, შდრ. მეგრული ჴვიკვი, სვანური კუკჾ, აფხაზური კუკუნ; მაშასადამე კუკუნ, კუკჾ და კვიკვი შეიძლება ერთი და იმავე ცნების გამომხატველი იყოს. აღსანიშნავია, რომ ეს ორი (სვანურ-აფხაზური) სახელწოდება არსებითად ერთი მოვლენის აღმნიშვნელი ტერმინის ორი სახესხვაობაა.

ისმის კითხვა, რატომ უნდა რქმეოდა კუკუნ-ს ალბათ მცენარეულის მფარველ ღვთაებას მეგრულ კვიკვი-დან ნაწარმოები სახელი?

ამ ცნებათა ბუნების და გენეზისის დადგენა მხოლოდ მათთან დაკავშირებულ რწმენა-წარმოდგენათა საშუალებით შეუძლებელია. რადგან, როგორც სვანურ, ასევე აფხაზურ მასალაში კუკუნ-ის მითოლოგიური მხარე შედარებით წაშლილია, არც მარტო ეთნოგრაფიულ და ეტიმოლოგიურ გააზრიანებაზე დამყარება შეიძლება, რადგან აფხაზებსა და სვანებში მსგავსი ტერმინის არსებობა ტომობრივ-ენობრივი კუთვნილების საკითხსაც სვამს. უნდა გაირკვეს, არსებობს თუ არა მსგავსი სახელები ქართველებში და კავკასიის ხალხების ენებში. ეს კვლევა კი დღესდღეობით

---

56 Н. Джанашия, Абхазский культ н быт, ХВ, т. V, Вып. III, 1917, 160; ეთნოგრაფ შალვა ინალ-იფას ცნობით, სელის „სულს" კუკუნ-ი ჰქვია.

ჩვენი ცოდნისა და წინამდებარე ნაშრომის ჩარჩოებსცილდება და მომავლის საქმეა.

როგორც ვხედავთ, კანაფს და მის ნაყოფს დიდი სამეურნეო და საკულტო მნიშვნელობა ჰქონდა.

სვანეთში ნატურალური მეურნეობის პირობებში კანაფის ნათესებს საკმაოდ დიდი ფართობი ეკავა და შინამოხმარების საგანს წარმოადგენდა; საკუთარ მოთხოვნილებას გადარჩენილი კანაფი კი ადგილობრივ ბაზარზე გაცვლის ან ყიდვა-გაყიდვის საგანი იყო. მაგ., ადიშის 6 სალოცავს კანაფის თესვა სოფლის მიწებზე აკრძალული ჰქონდა, ამიტომ ისინი კანაფს მეზობელი თემებიდან ყიდულობდნენ ან გაცვლის წესით იძენდნენ. ასევე მეზობელ თემში ყიდულობდა ან ცვლიდა კანაფს მოუსავლიანი (დასეტყვილი) სოფელი.

XV საუკუნეში კანაფის მეურნეობას იმდენად განვითარებული და ფართო ხასიათი ჰქონია, რომ მის ნაწარმზე გამოსაღებიც კი დაწესებულა.

XV საუკუნის მეორე მეოთხედით არის დათარიღებული საყმო გამოსაღების ის აქტი (იურიდიული დოკუმენტი), რომელსაც ანონიმი მწერალი დაწერილს უწოდებს და აზნაურ ჯაფარიძესა და გლეხ მუტვილიანს შორის საყმო გამოსაღებს ასახავს.

მოტანილი საბუთი ასეთია.

„დრო: მე-15 საუკუნის მეორე მეოთხედი მდივან-მწიგნობარი: ანონიმი, მწერალი, რომელსაც ეკუთვნის (აქტი # 22) (ქურდიანთა საქმის გამო).

„ღმერთისა დიდისა თავსდებობითა და შუამდგომლობითა დაგიწერეთ ესე წიგნი ჩუენ მჯაფარიანმან ქედდიშს მუტვილიანსა და მის შვილებსა ამა პირსა ზედა, რომე ერთი ცხუვარი ბეგარა

ერთი მგზავრობაჲ საჯამაგიროს იყოს, ერთი ხამი[57], სამი ნადობა, უკუნისამდე[58].

უნდა ვიგულისხმოთ, რომ თუ სვანეთის ამ ნაწილში (ბალს ზემო სვანეთი, სადაც ბატონყმობა შედარებით სუსტად იყო განვითარებული) კანაფის ნაწარმი – ხამი გადასახადის ერთ-ერთ სახეობას შეადგენდა, ცხადია, რომ ბალსქვემო და ქვემო სვანეთში კანაფის ნაწარმზე გადასახადი უეჭველად იარსებებდა.

გვიან, XIX საუკ-ის I ნახევრიდან სვანეთში კანაფის მეურნეობა ოჯახური წარმოების ფორმიდან თანდათან სასაქონლო ხასიათს ღებულობდა.

ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით ირკვევა, რომ XIX საუკუნეში, მეზობელ მხარეებთან სავაჭრო ურთიერთობის და გაცვლა-გამოცვლის დროს, სვანეთი სხვა სახის შინამრეწველობის საგნებთან ერთად კანაფის ნაწარმსაც იყენებდა.

თვალსაჩინოებისათვის შინამრეწველობის მასალას გავითვალისწინებთ, სადაც აღნიშნულია, რომ „ხონის ბაზარზე მუდამ იყიდებოდა (სვანეთიდან ჩამოტანილი) კანაფის ნართის ქსოვილები: „პირსახოცები, „საწყლეები", ტომრები და სხვა[59]". ამ სახით გაჰქონდათ კანაფი ცაგერის და სენაკის ბაზარზეც[60].

მიუხედავად ზემოაღნიშნული ვითარებისა, კანაფი და მისი პროდუქტი ძირითადად ნატურალური მეურნეობის ფარგლებში რჩებოდა. აღსანიშნავია, რომ ქვემო სვანეთი კანაფს საბატონო

---

57 რა თქმა უნდა ტერმინი ხამი ძირითადად ბამბის შინდართულ მსხვილ ქსოვილს გულისხმობდა. მაგრამ რადგან სვანეთში ბამბას კანაფი ცვლიდა, სავარაუდებელია, რომ აღნიშნული ხამის გამოსაღები კანაფის ქსოვილის გამოსაღები იყოს.

58 პ. ინგოროყვა, სვანეთის საისტორიო ძეგლები ნაკვეთი მეორე. ტექსტები, თბილისი, 1941, 16. ამ საბუთის მითითებისათვის მადლობას ვუხდით ისტორიკოს გ. გასვიანს.

59 შინამრეწველობის მასალები, ქსოვა-ღებვა, ხელსაქმე, დასავლეთ საქართველო, MII.

60 ჯ. რუხაძე, 1968 წლის სვანეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის დღიური. რვ. 1-2.

გადასახადის დასაფარავადაც აწარმოებდა[61]. დადიანის მიერ შეწირული გადასახადი – „დადიანა ბეგჲრ" ლაშხეთის თემისათვის გულისხმობდა: ხორცს, 10-15 კგ სანთელს, ზომით 4-5 მ*წდ (მკლავ) სგურს (მოქსოვილ კანაფს)[62] და სხვ.

XIX საუკუნის ბოლოს კანაფის ტრადიციულმა მეურნეობამ საგრძნობი ცვლილება განიცადა, მთაში სავაჭრო კაპიტალის შეჭრას[63] და მზა პროდუქციის გაჩენას თანდათან კანაფის ნაწარმზე მოთხოვნილების დაქვეითება და კანაფის სათესი ფართობების შემცირება მოჰყვა. კანაფის კულტურამ სადღეისოდ მხოლოდ აქაიქ თუ შემოინახა თავი.

ასეთია სვანეთის კანაფის მეურნეობის ძირითადი თავისებურებანი ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მონაცემების მიხედვით.

სვანეთში კანაფის მოყვანის ხალხური წესები, კანაფის პროდუქტისა და ქერელის დამუშავება-გამოყენების მდიდარი ცოდნა-გამოცდილება, კანაფის, მისი ზეთისა და მარცვლის როლი რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებში კანაფის მეურნეობის ხანგრძლივ ტრადიციებზე და ხალხის ყოფაში მის დიდ მნიშვნელობაზე მეტყველებს.

---

61 ლეჩხუმელთა ყოფაში დადასტურებულია კანაფის ნართის „კედ-ის" გადასახადი. შინამრეწ. მასალები, ქსოვა-ღებვა, ხელსაქმე, დასავ. საქართველო, MII; სამეგრელოში კანაფის თესლი საგლეხო გამოსაღების ერთ-ერთი საგანი იყო. Р. Эристов, О крестьянском сословии в Мингрелии, Кавказская старина, 1873, № 6.

62 რ. ხარაძე, ალ. რობაქიძე, სვანეთის სოფელი ძველად, თბილისი, 1964, 79.

63 И. Г. Антелава, Э. А. Орджоникидзе, Э. В. Хоштария, К вопросу о генезисе и развитии капитализма в сельском хозяйстве и промышленности Грузии, Тбилиси, 1967.

მარცვლეული კულტურებისათვის განკუთვნილი სათავსები*

ჭირნახულის დასაუნჯებელი და საცავი სათავსები დღეისათვის მეტ-ნაკლებად შესწავლილია[1]. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მათი ბევრი სახეობა სათანადოდ გაშუქებული და დადგენილი არაა. კერძოდ, არ არის საკმაოდ გამოვლენილი ის მასალა, რომელიც ატლასისათვისაა საჭირო. ამ მიზნით ვმუშაობდით ზემო სვანეთში (მულახ-მუჟალი, მესტია, ლატალი, ბეჩო). 1974 წელს ფიქსირებული მასალის გარდა გამოვიყენეთ ჩანაწერები, რომლებიც სპეციალური ექსპედიციების დროს იქნა მოპოვებული 1960, 1966, 1967 წლებში და 1971 წლიდან დაწყებული ველზე მუშაობის სხვადასხვა დროს; ამასთანავე ვისარგებლეთ აკად. ივ. ჯავახიშვილის თაოსნობით შეკრებილი შინამრეწველობის მასალით, რომელიც დაცულია ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოგრაფიის განყოფილების არქივში და გავითვალისწინეთ ამ სათავსების შესახებ ეთნოგრაფიულ ლიტერატურაში არსებული ცნობები.

სვანეთში სამარცვლე სათავსები მრავალფეროვანი არ არის. მასალის მიხედვით, ორნაირი სათავსი გვხვდება. 1. ფიცრული (კიბდენ|| კიბდრ̈ნ|| კიდობანი, ხარალ||ხარვალ) და 2. მოწნული (გოდ||ჭუფ||გოდორი და ლაშხვეტ კიბდრ̈ნ||მოწნული კიდობანი).

სათავსებიდან კონსტრუქციულ-მხატვრული დახვეწილობით და გავრცელების სიხშირით გამოირჩევა კიდობანი, რომელსაც ხანგრძლივი ისტორიული ტრადიცია აქვს. სვანეთში მოწმდება

---

* დაიბეჭდა ჟურნ „მაცნე", ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების სერია, #4, 1976, გვ. 132-138.

1 ლ. ბედუკიძე, ხალხური ავეჯი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, თბ., 1973; ლ. ბედუკიძე, სვანური ავეჯი, სვანეთის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, 1970; მ. ჩართოლანი, სამეურნეო ნაგებობანი სვანეთში, სვანეთის ეთნოგრაფიული შესწავლისათვის, თბ. 1970.

არსებობა სხვადასხვა დანიშნულების კიდობნების, რომლებიც ერთმანეთისაგან ფორმით და მოცულობით განსხვავდებიან, ამის გამო სახელწოდებაც სხვადასხვა აქვთ[2].

მარცვლისა და ფქვილის კიდობანი ორგვარია: 1. ოთხკუთხედი ან მოგრძო ფორმის სახურავიანი და 2. მაღალი უსახურავო კიდობანი, რომელსაც „ლაკიჩხ“ ან „ლუკიბ კიბდონ“-ს – კიბიან კიდობანს ეძახიან. პირველს უნდა მივაკუთვნოთ აგრეთვე სახურავიანი პატარა კიდობანი, რომელშიც რიტუალის შესასრულებლად დღეობისათვის წინასწარ მომარაგებული საუკეთესო ხორბალი ან ფქვილი ინახებოდა, ხოლო მეორეს – ლუხუნჯ̌გ, ბეღელზე პატარა, მაგრამ მეტად ღრმა კიდობანი, რომელსაც ფსკერი ძლივს უჩანდა[3].

კიდობანს აკეთებდა თვით სოფლის მეურნე[4], მაგრამ ორნამენტიანი კიდობნის კეთება ყველას არ შეეძლო, იგი საგანგებო დახელოვნებას და დროს მოითხოვდა.

კიდობნისათვის გამოყენებული იყო ცაცხვის, თელის, ნაძვის ან ფიჭვის ხის მასალა, ხოლო დაჭრელებული კიდობნის წინა ხედი კაკლისაგან მზადდებოდა[5]. დამორილ ხეს წინასწარ დანიშნული ზომების მიხედვით ცულით კოჭებად, ჩარჩოდ და ფიცრებად გათლიდნენ; ჩარჩოს დირეებს ფიცრების ჩასაწყობად ორსავე მხარეს ბუდეებს ამოუღებდნენ ამოტოხავდნენ, თავბოლო გათხელებულ ფიცრებს ერთმანეთთან კბილანებით აკავშირებდნენ, დირეებში შეაწყობდნენ და კიდობანს შეკრავდნენ.

2 შდრ. მ. ჩართოლანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 106-116; ლ. ბედუკიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 143.

3 ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოგრაფიის განყოფილების არქივი, M1, 87, რვ. 1.

4 კიდობნის კეთების ტექნოლოგიურ მხარეს ჩვენ აქ დეტალურად არ შევეხებით. ამასთან დაკავშირებით იხ. ლ. ბედუკიძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 126–132.

5 შდრ. ლ. ბედუკიძე, დასახ ნაშრომი, გვ. 145.

შეკრულ ჩარჩოს გადმოაბრუნებდნენ და ძირს გაუკეთებდნენ. თუ კიდობანს ფეხი არ ჰქონდა, მას ხის კოჭებზე დაამაგრებდნენ და სიპებზე დგამდნენ.

კიდობნის ლაფარი – სახურავი - თავ-ბოლო გათხელებული ფიცრებისაგან შედგება. ლაფრის ფიცრები ეწყობა ხის ლაგდრეზალში (ბალსზემო სვან.) – დირეში, რომელიც კიდობნის ორსავე ნაპირზე არის დაჭედილი. ლაგდრეზალში ჩაწყობილი ფიცრები მოძრაობს. მარცვლის ან ფქვილის ჩაყრის დროს ლაფრს მთლიანად გამოიღებენ, ხოლო ამოღების დროს ერთ ლაფრს გამოწევენ. კიდობნიდან ფქვილი კიზით (ბრტყელთავიანი კოვზით) ამოაქვთ, მარცვალი – კარვით (ხის კანისაგან შეკერილი საწყაო ჭურჭელი).

კიდობანი მარტივად კეთდება, იგი კვადრატული ან წაგრძელებული ოთხკუთხედის ფორმისაა და ძირითადად ერთგანყოფილებიანი სათავსია. მაგრამ გვხვდება ორ და სამთვლიანი – დანაწევრებული კიდობანი. რამდენიმეთვლიან კიდობანს ზოგჯერ ერთი სახურავი ანუ კარი აქვს. ხშირად ყოველი „თვალი" გამოსაწევი სახურავით იკეტება.

როგორც ცნობილია, სვანეთში სხვადასხვა დანიშნულების კიდობანს სხვადასხვა სახელი ჰქონდა, მაგ., პურის კიდობანს – კვეცნა კიბდვენ-ს ეძახდნენ, ფეტვის კიდობანს – ლაფტურალ კიბდვენ-ს, ქერის კიდობანს – ჭგმნიშ კიბდვენ-ს, ჭვავის კიდობანს – მანაშ კიბდვენ-ს და ა.შ. მაგ., კიდობანს, რომელშიც მარცვალი ან ფქვილი ხანგრძლივად ინახებოდა (ორი-სამი წელი), ძველი კიდობანი – ნაჯვნელ კიბდვენი ერქვა. მასში უფრო მეტად ინახავდნენ ფქვილს, რადგან მარცვალი ადვილად ფუჭდებოდა. ეს კიდობანი გალესილი იყო სახურავიანად; ტრადიციულ და შეძლებულ ოჯახს გვემში შენახული ჰქონდა რამდენიმე ასეთი კიდობანი. მოულოდნელი ხარჯისათვის (მოუსავლიანობის, ქორწილი, ან მიცვალებულისათვის) შენახულ კიდობანს

გადადგმულს - „ქალგგეს“-ს[6] ეძახდნენ. მონათხრობის მიხედვით, ძველი მარცვლის ან ფქვილისაგან გამომცხვარი პური გამოირჩეოდა სუნით და გემოთი, იტყოდნენ, ამ ოჯახიდან „ნაჯვნელ კვეცენის სუნი გამოდისო“ (ბეჩო).

კიდობანი შერჩეული იყო სხვადასხვა მარცვლეულისა და ფქვილისათვის. მაგ., ფეტვს და ფქვილს ათავსებდნენ უკეთ გათლილ და მჭიდროდ ნაშენ ან გალესილ კიდობანში, ხოლო ქერისა და ცერცვისათვის შედარებით ცუდად ნაკეთებ კიდობნებს იყენებდნენ. კიდობნის გასალესად ხმარობდნენ ჭვავის ფქვილის და ნაცრის ან ნაკელის, ნაცრისა და ღორის ჯაგრის ნარევს. ლესავდნენ იმ ადგილებს, სადაც ფიცრები ერთმანეთს უერთდებოდა. ზოგჯერ კიდობანი გარედან შეთეთრებული იყო კირის ხსნარით. კიბით ასასვლელი დიდი კიდობანი ბეღლის ტოლფასოვანი იყო და სვანეთის ზოგ თემში მას ბაღ-ს ეძახდნენ. დიდ კიდობანში ძირითადად იმ მარაგს ათავსებდნენ, რაც ერთი წლით გათვალისწინებულ სარჩოს გადარჩებოდა. მოსავლიან წელს ეს კიდობანი ივსებოდა. ბაღში ჭირნახულს ყრიდნენ ლაშდარიდან – საგანგებო სარკმლიდან, რომელიც სვანური სახლის მეორე სართულზე, დარბაზში იყო გაკეთებული. ბაღში ეტეოდა 100-120 კვიდოლი მარცვალი (კვიდოლი 3 ფუთია).

აღნიშნული კიდობნების გვერდით ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ კიდობნებზეც, რომლებშიც შენახული იყო დღეობისათვის წინასწარ მომარაგებული საუკეთესო ხორბალი ან ფქვილი და რომელსაც ბალსზემო სვანეთში „გუიზ კიბდვენი“, ხოლო ბალსქვემო სვანეთში „ტაბლაშ კიბდვენი“ ერქვა[7].

ზაფხულის მიწურულში, ახალი მოსავლის გალეწვის დროს, ცალკე გამოყოფდნენ საუკეთესო ხორბალს, დაფქვავდნენ

6 მ. ჩართოლანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 114.

7 ვ. ბარდაველიძე, სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალი წლის ციკლი, ტფ., 1930, გვ. 15.

და ცალ-ცალკე კიდობნებში შეინახავდნენ. ოჯახის უფროსი დიასახლისი თითოეულ კიდობანს ცალკე დღეობას შეუსახელებდა და ისე შეინახავდა, რომ დათქმულ დღეობამდე არავის გაეხსნა და ფქვილი არ ენახა. ამ გადანახულ პურეულს ეწოდებოდა „გჳიზ-ი" ან „ტაბლა-ში". ის უწჳე-ნა იყო, ე. ი. მისგან გამომცხვარი ლემზირების დანახვა და შეჭმა არავის არ შეეძლო, გარდა ოჯახის გათხოვილი ქალისა. გჳიზიან და ტაბლაშიან კიდობანს უწმიდური ქალი ახლოს ვერ გაუვლიდა. ასეთები იყო მაგ., ყორ-ლიკ-რა̈ლე გჳიზ, ლამა̈რია გჳიზ, ბარბლა̈შ გჳიზ და სხვები. ტაბლაშის ფქვილისაგან აცხობდნენ ლემზირებს ზამთრის დღეობებში შობას, ქრისდეშს, ჲეშხუ̈ას და კანდას. აღსანიშნავია, რომ გჳზები და ტაბლაში ოჯახს მრავლად ჰქონდა. გადმოცემით, ოჯახში რვა-ცხრა სხვადასხვა გჳიზის ან ტაბლაშის კიდობანი იდგა[8].

საყურადღებოა, რომ ლოცვა-ვედრება ხდებოდა არა ყველა კიდობანთან, არამედ ამა თუ იმ ღვთაების სახელზე განკუთვნილთან. წმინდა კიდობანი ყოველთვის გვემში[9] იდგა, მაშინ როდესაც სხვა კიდობნებს ათავსებდნენ ჰაგამშიც[10] და გუბა̈ნდშიც[11]. მაგ., სათესლე კიდობანი – ლაში კიბდვენი დარბაზში იყო მოთავსებული, ყოველდღიური მოხმარებისათვის განკუთვნილი ფქვილიანი კიდობანი კი საცხოვრებელი სახლის მაჩუბში, იქ, სადაც მეურნეობა წარმოებდა.

ყოველივე ზემოაღნიშნულთან ერთად საინტერესოა კიდობანთან დაკავშირებული ხალხური ჩვეულებები და რწმენა-წარმოდგენები. აქვე უნდა დავასახელოთ ლილამუნეს (თესლობას) გამომცხვარი რიტუალური კვერი გემ||გჳემ, რომელიც ჭირნახულის დოვლათის სიმბოლურ გამოსახულებას წარმოადგენდა (კვერს

---

8 იქვე.

9 სახლის მინაშენი პურეულის მარაგის – კიდობნების შესანახად გვემთან დაკავშირებით იხ. მ. ჩართოლანის დასახ. ნაშრომი, გვ. 115.

10 მაჩუბში შესასვლელი დერეფანი.

11 საზაფხულო საცხოვრებელი ნაგებობა.

ზემოდან დაკრული ჰქონდა სამი პურის ბურთულა, რომლებიც კიდობნებს წარმოსახავდნენ)[12].

საყურადღებოა აგრეთვე გჟემთან შესრულებული ჸულის[13] რიტუალი (ახალ წელს ჯოხზე შესვამდნენ ბიჭს და სახლში შესვლის დროს გჟემთან გაიძახოდნენ: „ბომბღა, ბომბღა, გჟემ-ის კარზე დატვირთული, რიხ". აქ მთელი რიგი სხვა წეს-ჩვეულებებიც სრულდებოდა: ბავშვის ჩქმეტა, ხის სადგისით ჩხვლეტა, ბავშვის მიწაზე დანარცხება და სხვ. რაც, მოხუცი სვანების თქმით, ადამიანთა, საქონლისა და პურეულის გამრავლებისათვის ხდებოდა)[14]. საყურადღებოა აგრეთვე კიდობანში ავი თვალის საწინააღმდეგო თეთრი ქვის, რკინის ნაჭრის ან ნალის და ნახშირის ჩადების ჩვეულება[15].

გასათვალისწინებელია კიდობნის დაჭრელების წესები და თავისებურება. კიდობნის წინა ფასადზე სამკაულად ხშირია გეომეტრიული ორნამენტი: დიდი ზომის სვასტიკები, ბუღაური, ჯვარი და სხვ. ზოგჯერ კიდობანზე მხოლოდ ჯვარია გამოსახული, კიდობნის ქვედა არშია იმეორებს ისგნტაფი||ლეჭუნდირის მორთულობას. ჯვრის და ბორჯღალის გამოსახულება კიდობნის სამკა-

12 ვ. ბარდაველიძე, ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, თბ,. 1953. გვ. 114.

13 ჸული ეწოდებოდა ნაძვის, კაკლისა და მსხლის მსხვილსა და გრძელ ტოტს, რომელსაც ახალი წელიწადის წინა დღეს (შეშხუამ) დილით მოჭრიდნენ და სახლთან გარეთ გამოსაჩენ ადგილას მოათავსებდნენ (ვ. ბარდაველიძე, სვანურ დღეობათა კალენდარი, I, გვ. 221).

14 ვ. ბარდაველიძე, ქართული (სვანური) საწესო გრაფიკული ხელოვნების ნიმუშები, გვ. 114.

15 კიდობანთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენების შესახებ ანალოგიური ვითარებაა დამოწმებული აღმოსავლეთ საქართველოს მთასა და საინგილოში. ლ. ბედუკიძე, ხალხური ავეჯი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, გვ. 84-105; მ. ჯანაშვილი, საინგილო, ძველი საქართველო, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული, ე. თაყაიშვილის რედაქციით. ტფ., 1911-13, ტ. II, გვ. 96.

ულთა მთავარი ელემენტია. საქართველოში ჯვრის მხატვრულად გამოსახვას მატერიალური კულტურის ძეგლებზე დიდი ხნის ტრადიცია აქვს[16]. ეს არ უნდა იყოს შემთხვევითი; ასტრალურ ორნამენტს - მზე, ჯვარი – დიდი ადგილი უჭირავს იმდროინდელი ადამიანის სამეურნეო ცხოვრებაში. ასტრალური ორნამენტი მზის ემბლემას გამოსახავს და უძველესი დროის კულტურულ მონაპოვრად ითვლება; იგი აღორძინების და ნაყოფიერების სიმბოლოა.

როგორც ცნობილია, დღეს, ავეჯზე გამოსახულმა ორნამენტმა დაკარგა თავისი შინაარსი და ხალხური ხელოვნების ეს ნიმუშები ამჟამად წარმოადგენს განყენებულ დეკორატიულ ელემენტებს[17].

მთხრობელთა გამოკითხვამ დაგვარწმუნა, რომ მრავალსახეობათა შემცველი და მრავალგვარი დანიშნულების მატარებელი კიდობანი ძველად უფრო ნაირსახოვანი ყოფილა; დროთა ვითარებას მისთვის თავისი კვალი დაუმჩნევია. გასულ საუკუნეში ფართოდ ხმარებული ორნამენტიანი საფქვილე თუ სამარცვლე კიდობნები მოხმარების სფეროდან თანდათან გამოსულა და სადა კიდობნები დამკვიდრებულა.

კიდობნის ფასი მისი ზომით და ორნამენტთა სახეობით განისაზღვრებოდა. სვანების ნახელავი, რომელიც სილამაზით და ხარისხით გამოირჩეოდა, გასაყიდადაც გაჰქონდათ[18]. დიდი ორნამენტირებული კიდობანი ძვირად ფასობდა, იგი ერთი ძროხა ღირდა.

---

16 ვ. ბარდაველიძე, გ. ჩიტაია, ქართული ხალხური ორნამენტი, 1, ხევსურული, თბ., 1939; ლ. ბოჭორიშვილი, ხევსურული ჯვარი, „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის", V, თბ., 1951, გვ. 70-76.

აღსანიშნავია, რომ სვანეთში გავრცელებული კიდობანი გარკვეულ კავშირს ამჟღავნებს როგორც რაჭა-ლეჩხუმში, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში გავრცელებულ კიდობანთან.

17 ლ. ბედუკიძე, ხალხური ავეჯი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში.

18 გ. ჩიტაია, სვანური „საკურცხილ", საქ. მუზეუმის მოამბე, II, ტფ., 1925, გვ. 97.

ეთნოგრაფიული მონაცემების საფუძველზე ირკვევა, რომ სვანური სახლის მოწყობილობაში გარკვეულ ადგილზე მიჩნეული კიდობნები ოჯახის უფროსი ქალის ხოშა ზურა̈ლ დიხსა̈ლ-ის განკარგულებაში იყო და იქ შენახული მარცვლეული მისი მეთვალყურეობით იხარჯებოდა. ზოგ შემთხვევაში ამ მოვალეობას პურის მცხობელი – მერბიელი ასრულებდა[19].

კიდობანი გამორჩეული საწყაოთი - კვიდოლით[20] ივსებოდა, ამიტომ მისი მოცულობა ცნობილი იყო. კიდობანი მარცვლისა და ფქვილის საცავ-სათავსი და საზომი იყო[21], ოჯახში 6-12-მდე კიდობანი იდგა და თითოეულში 10-20 კვიდოლი მარცვალი თავსდებოდა.

სვანური მასალების მიხედვით, ქალის მოვალეობა მკვეთ-რადაა გამოყოფილი და განსაზღვრული. დიასახლისმა იცოდა, წლის განმავლობაში რა რაოდენობის ფქვილი სჭირდებოდა ოჯახს გამოსაკვებად და როგორ იყო ეს რაოდენობა რაციონის ყოველ ჯერზე განაწილებული, ამიტომ იგი კიდობნიდან კიზით ამოღებულ ფქვილს გამოზომილ ჭურჭელში – კვიდოლში ან ტურფაში ყრიდა. ცალკე იყო გამოყოფილი პურის გულში შესარევი ფქვილი – სართავი, რომლისთვისაც საწყაო „ნაჩდუნ კარვა" ჰქონდათ[22].

XIX ს-ის მეორე ნახევარში კიდობანთან ერთად, მხოლოდ უფრო იშვიათად, სათავსად გამოყენებული იყო მოწნული ჭურჭელი ჰუფ||გოდ||გოდორი და ლაშხვეტ კიბდრ̈ნ||მოწნული კიდობანი.

ძველი ნაგებობის გადაკეთებისა და ახალი სახეობის სახ-ლების გავრცელებასთან ერთად, რაც XX ს-ის დასაწყისიდან უკვე შესამჩნევია, იერს იცვლის საცხოვრებლის შიდა მოწყობილობაც. ამ დროს კიდობანი კვლავინდებურად აღარ არის გავრცელებული,

---

19 მ. ჩართოლანი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 111.

20 კვიდოლი – მთლიან ხეში ამოკვეთილი საწყაო, სამ ფუთს იტევს.

21 მ. გუჯეჯიანი, სვანური საზომ-საფასურები, ანუ მეტროლოგია, ბალსზემო სვანეთი, 1950, საქართველოს ეთნოგრაფიის განყოფილების, არქივი რვ. I, M1, 87.

22 მ. ჩართოლანი, დასა. ნაშრომი, გვ. 112.

ხოლო მოწნული ჭურჭელი ყოფიდან იდევნება და მის ადგილს იკავებს ხარვალი.

ხარვალი XX ს-ის ოცდაათიან წლებამდე ერთნაირი სიხშირით არ იყო გავრცელებული. ბალს ზემო სვანეთში ხარვალი ხშირი იყო, ხოლო ბალსქვემო სვანეთში იშვიათად იხმარებოდა. აქ ხარვალი დღესაც იშვიათად გვხვდება, მარცვლისა და ფქვილის ძირითად სათავსს კიდობანი წარმოადგენს.

ხარავ||ხარვალ||ხარალ||ხარ კონსტრუქციულად წააგავს კიდობანს, მაგრამ მასზე დაბალი, გრძელი და ასახდელი სახურავით დახურული ჭურჭელია. იგი დამზადებულია თელის, ნაძვის, ვერხვის ან ფიჭვის სუფთად გათლილი ფიცრებისაგან. ხარავ დგას გამოჩარხულ ან გამოთლილ ექვს ფეხზე, რომელიც ძირითადად ხაროს კუთხის ან გვერდის სვეტის – დირეს დაბოლოებას წარმოადგენს.

პირველად კეთდებოდა ხარავის ფიცრების საჭერი ჩარჩო, რისთვისაც არჩევდნენ მაგარი ჯიშის ხეს. ჩარჩოს – დირეს რაოდენობა ხარავის სიდიდეზე იყო დამოკიდებული. ხარავს ჰქონდა ექვსი, ხან რვა დირე. დირეების გულს სატეხით ამოტეხავენ, სუფთად გათლილ ფიცრებს ხაზით ერთმანეთზე მიაწყობენ და დირეში ჩასვამენ, რის შემდეგ ცულით მიჯრით მიაწყობენ – შეამჭიდროვებენ. შეკრულ ხარავს ძირს გაუკეთებენ და ტიხრით თვლებად დაყოფენ. ხარავის თითოეული თვალი მჭიდროდ შეკრული ასახდელი კარით იკეტება, რომელიც ანჯამით არის მიმაგრებული. სახურავის ნაპირი ფიცარი ოდნავ გამოწეულია, იგი გათვალისწინებულია ასახდელად. გვხვდება აგრეთვე გამოსაწევი სახურავით დახურული ხარვები.

სახელწოდება ხარავ||ხარვალ უფრო ზემო სვანეთის ლექსიკაში დასტურდება, ხარალ ქვ. სვანეთშია აღნუსხული.

ხარვალი და მისი შესატყვისი ხალვარი და ხარვარი საწყაოდაა ცნობილი XVIII ს-ის ქართულ საისტორიო მწერლობის ძეგლებში.

1773 წელს ჯარებისათვის შეწერილ ხარჯის ნუსხაში, რომელიც ერეკლეს ბრძანებითაა დადგენილი, გამოსაღებად ნახსენებია ფქვილი და ქერი ხალვარი... ხარვალი და ხარვარი გამოსაღებადაა დასახელებული 1784 და 1789 წლებში[23]. როგორც ჩანს, ხარვარი გამორწყული საწყაო ჭურჭელი იყო, რომლითაც გამოსაღების გადახდა ხდებოდა.

ამ განმარტებას რამდენადმე ავსებს დ. ჩუბინაშვილის შემდეგი ცნობა: „ხარვალი (ოსმ.), ს. ყაბიწი ათკოდიანი ან ასი ლიტრა"; ხალვარი და ხარვალი დ. ჩუბინაშვილთან სინონიმებად გვხვდება[24].

ასე განმარტავს ხალვარის მნიშვნელობას ნ. ჩუბინაშვილი: „ხალვარი ან ხარვალი კაბიწი 12 კოდი და ნახევარი"[25], ლექსიკოგრაფების მასალის მიხედვით, ხალვარი 37 $^1/_2$ ფუთის ტევადობის ჭურჭელია, რადგან კოდი 3 ფუთია. ჩვენთვის ხარვარის მეორე და უპირველესი მნიშვნელობაც არის ცნობილი. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავს, რომ მარცვლეულის საზომი ხალვარი სპარსული სიტყვაა, სახედრის ტვირთს ნიშნავს და 2 $^1/_2$ ფუთის ტოლი ერთეულია, ე.ი. ცხენის ტვირთის $^1/_3$-ს უდრის[26]. ტვირთზიდვის აღნიშნული ერთეული შეუსაბამო ჩანს ლექსიკოგრაფების მონაცემებთან. ეთნოგრაფიული მასალებით დასტურდება, რომ ქვემო ქართლში ხარვალი 10 კოდის მოცულობისაა. როგორც ჩანს, დროთა ვითარებაში სახედრის ტვირთის აღმნიშვნელმა ტერმინმა პირვანდელი მნიშვნელობა დაკარგა და წონის სხვა საზომი ერთეული გახდა.

23 ივ. ჯავახიშვილი, საქართველოს ეკონომიური ისტორიის ძეგლები (XIII-XIX სს.), წიგნი II, თბ., 1974, გვ. 113, 114, 158.

24 დ. ჩუბინაშვილი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი, 1887, სიტყვასთან ხარვალი.

25 ნ. ჩუბინაშვილი, ქართული ლექსიკონი, თბ., 1961, სიტყვასთან ხარვალი.

26 ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა, წიგნი III, ნაკვეთი მესამე, ტფ., 1925, გვ. 115-116.

ერთი სიტყვით, ხარვალი, საფიქრებელია, ქართველი ხალხის შემეცნებაში არ იწვევს ასოციაციას მხოლოდ ტვირთისას, მან ძირითადი მნიშვნელობის გარდა ყოფა-ცხოვრებაში მიიღო მეორე და მესამე მნიშვნელობაც. სიტყვის ეს პოლისემანტიზმი გასაგებად ხდის ჩვენთვის საყურადღებო იმ მოვლენას, რომ ხარვალი თავის მნიშვნელობით შეხვდა და დაემთხვა საზომს და შემდეგ ჭურჭლის ცნებას, მათი სინონიმი გახდა. ასეთივე გარემოება გვაქვს საპალნე ტვირთისა და საპალნე საზომის მიმართ და სხვ.

როგორც აღვნიშნეთ, სვანეთში ეს სათავსი გვიანდელია, იგი ქვემო სვანეთის გზით რაჭა-ლეჩხუმიდან შემოსულად ითვლება, სადაც ეს ტერმინი ბეღლის თვალს აღნიშნავს, ე. ი. აქაც მარცვლის სათავსი ჭურჭლის ნაწილია. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა ხარვალი ერთი ზომისა არ არის, მისი მოცულობა მაინც ცნობილია; გვხვდება 60-80 და 120 ფუთის ტევადობის ხარვალი. ხარვალის ძირითადი საცავი იყო გუემი, ლალჩა||ცალმაგი და დარბაზი. ე.ი. სიტყვა ხარალ მოსწყდა, დაშორდა გამოზომილი ტვირთის ცნებას, დაშორდა საზომს და გამოყენებული აღმოჩნდა, საზომის გარდა, სათავსის აღმნიშვნელ სახელად.

ამ განმარტებას რამდენადმე ავსებს ხარო სათავსის საკითხიც.

ქართულში სიტყვა ხარო ფრიად გავრცელებულია, მეტადრე დიალექტებში. მას იცნობს ფშავი, ხევსურეთი, მესხეთ-ჯავახეთი, კახეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, ზემო გურია და ა. შ. ოღონდ ის ცოცხალ ხმარებაში დატვირთულია ნაირნაირი აზრითა და მნიშვნელობით; ერთგან იგი მიწისქვეშა ქვიტკირის სათავსია (ქართლი, კახეთი, მესხეთ-ჯავახეთი), ზოგან უძრავი ან მოძრავი სახლის შიდა ხის ჭურჭელი (სვანეთი, ზემო რაჭა, ზემო გურია, მესხეთ-ჯავახეთი), ბეღლის (ლეჩხუმი, იმერეთი, ზემო. გურია)[27] ან ლაზამბარის (მესხეთი) თვალი და სხვ.

---

27 ჯ. რუხაძე, სამეურნეო სათავსები საქართველოში, „მაცნე", ისტორიის სერია, 1974, #4, გვ. 179-180.

ხარო სიტყვა ნახსენებია სვმეონ მესუეტის ცხოვრებაში. საიფქლე ნაგებობა – საიფქლე ხაროს სახელით არის ცნობილი (Keimena, 271-272, 105)[28]. სამწუხაროდ, წყაროში არ ჩანს როგორი ნაგებობა იყო ხარო.

ფუნქციისა და კონსტრუქციის ძირითადი ნიშნების მიხედვით ხარო იგივეა, რაც ხარალ (ქვემო სვანური)||ხარვალ||ხარავ||ხარვა (ზემო სვანეთი).

სიტყვა ხარო და ხარვალის ენობრივი კავშირის საფუძველზე, რომელიც განვითარების ხანგრძლივ და ერთიან გზას გულისხმობს, ჩვენ გვესახება მათი გენეტიკური კავშირის არსებობის შესაძლებლობა. საფიქრებელია, ხარვალ იყოს უფრო ძველი ფორმა, ხარო კი მეორეული. ამ მოსაზრებას შემდგომი დაზუსტება დაჭირდება, რამდენადაც სიტყვა ხაროს ისტორია ქართველურ ენებში არ არის დადგენილი.

როგორც სათანადო ეთნოგრაფიული მასალიდან ჩანს, XX ს-ის მეორე ნახევრიდან ზოგიერთი სათავსი (კიდობანი, ხარვალი) საცხოვრებელი სახლების ფორმათა შესამჩნევი უნიფიკაციის მიუხედავად, საცხოვრებლის მთავარ. ელემენტად დარჩა. ზოგმა სათავსმა – გოდორმა და მოწნულმა კიდობანმა, დაკარგა თავისი ფუნქცია და გაქრა ყოფა-ცხოვრებიდან.

---

28 ვასახელებ ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, I, თბ. 1946, გვ. 59.

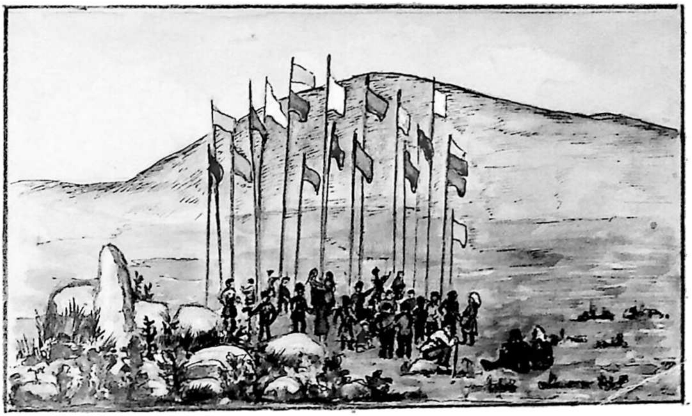

სოფელი ჰადიში,
ლიჩენიშის დღესასწაული

მარცხნივ – ერთ-ერთი მასპინძელი, რაჟდენ ავალიანი. მიდიან ლიჩენიშის ხატთან
(ზემო სვანეთი, სოფელი ჰადიში)

ნინა პლანზე – გივი ჯავახიშვილი, დგას ლადო ნილოსანი (არქიტექტორი),
დგას ირაკლი სურგულაძე, უკან ზის ჯულიეტა რუხაძე,
დგანან – მარინე გუგუშვილი და თამილა ცაგარეიშვილი
(სვანეთი, 1966 წელი)

ჯულიეტა მთხრობელებთან
(ზემო სვანეთი, სოფელი ბეჩო)

ჯულიეტა რუხაძე ჩართოლანების ოჯახთან და მთხრობელებთან
(სვანეთი, 1967 წელი)

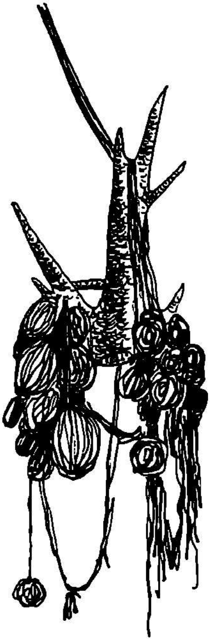

შენირული კანაფის კვიკვი
(სვანეთი, ლატალი)

სოფელი ცხრილი
(ბეჩოს თემი)

ავალიანების სახლი
(ბეჩოს თემი)

მულახი და უშბა

სვანეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიცია (გზაზე)

ეთნოგრაფიული ექსპედიცია,
დგანან – გიეი ჯავახიშვილი, (?), ლადო წილოსანი, (?), სტუდენტი,
მარინე გუგუშვილი, ჯულიეტა რუხაძე, თამილა ცაგარეიშვილი

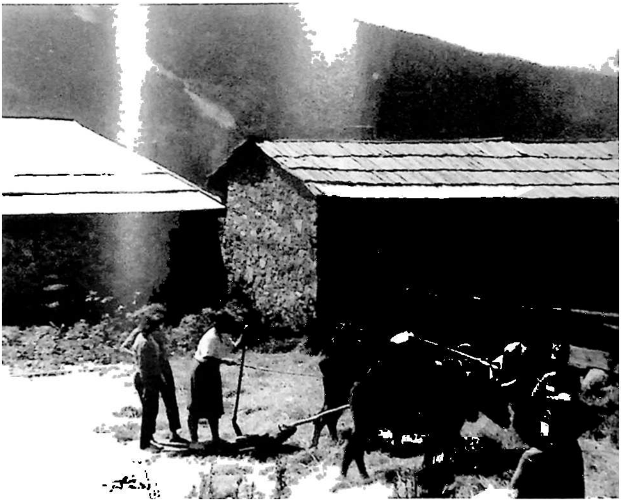

ჯულიეტა რუხაძე, მარლენ ავალიანი, სვანები
(სვანეთი, ბეჩოს თემი)

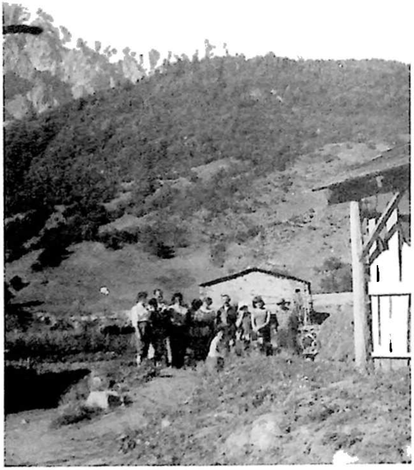

ჯულიეტა რუხაძე
(სვანეთი, ბეჩოს თემი)

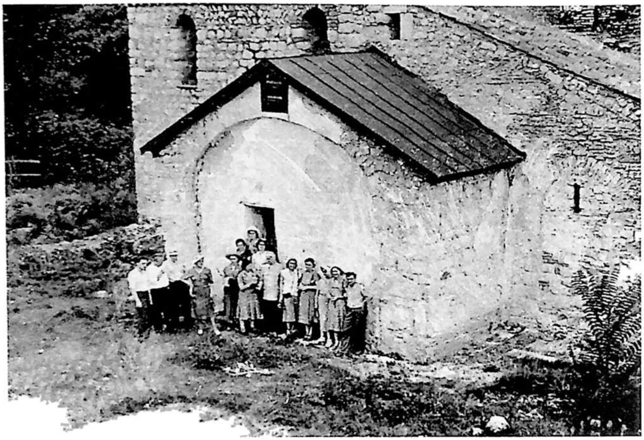

ჟულიეტა რუხაძე, ირაკლი სურგულაძე
(სვანეთი, 1960 წელი)